

Mies ja helmikaulakoru?

Miehet ja naiset kolmessa Aurajokilaakson ristiretki- ja
varhaiskeskiaikaisessa kalmistossa

Arkeologia, Turun yliopisto

Pro gradu -tutkielma

Emmi Oksanen

Kevät 2019

Kulttuurien tutkimuksen laitos

Oksanen Emmi

Mies ja helmikaulakoru?

Miehet ja naiset kolmessa Aurajokilaakson ristiretki- ja varhaiskeskiaikaisessa kalmistossa.

Pro gradu -tutkielma, s. 95, lähteet & liitteet s. 17.

Tiivistelmä

Tutkimuksessa kartoitettiin miesten ja naisten hautojen eroja rautakauden ja varhaiskeskiajan vaihteessa ja pohdittiin, minkälaisen esineiden perusteella arkeologit tekevät tulkintoja vainajan sukupuolesta. Aineistona toimi kolme Aurajokilaaksossa sijaitsevaa ristiretki- ja varhaiskeskiaikaista kalmistoa. Ajatuksena ei ollut tutkia, onko vainajan sukupuoli määritelty aikaisemmissa tutkimuksissa oikein, vaan ensisijaisesti mietittiin, mihin tulkinta perustuu. Nais- ja miesvainajien hautojen eroja tutkittaessa kiinnitettiin huomiota hautaustapoihin ja hautojen esineistöön. Tutkimuksen aikana Liedon Ristinpellon kalmisto osoittautui hankalimmaksi kohteeksi esineiden puutteen takia. Kaarinan Kirkkomäen kalmistossa hauta-antimia oli niin runsaasti, että esineistössä oli selkeästi havaittavissa jako miesten ja naisten esineisiin. Jako noudatti suomalaisessa arkeologiassa vallalla olevaa käsitystä teräseistä miesten esineinä ja koruista naisten. Ravattulan Ristimäen ja Ristinpellon aineistossa oli nähtävissä, että naispuolinen vainaja tuntuu olevan helpompi tunnistaa rautakauden lopun kalmistosta kuin mies. Selityksenä lienee, että esimerkiksi naisille tyypillisten helminauhojen laitto hautaan on jatkunut vielä sen jälkeenkin, kun työkaluista ja teräseistä hauta-antimina on luovuttu. Kaikissa kalmistoissa esiintyy yksittäisiä niin sanottuja poikkeustapauksia, joissa haudan esineistö ei täysin sovi vallalla olevaan käsitykseen miehen tai naisen hauta-antimista.

Asiasanat: Aurajokilaakso, hautaukset, hauta-antimet, kalmistot, kristinusko, pukuhautaus, rautakausi, ristiretkiaika, sukupuoliarkeologia, varhaiskeskiaika

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	4
1.1. Tavoitteet, aineisto ja tutkimuskysymykset	4
1.1.1. Tavoitteet	4
1.1.2. Aineisto	5
1.1.3. Tutkimuskysymykset	6
1.2. Ristiretkiaika ja kristinuskon Suomessa	7
1.2.1. Kristinuskon leviäminen Suomeen	7
1.2.2. Hautaustavat ristiretkiajalla	9
2. Tutkimusmenetelmät ja sukupuoliarkeologia	11
2.1. Hautojen ja kalmistojen vertailu	11
2.2. Esineistöstä tehdyt tulkinnat	12
2.3. Sukupuoliarkeologia	13
2.3.1. Historia	13
2.3.2. Metodit	15
2.3.3. Sukupuoli käsitteenä tutkimuksessa	16
2.4. Sukupuoliarkeologia Suomessa ja vainajan sukupuolen määrittely	17
3. Tutkimusaineisto	19
3.1. Kohteiden tutkimushistoria	19
3.1.1. Ristimäki	20
3.1.2. Ristinpelto	21
3.1.3. Kirkkomäki	23
3.2. Ristimäki	25
3.2.1. Esineelliset haudat	25
3.2.2. Esineettömät haudat	28
3.2.3. Hautaustavat	29
3.3. Ristinpelto	29

3.3.1. Esineelliset haudat	29
3.3.2. Esineettömät haudat	33
3.3.3. Hautaustavat	35
3.4. Kirkkomäki	35
3.4.1 Esineelliset haudat	36
3.4.2. Esineettömät haudat	41
3.4.3. Hautaustavat	42
3.5. Analyysit	44
3.5.1. Ristimäki	44
3.5.2. Ristinpelto	47
3.5.3. Kirkkomäki	51
4. Tulkinnat	58
4.1. Naisten ja miesten hautojen erot	58
4.1.1. Hautaustavat ja sijainti	59
4.1.2 Erot esineistössä	62
4.2. Vainajien sukupuolesta tehdyt tulkinnat	68
5. Jatkosuunnitelmat	74
5.1. Aurajokilaakson ja Turun seudun kalmistot	74
5.2. Sukupuoliarkeologia tulevaisuudessa	76
Lähteet	79
Liitteet	87

1. Johdanto

1.1. Tavoitteet, aineisto ja tutkimuskysymykset

1.1.1. Tavoitteet

Tutkielman tavoitteena on tutkia kolmea Aurajokilaaksossa sijaitsevaa ristiretki- ja varhaiskeskiaikaista kalmistoa sukupuoliarkeologian näkökulmasta ja kartoittaa minkäläisten esineiden perusteella on tehty tulkintoja vainajan sukupuolesta. Kalmistoiksi on valikoitu Ravattulan Ristimäki, Liedon Ristinpelto ja Kaarinan Kirkkomäki. Aikuisten vainajien esineelliset hautaukset ovat tutkimuksessa keskeisessä roolissa. Tutkielmassa tarkastellaan kalmistoissa käytettyjä hautaus tapoja, hautojen sijaintia sekä haudoista löytynyttä esineistöä ja mahdollisia ”poikkeustapauksia”. Tarkoituksena on käydä läpi miesten ja naisten hautojen eroja ja toisaalta mieltä, onko sukupuoli edes selkeästi vaikuttanut hautaus tapoihin ja hauta-antimiin. Erityistä huomiota kiinnitetään hautoihin, joiden vainajien sukupuoli on tutkimusraporteissa määritelty joko esineistön, osteologisen analyysin tai parhaassa tapauksessa molempien perusteella. Luuaineksen huonon säilymisen takia vainajan sukupuoli määritellään suomalaisessa arkeologiassa kuitenkin usein pelkän esineistön perusteella. Yhtenä poikkeuksena on Kirkkomäen hauta 37, jonka hammasaineisto on tutkittu (Marila 2009). Vaikka olisikin mielenkiintoista tutkia, miten hyvin sukupuolen määrittely pelkän esineistön perusteella todellisuudessa toimii, menetelmän toimivuutta olisi vaikea kyseenalaistaa juuri luuaineiston puuttumisesta johtuen. Ilman riittävän hyvin säilynyttä luuaineistoa tai vainajasta kertovia yksilöllisiä kirjallisia lähteitä, on tulosten saaminen vainajan sukupuolesta mahdotonta.

Sen sijaan tutkimuksessa tarkastellaan, millä perustein tulkintoja vainajien sukupuolesta on tehty. Tulkintojen paikkansapitävyyttä ei siis ensisijaisesti lähdetä arvioimaan, vaan tutkimuksen kohteena ovat sukupuolen määrittelyyn vaikuttaneet esineet ja muut perusteet. Tarkoituksena on myös pohtia, minkälaisia ongelmia liittyy vainajan sukupuolen määrittelyyn hauta-antimien perusteella. Valittujen kalmistojen kohdalla kiinnostavaa on niissä toteutettujen kaivausten eriaikaisuus. Näin ollen voidaan vertailla esimerkiksi vainajan sukupuolen määrittelyä 1940-luvun lopulla Ristinpellolla ja 2010-luvulla Ristimäellä. Esineettömät haudat sekä lasten haudat käydään tutkimuksessa myös läpi, mutta ne jäävät vähemmälle huomiolle keskeisen tutkimuskysymyksen liittyessä vainajan sukupuoleen ja hauta-antimiin.

Huomiota olisi kuitenkin tarkoitus kiinnittää myös niihin hautoihin, joiden vainajien sukupuolta ei ole lähdetty hautavarustelusta huolimatta määrittelemään. Milloin esineistö tai vainajan jäännökset eivät siis riitä tulkintojen tekoon? Aineistoa analysoitaessa pyritään pitämään mielessä myös kristinuskon saapuminen Suomeen sekä sen vaikutukset hautojen esineistöön ja hautaustapoihin. Lähtökohtana on, että kristinuskko levisi ristiretkiajan kuluessa Aurajokilaaksoon ja tämä näkyy myös tässä tutkimuksessa aineistona olevissa kalmistoissa ja niissä käytetyissä hautaustavoissa.

1.1.2. Aineisto

Aineistona ovat tutkituista haudoista löytyneen esineistön lisäksi kaivauksista, inventoinneista ja muista tutkimuksista tehdyt raportit sekä kartat ja kuvat. Tutkimuksen kohteeksi päädyttiin valitsemaan Ristimäen, Ristinpellon ja Kirkkomäen kalmistot niiden samanaikaisuuden ja sijainnin perusteella. Kirkkomäki on ollut käytössä todennäköisesti 1000- ja 1100-luvuilla, kun taas Ristimäen käyttö on alkanut 1000-luvulla ja jatkunut noin 1200-luvun puoleen väliin (Asplund & Riikonen 2007: 31-33; Ruohonen 2016b: 36). Ristinpellon hautaukset ajoittuvat 1100-1200-luvuille eli kalmisto on otettu käyttöön hieman myöhemmin kuin kaksi edellä mainittua (Cleve 1952: 165). Kaikki kolme kalmistoa sijaitsevat Aurajoen läheisyydessä. Ristinpellon ja Kirkkomäen kohdalla on saatu kaikki olemassa olevat raportit analysoitaviksi, ja kohteista on tarjolla jonkin verran myös muuta kirjallisuutta sekä julkaisuja. Ristimäen kohdalla tutkimukseen otettiin mukaan vuosien 2010–2015 kaivaukset, vaikka tutkimukset jatkuvat alueella vielä tätäkin tutkimusta tehtäessä. Vuoden 2016 kaivausten sisällyttäminen tutkimukseen ei onnistu, koska kaivausten jälkityöt ovat vielä tätä Pro gradu -tutkielmaa kirjoittaessa kesken. Näin ollen tekijällä ei ole tarkkaa tietoa kyseisten kaivausten tutkimustuloksista ja niitä ei käsitellä tai huomioida tässä tutkimuksessa. Vuoden 2015 kaivausten kohdalla lähteenä on ollut kaivausraportin keskeneräinen käsikirjoitus ja näin ollen siihen viitataan tutkimuksessa ilman sivunumeroita.

Ristinpellolta on tutkittu varmasti 149 hautaa. Yli 75 % haudoista siellä on kuitenkin esineettömiä. Kirkkomäellä hautoja on avattu vain 43, mutta yli puolet vainajista on kuitenkin saanut hauta-antimia mukaansa. Ristimäellä on vuosien 2010-2015 välillä tutkittu 33 hautaa. Näistä haudoista vähän yli puolet on esineellisiä. Yhteensä hautoja kolmesta kalmistosta on siis tähän tutkimukseen sisällytetty 225 kappaletta. Aineistoon valittiin tarkoituksella esineistön suhteen hyvin erilaisia kalmistoja, jotta voitaisiin mahdollisimman monipuolisesti tutkia sukupuolen määrittämistä esineiden perusteella. Ristinpellon ja Kirkkomäen esineistöön ja muutamien vainajien jäänteisiin on käyty tutustumassa Museoviraston tiloissa ja Ristimäen löytöjä on käyty läpi Turun Museokeskuksessa. Luuaineistoa läpi

käytässä ei tehty osteologisia-analyysejä. Lähinnä haluttiin kartoittaa vainajien jäänteiden kuntoa ja tarkistaa, pitivätkö kaivausraporttien tiedot paikkansa.

Kaikkien hautojen esineitä ei käyty Museovirastolla läpi, koska esimerkiksi Ristinpellolla kolmasosa esineellisistä hautauksista sisältää vain yhden veitsen. Tekijä katsoi, että tutkimuskysymysten kannalta ei ollut oleellista käydä kaikkia veitsiä erikseen läpi. Sama koskee esimerkiksi hevosenkenkäsolkia, jotka olivat melko yleisiä erityisesti Ristimäellä ja Kirkkomäellä. Ristimäen hautojen esineistöä (tekstiilejä, helminauhoja ja solkia) on ollut esillä Kansallismuseon sekä Turun Linnan näyttelyissä tätä tutkimusta kirjoitettaessa. Lisäksi Ristimäen vuoden 2014 ja 2015 kaivauksilta peräisin olevien esineiden konservointi on vielä kesken. Tästä johtuen Ristimäen hautojen esineistöön ei ole voitu tutustua samalla tavalla kuin kahden muun kalmiston.

Tutkimuksen liiteosioon on valikoitu kuvia yksittäisistä esineistä. Osa esineistä on ollut aineistossa yleisiä, osa poikkeuksellisia. Esineitä on sekä miehiksi että naisiksi tulkittujen vainajien haudoista ja lisäksi myös muutamasta haudasta, joissa vainajan sukupuolta ei ole määritetty. Tekijällä oli alun perin ideana lisätä tutkielman liiteosioon kuvia tiettyjen naiseksi tai mieheksi tulkittujen vainajien hautojen esineistöistä. Ajatuksena oli kuvien kautta selventää, millaisten esineiden perusteella tulkinta vainajan sukupuolesta on milloinkin tehty. Tämä idea osoittautui kuitenkin jo tutkimuksen alkupuolella ongelmalliseksi, koska iso osa Ristimäen esineistä ei ollut saatavilla kuvattavaksi konservoinnin ja näyttelyiden takia. Idea päädyttiin hylkäämään, koska sen toteuttaminen ei olisi onnistunut kaikkien kolmen kalmiston kohdalla. Poikkeuksena voidaan kuitenkin mainita hauta 56/1949 Ristinpellolta, jonka esineistöä suurin osa on kuvattuna liitteessä 3.

1.1.3. Tutkimuskysymykset

Keskeinen tutkimuskysymys on, miten miesten ja naisten haudat sekä niiden esineistö eroavat toisistaan kolmessa valitussa kalmistossa. Millaisia hautaustapoja on käytetty, millaisia esineitä haudoista esiintyy, ja onko esimerkiksi niiden määrässä eroja mies- ja naisvainajien välillä? Kristinuskon tiedetään vaikuttaneen hautaustapaan, -suuntaan ja hauta-antimiin (Ruohonen 2018b: 52). Näkyykö uusi uskonto siis jommankumman sukupuolen haudoissa selkeämmin? Huomiota kiinnitetään myös hautojen sijoittumiseen kalmistoissa. Löytyykö kalmistoista siis alueita, joihin on haudattu vain toista sukupuolta tai esimerkiksi hyvin rikkaat tai vaatimattomat hauta-antimet saaneita vainajia. Keskiajalla kirkon etelä- ja itäpuolen tiedetään olleen suosittuja hautapaikkoja, kun taas pohjoispuolta on vältetty (Moilanen 2018: 145). Onko tätä ilmiötä mahdollista havaita varhaiskeskiaikaisessa kalmistossa? Uskomusta pohjoisen puolen pahuudesta on yleensä pidetty

nimenomaan vasta keskiajalla yleistyneenä ilmiönä, jota ei voi havaita vielä rautakauden lopun kalmistoissa (Rimpiläinen 1971: 72).

Lasten haudat esitellään lyhyesti, mutta ne jäävät hyvin pieneen rooliin. Lapsen sukupuolen määrittely on usein mahdotonta ilman muinaisDNA-analyysiä, ja lapsivainajan haudan varustelukin jää yleensä melko vaatimattomaksi aikuisen hautaan verrattuna. Vainajat, joiden sukupuolta ei ole syystä tai toisesta määritelty, on myös tarkoitus käydä läpi ja katsoa, miksi tulkintaa sukupuolesta ei ole tehty. Onko syynä siis esimerkiksi esineistön ja luuaineksen puute tai hyvin erikoinen hautavarustelu?

Toinen tutkimuskysymys on, miten näitä eroja miesten ja naisten hautojen välillä on tulkittu ja millä perusteilla vainajan sukupuoli on määritelty. Minkälaisia esineitä ja mielikuvia siis liitetään naisiin ja minkälaisia miehiin? Koska vainajan biologisen sukupuolen varmistaminen ilman hyvin säilyneitä luita on melko mahdotonta, tutkimuksessa ei keskitytä tähän. Sen sijaan pyritään kysymään, mihin tulkinta vainajan sukupuolesta perustuu. Sukupuolen määrittely pelkän esineistön pohjalta on aina ongelmallista, ja tulkinnat vainajan sukupuolesta ovat nimenomaan tulkintoja. Tarkoituksena on myös pohtia tulkintojen paikkaansa pitävyyttä ja erityistä huomiota kiinnitetään vainajiin, joiden sukupuoli on mahdollisesti määritelty tieteellisesti kevyin perustein. Aineistoa analysoitaessa koitetaan tuoda esiin ne ongelmat, jotka liittyvät vainajan sukupuolen määrittelyyn pelkkien hautantimien perusteella. Lisäksi pyritään kartoittamaan, kuinka uskollisesti suomalaiset arkeologit ovat valituissa kohteissa hyödyntäneet yleisesti hyväksytyjä teorioita sukupuolen määrittelystä esineistön perusteella.

Jos aineistosta löytyy selkeästi ongelmallisia tulkintoja, ne luonnollisesti käydään läpi ja tulkinnan perusteita pohditaan. Jos vainaja on esimerkiksi kaivausraportissa määritelty naiseksi, hänestä puhutaan naisena myös tässä tutkimuksessa. Jos tekijä on vainajan sukupuolesta eri mieltä kuin aiemmat tutkimukset, tämä tuodaan esiin, mutta vainajasta ei kuitenkaan aleta käyttää toista sukupuolta, jotta teksti säilyisi selkeänä.

1.2. Ristiretkiaika ja kristinusko Suomessa

1.2.1 Kristinuskon leviäminen Suomeen

Ristiretkiaika ajoitetaan Suomessa 1025/1100–1150/1300-luvuille (Raninen & Wessman 2015: 337; Ruohonen 2016a: 231). Länsi-Suomessa ristiretkiaika päättyy jo 1100–1200-luvulla, mutta esimerkiksi Savo-Karjalassa aika jatkuu 1300-luvulle. Länsi- ja Keski-Euroopassa tätä aikakautta pidetään osana sydänkeskiaikaa, jolloin roomalaiskatolinen kristikunta levisi aktiivisesti. Pohjois-

Euroopassa Länsi-Suomi siirtyi Ruotsin vallan alle viimeistään 1200-luvun puoleen väliin mennessä (Raninen & Wessman 2015: 338). Tätä saattoi edesauttaa ”toinen ristiretki” Hämeeseen 1230–1240-luvulla, joka lienee ollut todellinen tapahtuma, sillä Paavi Gregorius IX on antanut asiaan liittyen julistuksen vuoden 1237 joulukuussa. 1100-luvun puoliväliin ajoittuvan ensimmäisen ristiretken todenperäisyyttä epäillään vahvasti (Ruohonen 2013: 439). Ruohonen toteaa sen kohteen, Lounais-Suomen, olleen turha, sillä kristinusko olisi varmasti ollut voitolla alueella jo tuolloin. Kolmas ristiretki Karjalankannakselle noin vuonna 1293 on kuitenkin myös ollut todennäköisesti todellinen tapahtuma (Raninen & Wessman 2015: 338). Ruotsi ja Novgorod kävivät alueella aseellisia taisteluja, jotka lopulta johtivat Suomen alueiden jakamisen sekä Pähkinäsaaren rauhaan vuonna 1323.

Arkeologi Unto Salo on esittänyt, että kristillisiä symboleja sisältäviä esineitä esiintyy Suomessa viimeistään 500-luvulta lähtien (Purhonen 1998: 45; Raninen & Wessman 2015: 272). Salon mukaan kristinuskon olisi juurtunut Suomeen pysyvästi jo viikinkiajan alussa. Nämä kristillisiä symboleja sisältävät esineet on kuitenkin yleensä valmistettu Suomen ulkopuolella, ja siksi on mahdotonta sanoa, mikä niiden merkitys on todellisuudessa ollut suomalaisille omistajilleen (Raninen & Wessman 2015: 272). Polttokenttäkalmistojen yhteyteen alkaa ilmestyä ruumishautoja Länsi-Suomessa jo viikinkiajalla (Lehtosalo-Hilander 1984: 373; Ruohonen 2018b: 51). Nämä varhaiset ruumishautaukset saattavat liittyä kristinuskon varhaisvaiheisiin. Kaikkia kristinuskoon näin varhaisessa vaiheessa kääntyneitä ei toisaalta välttämättä haudattu muista erottuvalla tavalla.

Kristinusko alkoi juurtua Suomeen todennäköisesti 1000-luvun kuluessa ja Ravattulan Ristimäen kirkko todistaa, että ainakin Aurajokilaakson alueella on ollut jonkinlaista kirkollista toimintaa jo ennen seurakuntien syntyä keskiajan alussa (Ruohonen 2013b: 439; Salonen 2018: 48). Ruotsalaisia maahanmuuttajia olisi saattanut saapua Ahvenanmaan lisäksi myös Suomen lounais- ja etelärannikolle jo 1100-luvun lopulla (Raninen & Wessman 2015: 340). Tämä uusi väestö oli todennäköisesti jo omaksunut kristinuskon, jolloin heiltä ei ole jäänyt esineellisiä kalmistoja.

1200-luvulla ainakin Länsi-Suomi oli pääpiirteisesti kristittyä aluetta (Raninen & Wessman 2015: 338). Kristillisten vaikutteiden on uskottu levinneen Suomeen kauppakontaktien välityksellä, ja näin ollen ensimmäiset kirkot olisivat syntyneet Länsi-Suomeen kauppapaikoille vauraiden ja vaikutusvaltaisten ihmisten aloitteesta (Taavitsainen 1987: 98; Ruohonen 2018b: 59). Kirkkoja olisivat voineet rakentaa joko paikalliset päälliköt tai muualta tulleet vieraat kauppamiehet omaan käyttöönsä. Ulkomaisten kauppiaiden mukana Suomeen ovat voineet saapua myös ensimmäiset papit ja lähetystyöntekijät (Salonen 2018: 47). 1000- ja 1100-luvulla näiden yksityisten kirkkojen ja

kappeleiden ympärille olisivat voineet syntyä ensimmäiset kristilliset yhteisöt (Taavitsainen 1987: 98). Ravattulan Ristimäki on kuitenkin osoittanut, että kyläyhteisöillä on saattanut todellisuudessa olla mahtimiesten sijaan melko suuri rooli kristinuskon juurtumisessa ja järjestäytymisessä (Salonen 2018: 48). Kullakin kylällä olisi saattanut olla oma pyhättönsä ja pieni kirkkomaa. Muissa Pohjoismaissa naisten on ajateltu mahtimiesten sijaan kääntyneen ensimmäisenä kristinuskoon ja perustaneen kirkkoja (Arnold & Wicker 2011: 88).

Suomen ensimmäisen piispanistuimen uskotaan sijainneen Nousiaisissa 1200-luvun toiselle neljännekselle asti (Haggrén 2015: 380). Suomen lähetyspiispat on yhdistetty Nousiaisiin, koska Nousiaisten kirkko on Suomen suojelupyhimyksen, piispa Henrikin hautapaikka. Kirjallisten lähteiden puuttuessa ei voida kuitenkaan todistaa, että hiippakunnankeskus olisi varmasti ollut Nousiaisissa (Salonen 2018: 67). Jonkinlainen yhteys piispoilla on kuitenkin Nousiaisiin ollut, sillä 1230-luvun alussa piispa Tuomas on päivännyt asiakirjan Nousiaisissa¹ (Salonen 2018: 67). Suomen piispan tiedetään saaneen vuonna 1229 luvan siirtää piispanistuimen paremmalle paikalle ja se siirrettiinkin vielä ennen 1200-luvun puoliväliä Koroistenniemelle Aurajokilaaksoon. Seurakunnallinen organisoituminen alkoi todennäköisesti samoihin aikoihin, kun lupa piispanistuimen siirtämiseen saatiin. (Hiekkänen 2007: 36). Toisaalta vanhat uskomukset säilyivät kristinuskon rinnalla pitkään ja sekoittuivat siihen vielä uudella ajallakin.

1.2.2 Hautaustavat ristiretkiajalla

Kalmistot ovat ristiretkiajalla ruumis- ja polttokalmistoja. Viikinkiaikaan verrattuna ristiretkiajalta kalmistoja tunnetaan vähemmän (Taavitsainen 1990: 144; Ruohonen 2018b: 51). Tämän uskotaan liittyvän juuri esineettä hautaamisen yleistymiseen, joka taas selittyisi joko kristinuskon leviämällä tai statuserojen kasvulla yhteiskunnan sisällä. Kalmistojen vähentyminen saattaa liittyä myös niiden käyttötavan muuttumiseen ja pienempien kyläkalmistojen syntyyn (Ruohonen 2018b: 53). Kalmistot sijoittuvat ristiretkiajalla enimmäkseen samoille alueille kuin viikinkiajalla (Raninen & Wessman 2015: 339). Asutus on siis ilmeisesti näillä alueilla enemmänkin tiivistynyt leviämiseen sijaan. Lounaisrannikolla ja Etelä-Suomen sisämaassa myös keskiaikainen asutus keskittyy pääosin edelleen näiden rautakauden lopun kalmistojen kanssa samaan ympäristöön (Raninen & Wessman 2015: 339).

Hautaustavan muuttumista polttohautauksesta ruumishautaukseen on pidetty merkkinä kristinuskon vaikutuksesta (Purhonen 1998:114). Länsi-Suomessa vainajat on ristiretkiajalla asetettu ruumiskalmistoihin yleensä joko itä-länsi- tai koillis-lounaissuuntaisesti (Raninen & Wessman 2015:

¹ Asiakirja on Piispa Tuomaan Nousiaisten kirkkoherralle ja kappalaiselleen tekemän maalahjoituksen vahvistus, REA 8 (= FMU 79) (20.10.1232) ja 10 (= FMU 81) (1234)

341; Ruohonen 2018b: 58). Hautaustavan muutoksen taustalla oli todennäköisesti ajatus, että vainajan pitäisi nähdä Kristuksen uudesta tulemisesta kertova valo itäisellä taivaalla. Vainajia on haudattu sekä arkussa että ilman, ja arkuttomissa haudauksissa vainaja on saatettu kääriä esimerkiksi taljaan tai villavaatteeseen (Ruohonen 2018b: 58). Samassa kalmistossa voi olla lauta-arkkujen lisäksi myös ruuhiarkkuja, jotka on tehty koverretusta puunrungosta. Hautakuopat ovat yleensä olleet melko matalia, usein selvästi alle metrin syvyisiä ja ne on voitu tehdä rivimäisiin muodostelmiin (Raninen & Wessman 2015: 341; Ruohonen 2018b: 58). Ruumishautausten ja -kalmistojen yhteydestä voi vielä ristiretkiäjälläkin löytyä poltettuja ihmisluita. Selityksiä tälle on olemassa useampia, esimerkiksi pakanallinen vastareaktio kristinuskolle tai kaukana kotoa kuollut vainaja, joka on poltettu kuljettamisen helpottamiseksi (Salonen 2018: 50).

Muita kristillisen haudan merkkejä ovat hauta-antimien vähäisyys tai täysi puute, ristiriipuksia lukuun ottamatta, sekä rinnan päälle lasketut käsivarret (Purhonen 1998: 114; Ruohonen 2018b: 58). Aseet ja työkalut katoavatkin kalmistoista Länsi-Suomessa melkein kokonaan 1100-luvun kuluessa. Kalmistoissa esiintyy kuitenkin pukuhautauksia, joissa hautaan ei ole enää laitettu selkeitä hauta-antimia, mutta vainajan asukokonaisuuteen on voinut kuulua koruja tai esimerkiksi vyöllä roikkunut veitsi (Ruohonen 2018b: 58). Itä-Suomessa esineellinen hautaustapa jatkuu ehkä jopa 1400-luvun alkuun (Raninen & Wessman 2015: 338, 344). Toisaalta kuitenkin esimerkiksi germaanisissa varhaisissa kristillisissä haudauksissa esiintyvien esineiden (tai niiden puutteen) on tulkittu ensisijaisesti kertovan vainajan iästä ja statuksesta, ei uudesta uskonnosta (Smith 2005:119-120).

Koruissa ristiretkiäjäällä tapahtuvista muutoksista tärkeimmät ovat solkityyppien muuttuminen ja naisten rintaketjujen poisjääminen (Raninen & Wessman 2015: 339). Nämä muutokset tapahtuvat Länsi-Suomessa noin vuosina 1025–1050 ja Suomen itäosissa 1100-lukuun mennessä. Aikakaudelle tyypillinen ilmiö on kupariseosspiraalien käyttö viittojen ja päähineiden koristeluun (Riikonen 2005: 33). Ristiriipukset alkavat ilmestyä kalmistolöytöihin 1000-luvulla. (Taavitsainen 1989: 83). Suurin osa ristin kanssa haudatuista vainajista on tulkittu miehiksi. Ristiriipusten kohdalla on vaikea arvioida, onko ristin omistaja ollut kristitty vai onko risti peräisin esimerkiksi primsignaatiosta². (Taavitsainen 1987: 98; Hiekkanen 2001: 56). Joissain tapauksissa ristiriipuksen kanssa samasta haudasta on löytynyt myös vaaka ja punnuksia, jolloin vainaja on tulkittu kauppiaksi (Lehtosal-Hilander 1984: 372). Kaste olisi tässä tapauksessa voitu ottaa kaupankäynnin edistämiseksi.

² Primsignaatio eli esikaste kertoi henkilön kiinnostuksesta tai aikomuksesta kääntyä kristinuskoon ja antoi tälle esimerkiksi luvan vieraila Kristittyjen pyhäköissä (esimerkiksi Taavitsainen 1989: 83-84).

Ristiretkiaikaisen esinehautauksellisen kalmistokulttuurin alueet voidaan Etelä-Suomessa jaotella kolmeen osaan naisten haudoista löytyneiden solkien perusteella: Lounaissuomalaista aluetta (Varsinais-Suomi, Satakunta ja Pirkanmaa) määrittelevät erityisesti olkasolkina käytetyt pienet hopeiset hevosenkenkäsoljet, Kanta-Hämeessä käytettiin samaan tarkoitukseen kupariseoksesta tehtyjä hämäläistyyppisiä soikeita, Skandinaavisia solkia jäljitteleviä, kupurasolkia ja Karjalassa ja Etelä-Savossa käytössä olivat savolais-karjalais-tyyppiset soikeat kupurasoljet (Raninen & Wessman 2015: 339). Päijät-Hämeen alueella on nähtävissä sekä itä- että länsisuomalaisia solkityyppejä. Yhtenä selityksenä näille eri solkityypeille on pidetty tarvetta ilmaista tiettyä identiteettiä levottomalla ristiretkiajalla (Taavitsainen 1990).

Erityisesti varhaiskristilliset hautaustavat ovat kuitenkin olleet joustavia, ja jotkin suvut sekä yhteisöt ovat varmasti pitäneet vanhoista perinteistä kiinni toisia tiukemmin (Lehtosalo-Hilander 1984: 374). Ristiretkiajan alkupuolella haudoista löytyy vielä esineitä, ja esimerkiksi Euran Luistarin kalmistoon 1100-luvulla tehtyt esineettömät ja todennäköisesti kristilliset hautaukset eivät ole itä-länsisuuntaisia. Hautaustavan taustalla on siis hyvin voinut ollut muitakin tekijöitä kuin uskonto (Raninen & Wessman 2015: 341).

2. Tutkimusmenetelmät ja sukupuoliarkeologia

2.1. Hautojen ja kalmistojen vertailu

Tässä työssä keskeisin tutkimusmenetelmä on hautojen ja kalmistojen vertailu. Tarkoituksena on vertailla kalmistojen sisäisiä eroja sekä laajemmin kolmea tutkittavaa kalmistoa toisiinsa. Huomiota kiinnitetään erityisesti miesten ja naisten hautojen eroihin ja yhtäläisyyksiin. Tutkimuksessa pyritään esimerkiksi vertailemaan naisten ja miesten hautojen sijoittumista kalmistossa ja haudasta löytyneitä esineitä. Hautojen sijoittumista tutkitaan ensisijaisesti kaivauskarttojen kautta. Vertailun kautta on tarkoitus myös kartoittaa, kuinka voimakkaasti kristinusko näkyy tutkituissa kalmistoissa.

Hautoja tutkittaessa ongelmaksi nousee usein se, että kalmistosta löytyvät vainajat eivät koskaan täysin edusta elänyttä yhteisöä (Roberts & Manchester 2010: 12). Kaivauksilla tutkitut haudat ja vainajat edustavat vain osaa kerran eläneestä populaatiosta. Hautojen ja niiden esineistön perusteella ei siis välttämättä voida tehdä varmoja päätelmiä kalmistoa käyttäneestä yhteisöstä tai vainajien elämästä. 1990-luvun alkupuolella julkaistu *The Osteological Paradox* (Wood *et al.* 1992) nosti ensi kertaa esiin ongelmat, jotka liittyvät elävän populaation tutkimiseen kuollutta populaatiota hyödyntäen. Artikkeliki keskittyy ongelmiin, jotka liittyvät eläneen yhteisön terveyden tutkimiseen kalmistoista löytyneen luuaineiston avulla, mutta sitä voidaan soveltaa myös tähän tutkimukseen.

Hautojen ja hauta-antimien perusteella ei voida tehdä varmoja päätelmiä esimerkiksi kalmistoa käyttäneen yhteisön uskomuksista. Tässä tutkimuksessa pyritään tämän takia ensisijaisesti kartoittamaan hautatavoista tehtyjä tulkintoja ja pohditaan vertailun kautta, minkälaisia tulkintoja vainajista voidaan todellisuudessa esimerkiksi hauta-antimien perusteella tehdä.

2.2 Esineistöstä tehtyt tulkinnat

Tämän tutkimuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena on käydä läpi hautojen esineistöä ja tutkia esineistä tehtyjä tulkintoja. Ajatuksena on vertailun kautta katsoa, millaisia esineitä esiintyy missäkin kalmistossa ja sitten miettiä, niiden merkitystä vainajan sukupuolen määrittämisessä. Tarkoituksena ei siis niinkään ole arvioida esimerkiksi esineiden symbolisia merkityksiä, vaan pohtia, miten tietyt esineet vaikuttavat vainajan sukupuolen määrittämiseen. Tutkimuksessa pyritään tuomaan esiin, että hauta-antimet voivat kertoa enemmän vainajan yhteisöstä kuin vainajasta itsestään sekä pohditaan tähän liittyviä ongelmia. Rikas hauta voikin siis kertoa vainajan sijainnista hautausmaalla järjestäjän varakkuudesta (Pearson 2010: 84). Hautoja ja niiden esineistöä tutkittaessa yksi keskeinen ongelma on, ettei kukaan hautaa itse itseään (Pearson 2010: 3). Vainajan perhe tai yhteisö on valinnut hautausmaahan sekä hautaan laitettavat antimet, ja näin ollen ne eivät välttämättä ole vainajan omia eivätkä aina kerro suoranaisesti tämän elämästä. Hautausmaalla ei kuitenkaan voi olla väärä, koska yhteisö on valinnut sen juuri kyseistä henkilöä varten. Hautausmaalla voi päätyä esimerkiksi lahjoja tai esineitä, jotka kertovat vainajan statuksesta ja roolista yhteisössään:

”A woman might hold the social identities of leader, mother, farmer, married woman; any or all of these multiple identities might be symbolized in non-material or material form during the funerary rites” (Pearson 2010: 73-74).

Tässä tutkimuksessa pyritään tuomaan myös esiin ongelmat, jotka liittyvät ”poikkeuksellisiin” vainajiin. Vainajaa voidaan kutsua poikkeukselliseksi, jos vainajan hauta-antimet tai hautausmaalla eivät vastaa kalmistossa tai kyseisellä aikakaudella käytettyjä menetelmiä, esineitä jne. (Arnold & Wicker 2011: 142). Toisaalta poikkeukselliseksi mielletään usein myös hautaukset, jotka sisältävät useamman kuin yhden vainajan. Kaksoishautauksia on pidetty sekä vainajia kunnioittavina että loukkaavina (Moilanen 2014). Kahden yhdessä haudatun vainajan ajatellaan usein liittyvän toisiinsa joko geneettisesti tai sosiaalisesti. Todellisuudessa geenitutkimukset tai hauta-antimet eivät kuitenkaan auta tunnistamaan esimerkiksi otolasta ja tämän vanhempaa, ja vainajien sosiaalisen suhteen määrittäminen voikin olla mahdotonta (Moilanen 2014). Useamman vainajan yhteinen hautaus voi myös kertoa yhteisön hautausrituaaleista tai olla esimerkiksi vain epidemian aiheuttamaa.

2.3 Sukupuoliarkeologia

2.3.1. Historia

Sukupuoliarkeologian, tai gender-arkeologian, tausta on naisliikkeessä, joka sai julkisuutta 1960–1970-luvulla (Gilchrist 1999: 2; Sørensen 2006: 398). Arkeologian lisäksi esimerkiksi antropologian ja historian tutkimuksen piirissä naispuoliset tutkijat alkoivat kiinnittää huomiota alalla vallinneeseen androsentrismiin (Nelson 2006: 3). Toinen kritiikin kohde oli tasapäistäminen, jossa tasa-arvo toteutettiin tekemällä naisista miesten kaltaisia. Menneisyudentutkimuksessa esille nousi myös esimerkiksi kysymys siitä, miksi miehen rooli metsästäjänä vaikutti olevan tärkeämpi evoluutiolle kuin naisen rooli keräilijänä (Nelson 2006: 3). Vielä nykypäivänäkin ongelmaksi saattavat nousta sekä nais- että miespuolisten tutkijoiden alitajuiset käsitykset ”miesten ja naisten töistä” sekä niiden arvosta. Naispuolinenkin tutkija saattaa alitajuisesti pitää esimerkiksi metsästäystä tai sotimista tärkeämpänä ja arvokkaampana kuin kodinhoitoa (Pearson 2010: 102; Arnold & Wicker 2011: 172). Tällöin tutkijan alitajuiset käsitykset saattavat vaikuttaa hänen tutkimukseensa, ja esimerkiksi naispuolinen vainaja halutaan nähdä metsästäjänä, koska sitä roolia arvostetaan enemmän (Hurcombe 1995). Todellisuudessa sukupuolten väliset erot sekä erilaiset työtehtävät ovat todennäköisesti olleet keskeisiä yhteiskuntien kehityksessä.

Kun arkeologit kiinnostuivat sukupuolesta ja naisen roolista yhteiskunnassa, ensimmäisenä huomio kiinnittyi naisista tehtyihin yleistyksiin (Nelson 2006: 3). Frances Dahlbergin editoima teos *Woman the Gatherer* (1981) pohtii naisen roolia esihistoriallisissa yhteisöissä ja sitä, onko sukupuoli saattanut tuona aika toimia eri tavalla kuin nykyään. Niin arkeologia, kuin muutkin kulttuurintutkimuksen alat, olivat kuitenkin vielä 1980-luvulla miesvaltaisia ja sukupuoliarkeologiaa sekä naisten roolia käsitelleitten tutkimusten julkaisu oli haasteellista (Nelson 2006: 4). Sukupuoliarkeologiaa käsittelevät julkaisut kuitenkin lisääntyivät 1980-luvun kuluessa ja Margaret Conkeyn ja Janet Spectorin teos *Archaeology and the Study of Gender* vuodelta 1984 on yksi sukupuoliarkeologian keskeisimmistä (Immonen 2008: 415).

Roberta Gilchrist on nimennyt alkuperäisen sukupuoliarkeologian kolme keskeistä tekijää: poliittinen feminismi, sukupuoliteoria ja historiallinen revisionismi (Gilchrist 1999: 2-6; Nelson 2006: 6). Sukupuoliarkeologian huomio kiinnittyikin, ainakin Pohjois-Amerikassa, aluksi pitkään epätasa-arvoisiin työoloihin ja julkaisumahdollisuuksiin. Pohjoismaissa korostettiin myös palkkaeroja (Sørensen 2006: 399). Epätasa-arvon taustalla olivat pitkään ajatukset naisten puutteellisuuksista ja esimerkiksi naispuolisten arkeologien tutkimusaiheita saatettiin pitää ”pehmeinä”. Samoin

arkeologisessa tutkimuksessa esihistorian naiset saatettiin kuvata seksuaalisesti ja kulttuurillisesti passiivisina (Sørensen 2006: 399).

Sukupuolikysymyksistä kiinnostuneet arkeologit alkoivat hyödyntää historiantutkimuksessa kehitettyjä kysymyksiä, jotka korostivat naisten roolia historiallisissa tapahtumissa (Nelson 2006: 4; Sørensen 2006: 401). Tämän lähestymistavan kritisoijat ovat pitäneet sitä eräänlaisena ”naisten lisäämisellä” historiaan. Sukupuoliarkeologian kehityksessä ”naisten lisäämisellä” on kuitenkin ollut keskeinen rooli, ja se on avannut tien myös tarkemmille kysymyksille. Tärkeänä tutkimuskohteena on nähty esimerkiksi erot eri yhteiskuntaluokkiin ja ryhmiin kuuluvien naisten välillä samassa kulttuurissa: miten siis esimerkiksi etninen tausta tai vammaisuus vaikuttaa sukupuoleen (Ghisleni *et al.* 2016: 772)? Toisaalta kyse ei välttämättä ole naisten lisäämisestä historiaan vaan enneminkin naisten tekemisestä näkyväksi (Arnold & Wicker 2001: 65). Arkeologisessa löytöaineistossa ja -materiaalissa näkyvät naiset voivat hyvin olla näkymättömiä aineistosta myöhemmin tehdyssä tutkimuksessa. Pohjoismaissa naisten roolia esihistorian yhteisöissä on tutkittu usein hautojen ja hauta-antimien perusteella (Sørensen 2006: 401).

Nykyään tasa-arvosuunnitelmista ja sukupuoleen perustuvan syrjinnän kieltävästä lainsäädännöstä huolimatta, naiset saattavat edelleen jäädä vähemmälle huomiolle tiedeyhteisössä (Immonen *et al.* 2010: 28, 32). Suomalaisessa yliopistomaailmassa naispuolisten tutkijoiden syrjintä on usein ollut hienovaraista ulossulkemista tai tuen ja opastuksen puutetta. Tämä voi ilmetä esimerkiksi erilaisten projektien ja tutkimusten miesvaltaisella rekrytoinnilla tai naistutkijoiden tieteellisen työn arvottamisessa. Vuoden 2018 syksyllä Tampereen yliopisto tuomittiin Pirkanmaan käräjäoikeudessa maksamaan korvauksia naispuoliselle neurologian tutkijalle, jota oli syrjitty professorinvalinnassa³. Vaikka tilanne on muuttumassa selvästi parempaan suuntaan, julkaisuissa ja tutkimuksissa saattaa yhä nähdä ohimennen mainitun alaotsikon ”naiset, lapset ja muut” (Immonen 2008: 415). Tämän kaltaisilla otsikoilla peitetään se fakta, etteivät naiset ja lapset edelleenkään näy kulttuurientutkimuksessa yhtä selvästi kuin miehet. Naisia saatetaan myös käsitellä arkeologisessa tutkimuksessa edelleen eri tavalla kuin miehiä ja heidät usein määritellään miespuolisen sukulaisen tai perheenjäsenen kautta.

Sukupuoliarkeologiassa on myös kyseenalaistamaan kahden sukupuolen -malli (Two-Sex/Two-Gender -model⁴) ja sukupuolen jakaminen tiukasti biologiseen ja kulttuuriseen (Ghisleni *et al.* 2016:

³ Neurologian erikoislääkäri ja kokeellisen neurologian dosentti Kaisa Hartikainen hävisi professorin paikan miespuoliselle hakijalle, vaikka oli tätä pätevämpi. Tampereen yliopisto on valittanut tuomiosta hovioikeuteen. Katso esimerkiksi *Aamulehden* artikkeli (6.11.2018)

⁴ Katso esim. Joyce 2008

767-768). Tämä on tarjonnut mahdollisuuden pohtia, ovatko mies ja nainen ainoat sukupuolet ja minkälaisia ongelmia liittyy esimerkiksi sukupuolen määrittämiseen biologisten ominaisuuksien perusteella. On esitetty, että yksilön sukupuoli sijoittuu spektrumille johonkin ”kahden navan” välille ja kyseinen sijoitus saattaa yksilön elämän aikana muuttua (Sørensen 2006: 403; Nordbladh & Yates 1990: 222-237). Arkeologisessa tutkimuksessa yksilöt nähdään kuitenkin usein yksinkertaisesti naisena tai miehenä, ja sukupuolen ajatellaan vaikuttaneen niin työnjakoon kuin hautaus tapoihin ja yksilön rooliin yhteisössä. Ei-normatiiviset sukupuolet on usein liitetty esihistoriassa esimerkiksi shamanismiin (Sørensen 2006: 405).

2.3.2 Metodit

Sukupuoliarkeologian keskeinen tavoite on, että sukupuolta menneisyydessä pyrittäisiin tutkimaan arkeologisen aineiston kautta (Nelson 2006: 8). Tämä alkoi naisten löytämisellä menneisyydestä ja arkeologisesta aineistosta. Monet arkeologit olivat tämän tavoitteen suhteen skeptisiä, koska ”naisten työn” uskottiin olevan arkeologisessa aineistossa näkymätöntä. Yleinen ajatus oli, että esimerkiksi naisten töinä nähdyt keräily ja lastenhoito eivät jättäneet samanlaisia merkkejä arkeologiseen aineistoon kuin miesten enemmän taitoa ja luovuutta vaativa metsästys (Nelson 2006: 7; Gilchrist 1999: 22). Arkeologi Alice Kehoe kuitenkin osoitti, että arkeologisessa tutkimuksessa usein jätetään huomiotta mahdollisuus, että naiset olisivat voineet metsästä hyödyntämällä erilaisia ansoja (Kehoe 1990: 23-28; Nelson 2006: 8). Esille nostettiin myös, että oletus miehistä kivityökalujen valmistajina ei ollut täysin oikeutettu. Todisteena käytettiin esimerkiksi etnografista aineistoa. Teoriaa tuki myös se, että naiset olisivat tarvinneet työkaluja esimerkiksi nahkojen työstämiseen, jota on yleisesti pidetty naisten työnä (Nelson 2006: 8). Tämän tyyppiset keskustelut nostivat esille myös sen, että arkeologisen aineiston pohjalta voi olla mahdotonta tutkia kumpi sukupuoli on valmistanut tietyn työkalun tai tehnyt tiettyjä töitä (Gero 1991:163-193; Dobres 1995: 25-49).

Sukupuolesta puhuttaessa niin sanotut faktat saattavatkin perustua tutkijoiden omiin normeihin ja ennako-oletuksiin (Immonen 2008: 414; Nelson 2006: 8). Niiden taustalla on ajatus universaaleista sukupuolirooleista sekä miesten ja naisten ominaisuuksista. Näitä ajatuksia miesten ja naisten rooleista heijastetaan helposti arkeologiassa myös esihistoriaan, vaikka todellisuudessa esimerkiksi seksuaalinen identiteetti on saattanut olla menneisyyden kulttuureissa hyvin vaihteleva ja monipuolinen (Gilchrist 1999: 31; Pearson 2010: 95). Fyysistä voimaa vaativat työt nähdään kuuluneen miehille rautakaudellakin naisten hoitaessa lapsia ja kotia. Naisten roolia lisääntymisessä korostetaan usein ja nainen on saatettu nähdä passiivisena – miehen ollessa aktiivisempi toimija (Ghisleni *et al.* 2016: 768; Geller 2009: 507). Usein esihistoriallinen yhteiskunta myös mielletään

automaattisesti patriarkaaliseksi sekä perhekeskeiseksi ja yksilö yksinkertaistetaan heteroseksuaaliseksi (Herva 2001: 26; Geller 2009: 505, 508). Sukupuoliarkeologian keskeinen tavoite on ollut näiden käsitysten muuttaminen: esimerkiksi lastenhoidon merkitystä rajoittavana tekijänä esihistoriallisten naisten liikkumisessa ja jokapäiväisessä elämässä on selvästi liioiteltu.

Sukupuoliarkeologia ei kuitenkaan ole vain naisten tutkimista, vaan myös miehiä ja erityisesti maskuliinisuutta sekä sen eri muotoja esihistoriassa tutkitaan (Immonen 2008: 417). Luonnollisesti myös maskuliinisuuteen ja miehiin liitetään arkeologisessa tutkimuksessa helposti tiettyjä mielikuvia (Gilchrist 1999: 8-9). Kahden sukupuolen mallin kyseenalaistava tutkimus on tuonut esiin myös mallin ulkopuolelle jäävät, kolmatta sukupuolta edustavat yksilöt, esimerkiksi transsukupuoliset (Arnold & Wicker 2001: 137). Toisaalta teoriaa kolmannesta sukupuolesta on kritisoitu, koska esimerkiksi sen tunnistaminen pelkästään vainajan jäänteiden ja hauta-antimien perusteella voi olla mahdotonta (Ghisleni *et al.* 2016: 775). Teorian on todettu myös pelkistävän ja yksinkertaistavan ihmisen sukupuolta ja seksuaalisuutta (Moral 2016: 789).

Jokainen kulttuuri muotoilee itse omat käsityksensä sukupuolista ja seksuaalisuudesta. Jottei nykyisiä oletuksia miehistä ja naisista siirretäisi esihistoriaan, sukupuoliarkeologiassa menneisyyden sukupuolia tutkitaan historiallisesti rakentuneena kokonaisuutena (Immonen 2008: 415). Hautojen ja hautaustapojen tutkimus on todettu useista ongelmista huolimatta yhdeksi parhaista tavoista tukia menneisyyden yhteisöjen sukupuolia ja sukupuolijakoa (Arnold & Wicker 2001: 4). Asuinpaikoilla ei usein ole havaittavissa yhtä selkeitä sukupuolittuneita esineryhmiä, kuin haudoissa.

2.3.3. Sukupuoli käsitteenä tutkimuksessa

Antropologi Gayle Rubin kehitti 1970-luvulla uuden merkittävän sukupuolijärjestelmän jaottelun sosiaaliseen (gender) ja biologiseen (sex) sukupuoleen (Rubin 1975; Immonen 2008: 416). Biologisen sukupuolen määrittelevät kromosomit, hormonit ja sukupuolielimet, kun taas sosiaalisen sukupuolen taustalla ovat yhteisön kulttuurilliset tulkinnat ja ajatukset biologisten sukupuolien eroista (Gilchrist 1999: 10, 15; Butler 1990: 7). 1990-luvulla näin selkeä kahtiajako kuitenkin kyseenalaistettiin, ja esitettiin, että todellisuudessa sex ja gender ovat molemmat kulttuurillisesti rakentuvia (esimerkiksi Geller 2009: 505). Yhtenä ongelmana nähtiin, että biologinen sukupuoli käsitettiin muuttumattomana ja luonnollisena, kun taas sosiaalisen sukupuoli oli enemmän symbolinen ja tilanteesta riippuva käsite (Ghisleni *et al.* 2016: 769-770). Uudet teoriat esittivät, että erottelun sijaan ”sex” määräytyy aina ”genderin” kautta, ja näin ollen pelkkää puhdasta biologista sukupuolta ei ole olemassa (Butler 1990:7-8).

Suomessa sukupuolesta puhuttaessa termin kulloinkin tarkoitettu merkitys täytyy selventää erikseen, koska käytössä on vain yksi sana. Tämän tutkimuksen kohteena ovat kalmistojen haudat ja hautavarustelut sekä niiden perusteella tehdyt tulkinnat vainajien sukupuolesta. Näin ollen hautojen lisäksi tutkimuskohteena ovat siis arkeologien tulkinnat sekä oletukset sukupuolesta ja sukupuolirooleista. Minkälaisia esineitä ja asioita nykyajan arkeologit siis liittävät kumpaakin sukupuoleen ja millä perusteella? Kun tutkimuksessa siis puhutaan sukupuolesta, kyseessä on ensisijaisesti sosiaalinen sukupuoli, jonka arkeologi on esineistön perusteella vainajalle määrittänyt. Biologisen sukupuolen tarkastelu tulee kyseeseen vain, jos haudassa säilynyttä luuaineistoa on voitu tutkia.

2.4. Sukupuoliarkeologia Suomessa ja vainajan sukupuolen määrittely

Suomalaisessa arkeologiassa sukupuoli sivuutettiin pitkään tutkimuskysymyksistä (Immonen 2008: 414). Vainajan tutkiminen ja sukupuolen määrittäminen oli hankalaa, koska luuaines säilyy suomalaisessa maaperässä huonosti. Nykyään DNA-analysit sekä muut luonnontieteelliset tutkimusmenetelmät luovat kuitenkin mahdollisuuksia vainajan tutkimiseen. Jos haudassa on jäljellä luuainesta, voidaan yrittää hyödyntää osteologisia analyyseja vainajan sukupuolen määrittämiseen. Tässä toimivat parhaiten kallon ja lantion luut (esimerkiksi Mays 2010: 46). DNA-testi on luonnollisesti vielä tarkempi menetelmä. Suomalaisessa arkeologiassa luuaineksen puuttuessa vainajan sukupuoli joudutaan kuitenkin valitettavan usein määrittelemään pelkän haudasta löytyvän esineistön perusteella.

Kun rautakautisen vainajan sukupuolta määritellään esineistön perusteella, yhdistetään metsästyksen ja väkivaltaan liittyvät esineet yleensä miehiin (Raninen & Wessman 2015: 317; Wicker 2012: 248). Erityisesti keihäs on ensisijainen esine miehen haudan määrittämisessä. Tanskassa 1980-luvulla tehty osteologiaa ja arkeologiaa yhdistänyt tutkimus osoitti, että rautakaudella miesten haudoissa esiintyy todennäköisimmin miekkoja, tapparoita, keihäitä ja esimerkiksi ratsastukseen liittyvää esineistöä (Sellevold *et al.* 1984). Naisilla yleisimpiä esineitä olivat erilaisten solkien lisäksi kaula- ja rannekorut sekä värttinänkehrät. Suomalaisessakin arkeologiassa naisiin liitetään ensisijaisesti korut sekä esimerkiksi ketjulaitteet (Raninen & Wessman 2015: 317). Miesten vaatteiden koristelun rautakaudella ei uskota missään vaiheessa olleen yhtä rikasta kuin naisilla (Lehtosalo-Hilander 1984: 354).

Veitsi tai puukko, arkisena tarvekaluna, on teräaseista ainoa poikkeus, joka voi löytyä myös naisen haudasta (Raninen & Wessman 2015: 317). Sirppi ja keritsimet voivat esiintyä sekä miehen että naisen haudassa, mutta viikate yhdistetään yleensä hautakontekstissa mieheen (Suhonen 2005: 161;

Lehtosalo-Hilander 1984: 346). Erilaiset työ- ja tarvekalut tuntuvat usein olevan sekundäärisiä ja niiden merkitys vainajan sukupuolen tulkinnassa on selkeästi pienempi ja määräytyy muiden esineiden kautta. ”Neutraali” esine haudassa voi olla esimerkiksi tulusrauta, joka tulkitaan miehen esineeksi, jos se löytyy samasta hautakontekstista teräaseen kanssa ja naisen esineeksi, jos haudassa on myös koruja.⁵

Silloin kun ruumishautoista löytyy eläinten luita, on esimerkiksi koirat usein liitetty miehiin (Lehtosalo-Hilander 1984: 346). Samoin naudan luut on yhdistetty miehiin, kun taas vuohen ja lampaan luita tunnetaan naisten haudoista (Raninen & Wessman 2015: 317). Perusteluna tälle on esitetty, että nautakarjanhoito olisi ollut miesten työ tai yksinkertaisesti niiden arvon olleen korkeampi kuin lampaiden ja vuohien. Tämä ajatus miehestä naista arvokkaampana yhteisön jäsenenä perustuu siihen, että erityisesti rautakauden alkupuolella miesten hautojen varustelu on rikkaampaa (Raninen & Wessman 2015: 317). Naisten haudat muuttuvat viikinkiajan kuluessa rikkaammiksi ja tätä on pidetty merkinä merovingiajan ”ylen miehisen” yhteiskunnan muuttumisesta rautakauden loppupuolella tasa-arvoisemmaksi (Lehtosalo-Hilander 1984: 347). Tuorempi tulkinta lisää edelliseen, että viikinkiajalla vilkastunut kaupankäynti olisi kasvattanut naisen päätösvaltaa kotona ja merkitystä maataloustöissä (Raninen & Wessman 2015: 317). Tämä aseman paraneminen yhteiskunnassa näkyisi myös rikkaampina hautavarusteluina. Tästä kuitenkin syntyy kuva, että naisen päätösvalta on voinut kasvaa vain silloin, kun perheen tai yhteisön ”oikea vaikuttaja” on poissa (Herva 2001: 33).

Vaaka ja vyöllä roikkunut kukkaro on yleensä yhdistetty miehiin, koska kaupankäynnin uskotaan olleen miesten ala (Lehtosalo-Hilander 1984: 346). Sekä Euran Luistarista, että tässä tutkimuksessa aineistona olevasta Kaarinan Kirkkomäestä on kuitenkin löydetty naisvainajia, jotka on haudattu vaakojen kanssa (Riikonen 1990; Lehtosalo-Hilander 1984: 346). Tämän kaltaisia hautoja, joiden esineistö rikkoo ”sukupuolisääntöjä”, kutsutaan usein poikkeuksellisiksi, vaikka termi ei sinänsä kerro vainajan tai haudan merkityksestä mitään (Herva 2001: 32). ”Poikkeuksellinen” kertoo ensisijaisesti vain siitä, että vainaja ei sovi tutkijan käsitykseen siitä, millainen esimerkiksi rautakaudella elänyt mies tai nainen on ollut. Tutkijan mielestä poikkeuksellinen vainaja ei siis välttämättä ole yhteisönsä silmissä ollut millään tavalla erikoinen yksilö.

Kanta-Hämeestä löydetyt kaksi 1000-luvulle ajoittuvaa hautaa ovat myös esineistöltään poikkeuksellisia. Molemmissa on ollut kaksi miekkaa, mutta vainajan korut ovat kuitenkin viitanneet naiseen (Raninen & Wessman 2015: 319). Toinen haudoista on Kalvolan Pahnainmäeltä ja toinen

⁵ Vertaa esimerkiksi tässä tutkimuksessa Kirkkomäen hauta H/1991 ja Ristinpellon hauta 56/1949

Tyrvännön Suontaalta. Molempien hautojen kohdalla toisen miekan pronssikahva on ollut hyvin koristeellinen, ja näin ollen se on saattanut olla statusesine. On esitetty, että haudat saattaisivat olla kaksoishautauksia, ja miesvainajan jäännökset ovat olleet jo täysin maatuneet hautojen löytyessä (esimerkiksi Taavitsainen 1990). Tässä tapauksessa kuitenkin kaikki miesten pukuun liittyvät esineet ja koristeet olisivat kadonneet - naisten esineiden säilyessä. Näiden kahden haudan tulkintaa vaikeuttaa myös se, ettei miekkoja voida todistaa laitetun hautaan samaan aikaan vainajan kanssa (Raninen & Wessman 2015: 319). Toisaalta voisi olla syytä pohtia, miksi kyseisiä naisten hautauksia pitää selitellä sen sijaan, että ne hyväksyttäisiin sellaisina kuin ne ovat.

Lasten haudoissa tyttöjen haudat sisältävät usein koruja, jos esineitä yleensäkin haudassa on, ja pojille on laitettu mukaan miniatyyriaseita (Lehtosalo-Hilander 1984: 347). Poikkeuksena voidaan mainita rannerenkaat, joita on löydetty poikien haudoista miniatyyriaseiden rinnalla. Miesten kohdalla rannerenkaita ei juuri haudoista tunneta. Lasten kohdalla on muistettava, että sukupuolen määrittely onnistuu vain DNA-analyysin avulla ja tulkinnat sukupuolesta perustuvat pelkkiin esineisiin (Mays 2010: 47, 50). Toisaalta täytyisi myös pohtia, onko lapsia esihistoriassa edes jaoteltu miehiin ja naisiin yhtä selkeästi kuin nykypäivänä. Sekä tyttö- että poikalasten hautoihin on saatettu laittaa ensisijaisesti naisiin liitettäviä esineitä (Pearson 2010: 103). Sukupuoleen perustuvat hautaantimet voivat olla ensisijaisesti vain aikuisten vainajien haudoissa esiintyvä ilmiö.

3. Tutkimusaineisto

Tässä kohtaa esitellään ensin kohteiden tutkimushistoria ja sen jälkeen tutkimusaineistot kalmisto kerrallaan. Kalmistojen haudat on jaoteltu esineellisiin ja esineettömiin hautoihin. Hautojen jälkeen käydään läpi myös kalmistossa käytettyjä hautausapoja. Esineellisiksi hautauksiksi lasketaan hautaantimia sisältävien hautojen lisäksi pukuhautaukset, joissa on vainajan asuun liittyviä koruja/ koristeita ja/tai muita asusteita, esimerkiksi vyöllä roikkunut veitsi tai tulusrauta (esimerkiksi Ruohonen 2018b: 58). Nauloja sisältäviä hautoja ei ole laskettu esineellisten hautojen joukkoon, koska naulat mielletään osaksi arkkua ja niitä ei hyödynnetä sukupuolen määrittämisessä. Tässä tutkimuksessa esineettömäksi kutsuttu hauta ei siis välttämättä ole ollut täysin tyhjä/löydötön.

3.1. Kohteiden tutkimushistoria

3.1.1. Ravattulan Ristimäki

Kaarinan Ravattulan Ristimäki sijaitsee Ravattulan peltoalueella metsäsaarekkeella noin 4 km Turun tuomiokirkosta itäkoilliseen (Ruohonen 2012: 1). Ensimmäisen tutkimuksen alueella teki Markku Ikäheimo vuonna 1983 (MJ-REK 202010026). Tästä tarkastuksesta ei kuitenkaan ole olemassa

raporttia. Kaisa Lehtonen inventoi alueella vuonna 1998, ja tällöin alueelta havaittiin 5-7 melko selvää lounais-koillisuuntaista painanteita (Ruohonen 2011: 7). Tämän lisäksi alueella huomattiin useita epäselvempiä vajoamia, joista yhteen tehdystä koeojasta löytyi noin 40 cm syvyydeltä palaneen saven lisäksi pronssinen rengas.

Vuonna 2010 alueella tehtiin Turun yliopiston arkeologian oppiaineen opetuskaivaukset Juha Ruohosen johdolla (Ruohonen 2011). Tutkimuksissa selvisi, että alueen varhaisin käyttöaika ajoittuu kivikauden lopulle, Kiukaisten kulttuurin aikaan, jolloin paikalla oli asuinpaikka (Ruohonen 2011: 32). Alueen intensiivisen käyttövaiheen todettiin kuitenkin sijoittuvan rautakauden ja historiallisen ajan vaihteeseen, jolloin kalmisto on perustettu. Tästä huolimatta vain yksi hauta kaivettiin pohjaan asti. Tutkitun alueen koko oli 32,5 neliometriä.

Vuonna 2011 kaivauksilla avattiin Ruohosen johdolla yhteensä 33,75 m² koeojina (Ruohonen 2012: 29). Koeojan itäpäädyistä löytyi rakennuksen kivijalan lounaiskulma, jonka sisäpuolelta tavattiin pronssinen hela. Muuten löydöt olivat enimmäkseen rautanauvoja, palanutta savea ja savitiivistettä. Tutkimuksissa huomattiin myös merkkejä uusista hautapainanteista sekä kivetyn aidan jäännöksiä (Ruohonen 2012: 29-30). Seuraavana vuonna avattiin 37,5 neliömetrin alue, josta suurin osa oli koeojaa (Ruohonen 2013a: 41). Edellisenä vuonna osittain paljastuneen kivijalan länsipääty saatiin esille, ja aluetta ympäröineestä kivetystä aidasta löytyi lisää merkkejä. Kolme havaittua hautakuviota tutkittiin osittain, kun ne kaivettiin pohjaan niiden koeojaan ulottuvilta osilta.

Vuoden 2013 kaivauksilla avattiin 66,5 neliometriä, mutta vain osa tästä kaivettiin pohjaan asti (Ruohonen 2014: 2). Kalmistoalue osoittautui kaivausten aikana odotettua suuremmaksi, ja löytynyt kivijalka varmistui varhaiskeskiaikaisen kirkon jäänteeksi. Luonnontieteellisten analyysien ja esinelöytöjen perusteella on päätelty, että kirkko rakennettiin 1100-luvun jälkipuolella, ja sen käytön päättyi 1200-luvun puoleen väliin mennessä (Ruohonen 2014: 45; Ruohonen 2016a: 231). Tällöin kirkko todennäköisesti hylättiin, ja kirkollinen toiminta siirtyi Nummen kylään (myöhemmin Kaarina). Kirkollisten esineiden puuttuminen kirkon sisältä vahvistaa teoriaa siitä, että kirkko on tyhjennetty ennen sen hylkäämistä. Yksi keskeinen löytöryhmä olivat kirkon kivijalan sisältä löytyneet hopeakolikot ja niiden fragmentit (Ruohonen 2014: 19, 21). Hautauksia alueelle on tehty jo viimeistään 1000-luvun loppupuolella (Ruohonen 2016b: 36).

Vuoden 2014 kaivauksilla kirkko oli ensimmäistä kertaa kokonaan esillä. Kaivausaluetta avattiin yhteensä noin 150 neliometriä, mutta tästä osa oli jo pintakerroksiltaan tutkittu edellisinä vuosina (Ruohonen 2015a: 8). Kirkon lisäksi pyrittiin myös selvittämään hautausmaan ja sitä ympäröivän aidan kokoa. Suurin löytöryhmä oli jälleen palanut savi ja sen alkuperäksi varmistui kirkkoa

vanhempi rakennus, kun kirkon lattian alta löytyi paalunsijoja ja muita likamaaläikkiä (Ruohonen 2015a: 188). Tämän rakennuksen luonne, ikä ja koko ovat vielä kuitenkin epäselviä.

Karkean arvion mukaan hautoja Ristimäellä on 250–400 ja näistä tutkittiin 11 vuoden 2014 kaivauksissa (Liite 2a). Tutkittujen hautojen perusteella vainajat on haudattu lounaiskoillisuuntaisesti ja ainakin paikoittain riveihin (Ruohonen 2015b: 10). Hautakuoppien kokojen perusteella haudat ovat kuuluneet sekä lapsille että aikuisille. Haudoista löytyi joissain tapauksissa arkunnauloja, puukkoja sekä pukuihin ja asusteisiin kuuluneita esineitä, kuten hevosenkenkäsolkia. Kaivausten lopulla kivijalan alta löytynyt hauta osoitti, että Ristimäelle oli haudattu jo myös ennen kirkon rakentamista (Ruohonen 2015b: 11).

Vuonna 2015 kaivauksilla avattiin 18 hautaa (Ruohonen 2018; liite 2b). Kaivauksilla sekä laajennettiin edellisten vuosien kaivausalueita että avattiin uusia koeojia. Kaivauksilla pyrittiin tutkimaan ja dokumentoimaan kirkon kuorihuoneen alttarin perustuksiksi tulkittu kivirakenne, ja jatkettiin kalmiston laajuuden kartoittamista sekä sitä ympäröineen kiviaidan perustusten etsimistä. Massalöytöinä olivat edellisten vuosien tapaan palanut savi, savikuona ja -tiiviste. Neljästä haudasta löytyi helminauha (Ruohonen 2016b: 34). Muita löytöjä olivat jo kalmistolle tyypilliset puukot ja hevosenkenkäsoljet. Muutamasta haudasta saatiin myös talteen vainajan hiuksia. Tähän mennessä tutkittujen hautojen vainajista kuusi on määritetty naisiksi ja yksi mieheksi. Lisäksi muutaman vainajan sukupuolesta on esitetty epävarmempi tulkinta.

3.1.2. Liedon Ristinpelto

Ristinpelto sijaitsee hiekkapohjaisella mäen tasanteella, vanhan Laurilan tilan mailla, noin 300 metriä Aurajoesta pohjoiseen ja 4,6 km Maarian kirkosta koilliseen (MJ-REK 423010010; Lönnberg 1973: 2). Vastapäätä Ristinpeltoa, Aurajoen eteläpuolella, on Liedon Vanhalinnan linnavuori. Ristinpellon muinaisjäännös on tiheään haudattu varhaiskristillinen hautausmaa. Alueelta on 1900-luvun alussa löytynyt useita ruumishautoja ja niistä esimerkiksi solkia, sormuksen paloja ja ketjua (KM 5009: 1-6; KM 4634: 1-18). Ristinpellolla on kaivettu ensimmäisen kerran vuonna 1905, kun Hjalmar Appelgren on tehnyt tutkimuksia alueella. Muinaisjäännös löydettiin tuolloin hiekanoton yhteydessä. Appelgrenin raportti vuoden 1905 kaivauksista on kuitenkin kadonnut, tai sitä ei ole koskaan ollut. Näin ollen on epäselvää⁶, kuinka monta hautaa on tuolloin varmuudella löydetty ja avattu.

⁶ Ella Kivikoski mainitsee, että Ristinpellolta olisi avattu yhteensä 152 hautaa (Kivikoski & Gardberg 1971). Koska Cleven tiedetään avanneen 149 hautaa, Appelgren olisi silloin tutkinut 3 hautaa. Löytöluettelon perusteella hautoja olisi kuitenkin avattu neljä (KM 4634: 1-18).

Ella Kivikoski teki alueella tarkastuksen vuonna 1935, mutta seuraavan kerran Ristipellolla johti kaivauksia Nils Cleve vuosina 1949–1950. Kaivauksien aikana saatiin auki noin 260 m² maata. Cleve toteaa, että alueelta löytyi alusta asti runsaasti hautoja (Cleve 1950: 1). Suurin osa oli itä-länsi-suunnassa ja ”jossain määrin riveissä”, mutta myös päällekkäin. Arkun jäänteitä ja arkunnauloja löytyi melko vähän. Erikoisuutena Cleve mainitsee, että ainakin 16 haudan arkun ääriiviivat jatkuivat pituussuunnassa päätyjen ohi ja olivat ilmeisesti merkki kädensijoista.

Hautoja löytyi kahden kesän aikana yhteensä 149, ja ainakin kahdentoista yhteydestä löytyi jonkinlainen kivilatomus (Cleve 1950: 2). Cleven mukaan yhden haudan kohdalle oli varmuudella pystytetty kivi (hauta 8). Kolmen vainajan luut olivat säilyneet kokonaisuudessaan. Muuten vainajien jäänteet olivat satunnaisia hampaita ja luita lukuun ottamatta maatuneet. Kahden vainajan käsivarret oli aseteltu rinnan päälle. Cleve kuvailee suurimman osan haudoista olleen täysin vailla esineitä. Niissä haudoissa, joissa esineitä oli, tavallisimmat löydöt olivat yksittäisiä koruja ja veitsiä (Cleve 1950: 3-22). Cleve määrittä kaksi vainajaa naisiksi.

Hautojen lisäksi paikalta on löytynyt merkkejä pystypaalujen varaan rakennetusta neliönmuotoisesta rakenteesta (Cleve 1950: 3; Cleve 1952: 163,164). Cleve piti tätä kellotapulina ja ensimmäisenä tulkitsi alueen kristilliseksi hautausmaaksi, jota on ympäröinyt myös kivinen aita. Rakenteen itäseinän ympäriltä sekä joidenkin hautojen täyttömaasta löytyi lisäksi noensekaista hiekkaa ja Cleve uskoikin kellotapulिन palaneen (Cleve 1953: 164-165). Cleven kellotapulutulkintaan on kuitenkin myöhemmin suhtauduttu varauksella, ja erityisesti Ravattulan Ristimäen kirkon löydyttyä myös Ristinpellon neliönmuotoisen rakenteen luonnetta voisi olla syytä tutkia uudelleen (Haggrén 2015: 394).

Matti Hurme inventoi Ristinpellolla vuonna 1954. Anna-Liisa Hirviluoto sekä Knut Drake ja Pentti Koivunen tekivät useita tarkastuksia vuoden 1973 keväällä ja kesällä, koska Ristinpellon maanomistaja oli aloittanut alueella maanajamisen tarkoituksenaan myydä kaikki kalmistoa ympäröivien peltojen hiekka (Hirviluoto 1973: 2; Koivunen & Drake 1973: 1). Hirviluoto löysi tarkastuksen yhteydessä muun muassa luun palasia, arkun puuta sekä kivi-iskoksia. Iskosten perusteella alueella oletetaan olleen ihmistoimintaa jo kivikaudella.

Maarit Lönnberg toteutti vielä saman vuoden kesällä alueella koekaivauksen, jonka aikana alueelle avattiin kaksi koeojaa ja eripuolille Laurilan tilaa tehtiin koekuoppia (Lönnberg 1973: 3-5). Löydöt olivat samanlaisia kuin Hirviluodolla. Palaneiden luiden ja kivi-iskosten lisäksi löytyi arkunnauloja ja saviastian paloja. Toisesta koeojasta (alue 1) paljastui myös noin 150 cm pitkä ja noin metrin leveä suurehko kivistä tehty kehä, jonka Lönnberg tulkitsi ruumishautaan kuuluvaksi. Koekuoppien

löytöjen perusteella Lönnberg arvioi kalmiston jatkuvan sitä ympäröiville niityille ja läheisen kallion koloihin. Esa Laukkanen teki tarkastuksen Ristinpellolla vuonna 1985 (Laukkanen 1985: 1). Viimeisin alueella tehty tutkimus on Lea Degerholmin ja Juha Ruohosen inventointi vuonna 2001, joka oli osa isompaa alueella teetettyä inventointihanketta. Inventointi ei kuitenkaan tuottanut uusia havaintoja.

3.1.3. Kaarinan Kirkkomäki

Kirkkomäki sijaitsee noin 100 metriä Kaarinan kirkosta pohjoiseen, Koroistenniemen muinaisjäännösalueita vastapäätä, Aurajoen eteläisellä rannalla (MJ-REK 853010005). Kalmistossa teki ensimmäinen tarkastuksen Helmer Salmo vuonna 1951, kun niin sanotun Pikku-Pappilan edustalla olleesta hiekanottoapaikasta paljastui naisen hauta (Katiskoski 1984: 2; Asplund & Riikonen 2007: 9). Löytyneen haudan perusteella on voitu rekonstruoida Kaarinan muinaispuku⁷. Ennen kuin Salmo oli kuitenkaan ehtinyt paikalle, kaapeliöjan kaivajat olivat löytäneet myös miehen haudan noin 50 metrin päästä ensimmäisestä haudasta. Kirkkomäen etelä- ja länsipuoliset rinteet oli ehditty tuhota soranotolla jo ennen Salmon tarkastusta. Seuraavaksi Anna-Liisa Hirviluoto tarkasti Kirkkomäen vuonna 1955 osana isompaa inventointia. Vuonna 1962 Hirviluoto teki tarkastuksen ja koekaivauksen kalmiston laajuuden kartoittamiseksi. Pikku-Pappilan länsipuoliselta pellolta ei löytynyt merkkejä kalmiston jatkumisesta, mutta sen sijaan itä- ja pohjoispuolelta löytyi runsaan nokimaan lisäksi myös naisen hauta (Hirviluoto 1963: 2-5). Hirviluoto päätteli ensimmäisenä löytyneen haudan olleen aivan kalmiston länsireunassa.

Matti Bergström teki kaksi koekaivausta vuosina 1973 ja 1974 (Bergström 1974: 1-2; Asplund & Riikonen 2007: 9). Vuoden 1973 kaivauksissa alueen länsireunalle avatusta 575 m² kaivausalueesta paljastui noin 30–40 m² suuruinen viikinkiaikainen polttokenttäkalmisto. Polttokalmiston ulkopuolelta löytyi myös varhaiskeskiaikainen hopearaha. Vuoden 1974 tutkimuksissa avatulla kaivausalueella havaittiin useita epämääräisiä läikkeitä, joista ainakin yhtä epäiltiin ruumishaudaksi. Löytöinä saatiin kuitenkin enimmäkseen keskiaikaista ja sitä nuorempaa keramiikkaa. Kymmenen vuotta myöhemmin Kaarlo Katiskoski järjesti ensin Kirkkomäellä kaivaukset ja sen jälkeen vielä koekaivauksen. Hän kaivoi auki yhden epävarman ja seitsemän varmaa ruumishautaa aikaisemmin löytyneiden hautojen läheisyydestä (Katiskoski 1984: 10-14). Lisäksi alueelta löydettiin merkkejä muinaispellosta ja havainnot varmistuivat myöhemmin 1990-luvun kaivauksilla. (Asplund & Riikonen 2007: 11). Katiskoski oli Hirviluodon kanssa samalla linjoilla siitä, että vuonna 1950

⁷ Katso esimerkiksi Jaana Riikosen Pro Gradu-tutkielma vuodelta 1990.

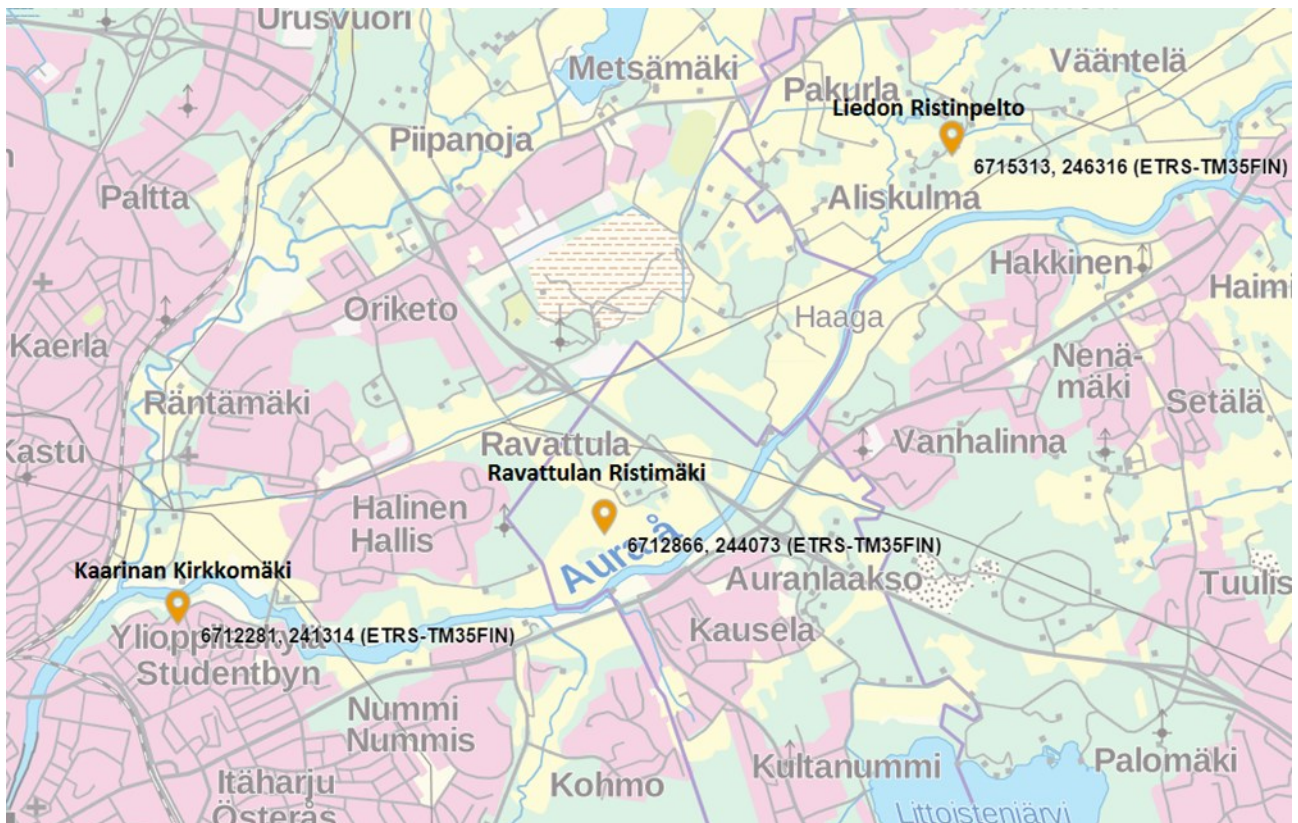
löytynyt hauta oli kalmiston läntisimpiä kalmiston jatkuessa tutkituista haudoista pohjoiseen ja luoteeseen.

Tuoreimmista tutkimuksista vastasi Henrik Asplund, jonka johdolla alueella kaivettiin vuosina 1991 ja 1992. Tutkimukset liittyivät Kalmiston vieressä sijaitsevan Pyhän Katariinan kirkon hautausmaan laajentamiseen ja kehittämiseen (Asplund & Riikonen 2007: 9). Tällöin tutkittiin noin 1 500 neliömetrin kokoinen alue ja Kirkkomäeltä löydettiin merkkejä myös asuinpaikoista (varhaisin asutus on nuoremmalta pronssikaudelta). Kirkkomäeltä on tähän mennessä löytynyt ja avattu 43⁸ hautaa, jotka kaikki ajoittuvat 1000–1100-luvuille jKr. (Riikonen 1999: 1). Näistä 30 tutkittiin Asplundin johtamilla kaivauksilla 1990-luvun alussa. Löytöjen perusteella Kirkkomäelle on tehty esineellisiä hautauksia vielä 1100-luvun loppupuoliskolla. Melkein kaikki haudat ovat tästä huolimatta lounaiskoillisuuntaisia, lukuun ottamatta kahta, jotka ovat itä-länsisuuntaisia. Hautauksia ei ole tehty päällekkäin, vaan ne ovat riveissä.

43 tunnetusta hautauksesta kymmenen oletetaan kuuluvan naisille, 15 miehille ja yhdentoista lapsille (Asplund & Riikonen 2007: 19). Jäljelle jäävän seitsemän aikuisen vainajan sukupuoli on epäselvä puutteellisen tai puuttuvan luuaineiston ja esineistön takia. Neljäs kalmiston vainajista oli haudattu ilman arkkua. Näistä arkuttomista vainajista suuri osa on kuitenkin vauvoja. Kalmistosta tunnetaan sekä lauta- että ruuhiarkkuja (Riikonen 1999: 2). Muutamaaan hautaan oli laskettu arkun päälle kiviä. Yleinen ilmiö Kirkkomäen haudoissa on vainajan jalkopäähän laskettu puinen tai savinen astia (Riikonen 1999: 3). Muita melko yleisiä hauta-antimia olivat keihäs ja sotatappara, joita löytyi seitsemästä haudasta. Haudoista on tavattu myös rahoja sekä melko runsaasti työkaluja ja kaupankäyntiin viittaavia esineitä (Asplund & Riikonen 2007: 27-31). Erilaisia koruja esiintyy sekä naisten että miesten haudoissa.

Kirkkomäen kohdalla vuosien 1991-1992 kaivausten jälkityöt kestivät hyvin pitkään. Syinä olivat esimerkiksi 1990-luvun lama, joka aiheutti taloudellisia ongelmia sekä erityisen vaativa tutkimusaineisto (Asplund & Riikonen 2007: 10). Tätä tutkimusta tehdessä, kaivauksista ei vielä ole ollut saatavilla täydellistä kaivausraporttia.

⁸ Avattujen hautojen lukumäärä on 44, jos haudat 2/1950 ja L/1991 lasketaan erikseen. Kyseessä on kuitenkin yksi vuonna 1950 löydetty hauta, joka avattiin osittain uudestaan vuoden 1991 kaivauksilla.

Kuva 1. Tutkittavat kalmistot. Kartta peräisin Maanmittauslaitoksen karttapalvelusta (Karttapaikka), tekijä lisännyt kohteiden nimet.

3.2. Ristimäki

Ruuhonen ei ole yleisesti ottaen kaivausraporteissaan lähtenyt kommentoimaan vainajan sukupuolta. Jos vainajan sukupuoli on määritelty, tieto on peräisin myöhemmästä julkaisusta, artikkelista tai esimerkiksi haastattelusta. Hautojen kohdalla siis viitataan erikseen kaivausraportin lisäksi lähteeseen, jossa vainajan sukupuoli on myöhemmin määritelty.

3.2.1 Esineelliset Haudat

1. H1/2010

Haudan molemmista päistä tuli esiin 4 arkunnaulaa ja muualta haudan alueelta vielä viisi lisää (Ruuhonen 2011: 23). Arkun malli on kuitenkin epäselvä. Vainajan mukaan oli laitettu kuparinen vyönsolki sekä rautaveitsi, jossa oli luinen kahva (liite 5). Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

2. H1/2011

Haudan päästä löytyi mahdollisesti tarkoituksella siihen asetettu pystykivi (Ruuhonen 2012: 24-25). Arkun nauvoja löytyi neljä kappaletta, mutta arkun jäänteitä ei ollut havaittavissa.

Ainoat esineet olivat vyölaitteen nippuvarrasketju sekä ohimokoristelaitteesta peräisin oleva pronssispiraalikeskittymä. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

3. H1/2014

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa (Ruohonen 2015a: 140). Nauloja löytyi 20 kappaletta ja haudan länsipäädyssä oli mahdollinen hautamerkki-kivi. Vainajan mukaan oli laitettu pronssinen hevosenkenkäsolkki. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

4. H2/2014

Vainaja oli haudattu kantokahvoilla varustetussa lauta-arkussa (Ruohonen 2015a: 145). Nauloja löytyi 4 kappaletta. Haudan lounaisreunasta löytyi mahdollinen hautamerkkikivi. Haudan pohjalla oli vaateen tai peitteen heikkokuntoinen tekstiilijäänös. Tekstiilin päällä oli huonokuntoinen puukon tai muun teräaseen katkelma, ja sen ympärillä pronssiniittejä ja mahdollinen päätehela. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

5. H4/2014

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa (Ruohonen 2015a: 154). Nauloja löytyi 20 kappaletta ja haudan itäpäässä oli mahdollinen hautamerkkikivi. Vainajan mukaan oli laitettu kaksi lasihelmeä, kaksi hevosenkenkäsolkkea ja puukko leveän tupen kanssa. Helmet löytyivät vainajan kaulalta ja solki niiden alapuolelta rintakehän vasemmalta puolelta. Puukko oli vainajan pään vieressä. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

6. H5/2014

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, ja nauloja löytyi 10 kappaletta (Ruohonen 2015: 160). Hauta-antimiksi oli laitettu helminauha, jossa oli 27 helmeä sekä kaksi pronssista hevosenkenkäsolkkea ja puukko. Hevosenkenkäsoljet löytyivät vainajan rintakehän molemmilta puolilta. Vainajan hampaiden lisäksi oli löytynyt myös heikosti säilynyttä luuta. Vainaja on tulkittu naiseksi.⁹

7. H8/2014

Hauta jatkui hieman kirkon kivijalan alle (Ruohonen 2015a: 172). Arkunnauloja löytyi kahdeksan kappaletta ja niistä seitsemässä oli säilynyt arkun puuta. Ainoa esinelöytö oli haudan keskeltä tullut pronssispiraalirykelmä. Hauta oli niin iso, että osaa siitä luultiin aluksi toiseksi haudaksi (raportissa H10). Tulkintoja vainajan sukupuolesta ei ole tehty.

8. H11/2014

Hauta on osittain kirkkosalin koillisreunan alla ja näin ollen kirkkoa vanhempi (Ruohonen 2015a: 179). Haudasta ei löytynyt nauloja eikä jäänteitä arkusta. Vainaja oli saatettu haudata

⁹ Ruohonen on tulkinnut helminauhojen kanssa haudatut vainajat naisiksi esimerkiksi Ylen artikkelissa ”*Ristimäen vainajat valottavat varhaiskristillisyyttä – hiuksista harotaan vihiä elintavoista*” (29.10.2015)

taljaan käärittynä. Vainajan sääriluut olivat säilyneet tarpeeksi hyvin hautausasennon havaitsemiseksi: oikea jalka vaikutti koukistuneelta, vasen oli suorassa. Vainajan mukaan hautaan oli laitettu tunnistamaton rautaesine, puukko, keihäänkärki ja pronssinen vyönsolki (Liite 9). Solki oli lantion kohdalla, ja siinä oli säilynyt vyön nahkaa. Vainaja on tulkittu mieheksi (Suksi 2017).

9. H1/2015

Vainaja oli haudattu arkussa ja arkun pituudeksi mitattiin nauloista noin 158 cm (Ruohonen 2018). Vainajan mukaan oli laitettu helminauha, joka koostui 31 helmestä (katso liite 4), pronssinen hevosenkenkäsolkki ja pronssiketjua, naudnan sarvi, nyöriä sekä puukko tai veitsi. Pienissä pronssirenkaissa ja -spiraaleissa oli kiinni osittain maatonutta tekstiiliä (esiliinasta) ja hirvieläimen taljan kuituja. Lisäksi vainajan punertavia hiuksia oli säilynyt. Vainaja on tulkittu naiseksi (Ruohonen 2016b: 34; Ruohonen 2018).

10. H2/2015

Vainaja oli haudattu arkussa (Ruohonen 2018). Vainajan mukaan oli laitettu helminauha, jossa oli 44 helmeä, kaksi pronssista hevosenkenkäsolkkea sekä puhkonainen pronssisolki, jossa oli rautainen neula. Vainajan toinen käsi oli asetettu oikealle olalle, puhkonaisen soljen päälle. Näiden lisäksi haudasta löytyi esiliinan reunan pronssispiraalikoristetta, hameen jäänteitä ja vaalea hiusnuttura. Vainaja on tulkittu naiseksi (Ruohonen 2018).

11. H3/2015

Vainaja oli haudattu arkussa, jonka pituudeksi mitattiin noin 198 cm (Ruohonen 2018). Ainoa löytö oli rautainen veitsi/puukko haudan jalkopäästä oikeasta kulmasta. Vainaja on mahdollisesti mies (Ruohonen 2018).

12. H6/2015

Vainajan hiuksia ja hampaita otettiin talteen (Ruohonen 2018). Vainajan mukaan oli laitettu kolme hevosenkenkäsolkkea. Yksi molemmille olille ja yksi rinnalle. Ainakin oikealla olalla olleen soljen neula on rautainen. Näiden lisäksi haudasta löytyi rautainen avain, pronssirenkaan katkelmia sekä esiliinan vasenta reunaa ja jäänteitä hameesta ja vaipasta. Arkun rautanauvoja löytyi kaksi kappaletta. Vainaja on tulkittu naiseksi (Ruohonen 2018).

13. H8/2015

Vainajan alle oli asetettu talja ja arkunnauloja löytyi kaksi (Ruohonen 2018). Haudasta löytyi tuohirasia, leveä veitsentuppi, joka läpi kulki ristikkonauhaa sekä rautainen veitsi, jonka päässä oli hopeahela, pronssispiraaliputkien reunustamaa esiliinan reunaa, päähine, raidallinen neulakinnas sekä yksi hopeinen ja kaksi pronssista hevosenkenkäsolkkea. Lisäksi haudasta löytyi helminauha ja vaaleita hiuksia. Vainaja on tulkittu naiseksi (Ruohonen 2018).

14. H10/2015

Haudasta löytyi viisi arkunnaulaa ja vainajan hampaita (Ruohonen 2018). Arkun pituudeksi on mitattu 199 cm. Vainajan vasemmalla puolella vyötärön/kyljen kohdalla oli 45 asteen kulmassa puukko, ja kaksi rautaista neulamaista esinettä löytyi reisien kohdalta. Vainaja on mahdollinen mies (Ruohonen 2018).

15. H11/2015

Haudasta löytyi seitsemän rautanaulaa ja arkun pituudeksi on mitattu 202 cm (Ruohonen 2018). Ainoa esine oli vainajan vasemman reiden kohdalta löytynyt puukko. Vainajan on mahdollinen mies (Ruohonen 2018).

16. H13/2015

Haudasta löytyi kymmenen kappaletta arkunnauloja, ja arkun pituudeksi on mitattu noin 184 cm (Ruohonen 2018). Ainoat löydöt ovat puukko sekä rikkinäistä pronssispiraalia ja tekstiiliä. Vainajan on mahdollinen nainen (Ruohonen 2018).

17. H15/2015

Vainajan hautakuopan pituus on ollut noin 200 cm (Ruohonen 2018). Vainajan mukaan oli laitettu kaksi erikokoista pronssista hevosenkenkäsolkea. Pienemmän neula oli pronssia, mutta isomman rautaa. Lisäksi haudasta löytyi 17 helmestä koostunut helminauha, mahdollinen puukahvainen veitsi ja kolmesta vartaasta kierretty pronssinen rannerengas. Renkaan alla oli säilynyt ristikkonauhaa ja villakangasta. Vainaja on tulkittu naiseksi (Ruohonen 2018).

3.2.2 Esineettömät haudat

Esineettömiä hautoja on Ristimäeltä 16 kappaletta. Näistä haudat 6/2014, 7/2014, 9/2014, 12/2014, 4/2015, 7a+b/2015, 12/2015 ja 17/2015 sisälsivät rautanauloja. Haudoista kaikki muut paitsi H12/2015 ovat lasten hautoja. Haudan 6/2014 kooksi on mitattu arkunnaulojen sijainnin perusteella vain 27 x 69 cm. Aikuisen vainajan haudasta H12/2015 löytyi naulojen lisäksi arkun puujäänteitä.

Haudan 3/2014 vainaja oli haudattu ilmeisesti ruuhiarkussa. Hauta oli täysin löydötön. Samoin täysin löydöttömiä olivat H5/2015 ja todennäköisesti lapselle kuuluva hauta 16/2015. Hautojen 7a ja 7b täytemaasta löytyi saviastian paloja. Haudasta 9/2015 löytyi vainajan hampaita, mutta hauta oli muuten löydötön. Hauta H14/2015 sisälsi mahdollisesti arkun puujäänteitä, mutta oli muuten löydötön.

3.2.3 Hautaustavat

Vainajat oli haudattu Ristimäellä lounais-koillisuuntaisesti joko lauta- tai ruuhiarkussa ja ainakin osittain riveihin. Muutamasta haudasta löytyi mahdollinen merkkikivi (esimerkiksi H1 ja H12 vuoden 2014 kaivauksilta). Pääallekkäisiä hautoja ei ole, mutta osa haudoista kuitenkin rikkoo toista hautaa. Ilman arkkua oli haudattu ainakin vainaja kirkon alta löytyneestä haudasta 11/2014 sekä mahdollisesti haudan 5/2015 vainaja. Haudoista 11/2014 ja 8/2015 löytyi taljan jäänteitä. Lapsivainajiakin on haudattu sekä arkussa että ilman. Yhtään esineellistä lasten hautaa ei kuitenkaan ole löytynyt vuosina 2010-2015. Vainajan hautausasentoja ei ole juuri pystytty Ristimäellä tutkimaan huonosti säilyneen luuaineiston takia. Haudan 2/2015 vainajan toinen käsi oli kuitenkin asetettu oikealle olalle, pronssisoljen päälle, ja ilman arkkua haudatun vainajan 11/2014 toisen jalan havaittiin olleen koukussa. Kyseinen kivijalan alle sijoittuva hauta on ainoa selkeästi hieman poikkeava hauta kalmistossa. Se on kuitenkin muita kalmiston hautoja vanhempi, ja hieman erilaiset hauta-antimet ja arkutta hautaaminen selittynevät siis todennäköisesti sillä.

Tähän mennessä tutkitut haudat sijoittuvat melko lähelle Ristimäen kirkon perustuksia. Haudat 7a ja 7b vuodelta 2015 olivat kuitenkin molemmat kalmiston aidan ulkopuolella, ja niiden luonne on siksi epävarma (Ruohonen 2018). Molemmat haudat on tulkittu lasten haudoiksi, mutta ne saattavat olla myös yhden aikuisen hauta. Hauta 15/2015 on aitarakennetta vanhempi hautaus.

3.2. Ristinpelto

Ristinpellon kohdalla kaikki tutkimukseen sisällytetyt haudat on avattu N. Cleven vuosien 1949-1950 kaivauksilla. Alla mainitut hautojen kuvaukset ja muut tiedot ovat kaikki peräisin Cleven vuoden 1950 kaivausraportista, koska muuta kirjallisuutta ja tutkimuksia on tarjolla melko vähän. Näin ollen jokaisen haudan osalta ei ole erikseen viitattu tähän samaan tutkimusraporttiin. Haudat esitellään raportin sivuilla 3-22.

3.2.1 Esineelliset haudat

1. H1/1949

Haudan jalkopäässä oli hiiltä. Vainajan mukaan oli laitettu veitsi, ja oikean kyynärpäähän kohdalla oli epämääräinen raudanpala. Tulkintoja vainajan sukupuolesta ei ole tehty.

2. H12/1949

Harvinaisen pitkästä hautakuopasta (n. 3 m) löytyi vain yksi naula ja mahdollinen rautapuikko sen vierestä. Arkku ei ollut säilynyt, mutta vainajan kallo ja hampaat olivat vielä näkyvissä. Tulkintoja vainajan sukupuolesta ei ole tehty.

3. H14/1949
Vainaja oli haudattu matalaan hautaan. Ainoat löydetyt esineet olivat pieni rautarengas vainajan pään vierestä ja pronssivarras pintamaasta. Tulkintoja sukupuolesta ei ole tehty.
4. H48/1949
Lapsivainajan hauta, jonka rajat ovat olleet epäselvät. Haudan ainoa löytö oli kahden naulan lisäksi kallon vierestä löytynyt rautapuikko. Tulkintoja sukupuolesta ei ole tehty.
5. H54/1949
Vainaja on lapsi. Yhden naulan lisäksi haudasta oli löytynyt vainajan pään vierestä rautaista ketjua ja yksi helmi vainajan kaulan kohdalta. Sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.
6. H55/1949
Arkun jäänteitä tai nauvoja ei löytynyt. Ainoa löytö oli haudan keskellä ollut puukko, jonka tupin kärki oli itään päin. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.
7. H56/1949
Arkun eteläreuna erottui osittain täyttömaasta ja arkun länsipäästä löytyi yksi naula. Vainajan mukaan oli laitettu kolme pronssinappia, avain, pronssinen eläinriipus¹⁰ ja pronssiketju sekä puukko, tulusrauta ja iso rautainen kulkunen (katso liite 3). Tekstiiliä oli säilynyt avaimen, riipuksen ja pronssiketjun yhteydessä. Napit olivat vainajan rinnan kohdalla, mutta suurin osa esineistä oli rykelmässä haudan keskellä lähellä pohjoislaitaa, esimerkiksi tulusrauta oli puukon alla. Kulkunen löytyi haudan jalkopäästä. Vainaja on tulkittu naiseksi.
8. H63/1949
Haudasta löytyi kaksi naulaa sekä pääkallon alta niskanikama, pronssikierukkatähti, kudottua nauhaa sekä kangasta ja vaaleita hiuksia. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.
9. H68/1949
Vainajan arkun reunat olivat vielä pystyssä, vaikka puu oli lahoa. Laatikkomaisen arkun tarkaksi kooksi oli saatu mitattua noin 2 x 0,5 m. Arkussa oli kantokahvat. Kolmen naulan lisäksi ainoa löytö oli veitsi vyötärön korkeudelta. Vainajan kädet oli koukistettu vatsalle. Tulkintoja vainajan sukupuolesta ei ole tehty.
10. H73/1949
Arkusta oli jäljellä eteläreunaa ja kaksi naulaa. Tekstiiliä oli säilynyt arkun eteläreunassa. Vainajan rinnalta löytyi huopamaista kangasta ja vyötärön kohdalta veitsi. Tulkintaa vainajan sukupuolesta ei ole tehty.
11. H76/1949

¹⁰ Haudan esineistöön on tutustuttu museoviraston tiloissa. Haudan riipus on allekirjoittaneen mielestä eläinriipus, vaikka Cleve raportissaan puhuu pelkästä riipuksesta (katso liite 3).

Vainaja oli haudattu arkussa, jossa oli kantolaite/kahvat. Ainoa löytö oli kolmen naulan lisäksi veitsi vainajan vyötärön kohdalta. Tulkintoja vainajan sukupuolesta ei ole tehty.

12. H84/1950

Hauta oli lähellä pintakerrosta ja sen rajat olivat epäselvät. Arkunnauloja löytyi kuitenkin useita. Ainoa esine oli pronssinen hevosenkenkäsolki (katso liite 7). Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

13. H85/1950

Lapsivainajan haudan ääriwiivat olivat selkeät, mutta arkunnauloja ei löytynyt. Vainajan hampaiden kohdalta oli löytynyt pronssispiraaleja ja haudan keskeltä kierukkatähti. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

14. H86/1950

Arkun sivulaudat olivat säilyneet hyvin, mutta länsipääty oli rikottu ja vainajan kallo löytyi arkun ulkopuolelta. Haudasta löytyi paljon tekstiilijäännöksiä: esiliinan kierukkareunus jalkojen päältä, yläruumiin päällä vaippaan kuuluvia kierukkatähtiä, taljan paloja sekä vainajan alla että päällä. Pääkallon yhteydessä oli hunnunreunaa ja hiuksia. Vainaja on tulkittu naiseksi.

15. H88/1950

Lapsivainajan arkku ei ollut säilynyt, mutta nauvoja löytyi kaksi kappaletta. Arkussa oli ollut kädensijat/kantokahvat. Vainajan kaulan kohdalta löytyi pronssikierukoita ja länsipuolelta puukko tuppineen. Lapsen sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

16. H92/1950

Vainajan arkku ei ollut säilynyt, mutta hautakuoppa oli tavallista suurempi. Nauvoja löytyi viisi kappaletta. Tekstiilijäänteitä löytyi arkun pohjoispuolelta ja kallon vierestä. Reisiluiden kohdalta oli rautainen veitsi. Tulkintoja vainajan sukupuolesta ei ole tehty.

17. H93/1950

Vainajan arkussa on ollut kädensijat. Nauvoja löytyi neljä kappaletta. Ainoa esine oli rautainen veitsi, jonka tuppi oli säilynyt vain osittain. Veitsi oli vainajan vyötärön kohdalla. Haudan pohjassa oli mahdollisia tekstiilijäännöksiä. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

18. H94/1950

Arkun ääriwiivat olivat selkeät ja toisessa päädyssä näkyi kaksi ulkonevaa sakaraa. Arkusta löytyi päällekkäin kahden vainajan jäänteet, sekä lapsen että aikuisen. Pääkallojen vierestä löytyi lasihelmen palasia.

19. H98/1950

Vainaja oli haudattu arkussa, jossa on kädensijat. Osia pääkallosta oli säilynyt ja kallon alta löytyi lasihelmen palasia. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

20. H100/1950

Vainajan arkun ääriiviivat olivat selkeät, ja paksun pohjakerroksen perusteella arkku on tulkittu joko ruuhiarkuksi tai paksusta laudasta tehdyksi. Haudasta löytyi vyönsolki, jonka yhteydessä oli karkeaa kangasta. Vainajan oikealta puolelta löytyi huonokuntoinen veitsi. Tulkintoja vainajan sukupuolesta ei ole tehty.

21. H111/1950

Hauta oli kivikasan ja haudan 97 alla. Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, jonka kantta oli säilynyt vyötärön ja vasemman käden kohdalla. Vainajan mukaan oli laitettu pronssi- ja hopeaheloilla koristeltu vyö (katso liite 8). Vainajan rinnalta löytyi kierukkatähti ja vyötäröltä pronssikierukoita. Vyön päällä oli säilynyt taljan karvoja. Vainajan pääkallo on hajonnut, mutta otettu talteen. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

22. H113/1950

Pieni lapsivainaja oli haudattu lauta-arkussa. Arkunnauloja löytyi länsi- ja pohjoisreunasta. Haudan keskeltä löytyi rikkinäinen saviastia. Tulkintoja lapsen sukupuolesta ei ole tehty.

23. H120/1950

Hauta oli epämääräinen ja jälkiä arkusta ei löytynyt. Haudan keskeltä löytyi kuitenkin vyönsia ja siihen kuuluvia pronssiheloja. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

24. H122/1950

Hauta oli osittain haudan 120 alla. Haudan ääriiviivat olivat melko selvät, ja yksi arkunnaula löytyi haudan länsipäästä. Vainajan mukaan oli laitettu kaksi veistä, joista toisessa oli pronssiheloin koristeltu tuppi. Ensin mainittu oli haudan keskellä ja koristeltu haudan jalkopäässä. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

25. H129/1950

Todennäköisesti ilman arkkua haudattu vainaja oli säilynyt poikkeuksellisen hyvin, ja kallon yhteydestä löytyi hampaiden lisäksi vaaleita hiuksia. Vainajan kädet oli nostettu rinnan päälle. Reisiluiden välistä löytyi veitsi ja osia sen tupesta. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

26. H130/1950

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa. Arkkuun oli mahdollisesti kajottu hautauksen jälkeen, sillä arkun länsipääty vaikutti rikotulta. Arkussa on ollut kädensijat, ja haudasta löytyi nauvoja. Vainajan mukaan oli laitettu tappara, jossa oli noin 40 cm pitkä puinen varsi, pieni metallikuula, veitsi sekä sen puinen tuppi. Tappara ja kuula olivat vainajan pään vieressä,

veitsi vyötärön kohdalla. Vainajan kallon luita on otettu talteen. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

27. H132/1950

Vainajan arkusta ei ollut muuta jäljellä kuin neljä naulaa. Vainajan pääkallo yhteydestä löytyi hiusnuttura. Kallon alla oli tekstiilijäännöksiä, muun muassa kudottua nauhaa. Vainajan mukaan oli laitettu kaksi pronssineulaa. Vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja.

28. H134/1950

Epämääräisen haudan ainoa löytö oli veitsen katkelma vainajan vyötärön kohdalta. Tulkintoja vainajan sukupuolesta ei ole tehty.

29. H135/1950

Hauta oli epämääräinen ja osittain rikkoutunut soranotossa. Haudan ainoa löytö oli kolmen naulan lisäksi pronssirengas. Tulkintoja vainajan sukupuolesta ei ole tehty.

3.2.2 Esineettömät haudat

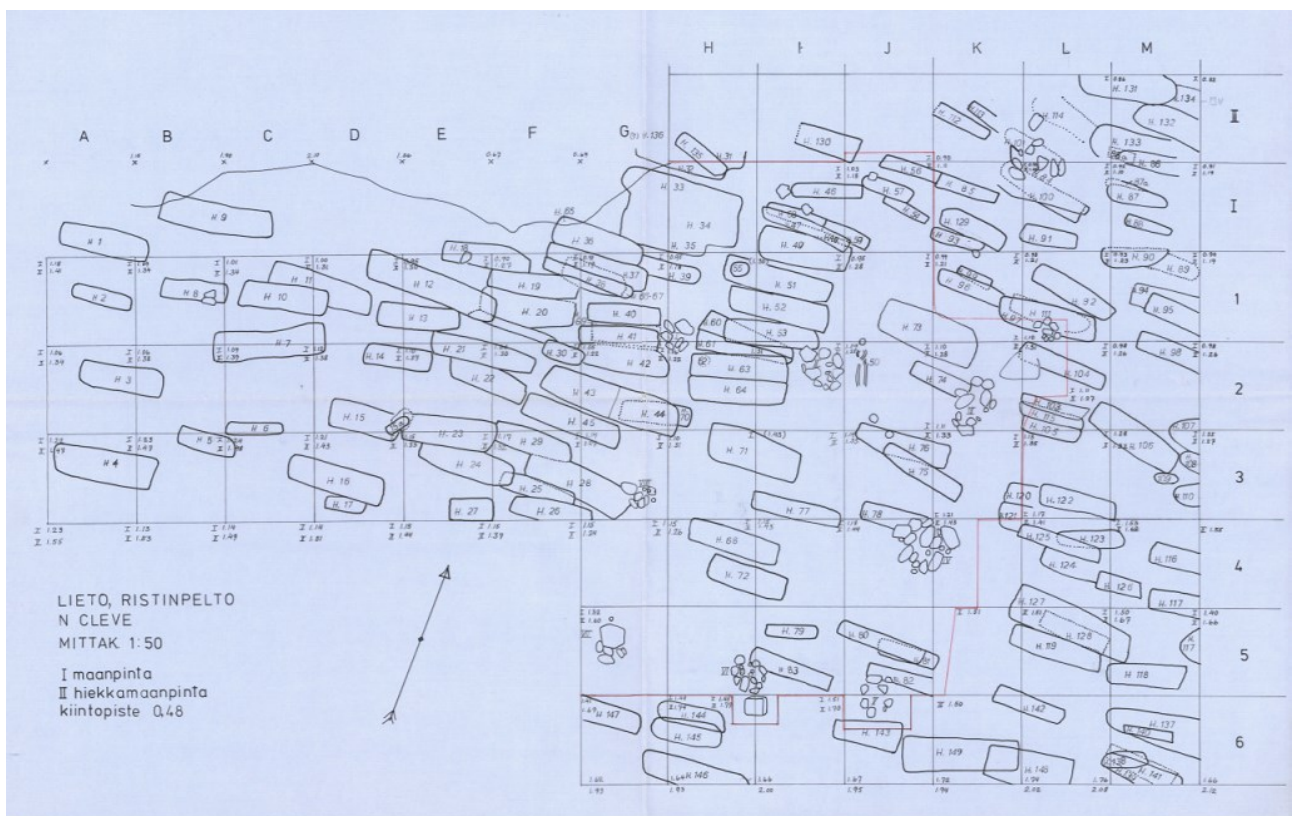
Ristinpellolla selkeä enemmistö haudoista on esineettömiä. Vuosien 1949-1950 kaivauksissa on avattu 149 hautaa, ja näistä 120 sisälsi ainoastaan arkun tai vainajan jäänteitä tai oli täysin tyhjä. 149 haudasta ainakin 14 on lasten hautoja, ja mukaan voi laskea myös haudan 94/1950, jossa oli sekä aikuisen että lapsen jäänteitä. Lapsivainajien tarkkaa lukumäärää on hankala arvioida, koska Cleve kuvailee kaivausraportissaan hautoja 30/1949, 57/1949 ja 79/1949 ”verrattain pieneksi” tai ”lyhyeksi”, muttei tarkenna, onko hauta todennäköisemmin lapsen vai lyhyen aikuisen. Cleven kaivauskartassa kyseiset haudat näyttävät selkeästi aikuisten hautoja pienemmiltä ja ne voisi olettaa lasten haudoiksi. Lapsivainajia saattaa siis olla 18. Joka tapauksessa Cleven raportin perusteella Ristinpellon vainajista selkeästi suurin osa, melkein 90 %, on aikuisia.

Haudasta 49/1949 oli löytynyt käyrä kärki, mutta sen on kaivausraportin mukaan löytynyt haudan täytemaasta ei hautaustasosta. Näin ollen tämä hauta on laskettu esineettömien hautojen joukkoon. Cleve mainitsee muutamasta haudasta löytyneen epämääräisiä raudanpalasia (esimerkiksi haudat 32/1949 ja 33/1949). Cleve on tulkinnut ne sijainnin perusteella arkun kädensijoiksi (Cleve 1950: 7). Koska tekijällä ei ole esittää muuta tulkintaa raudanpalasten funktiosta, on tässä tutkimuksessa pitäydytty Cleven tulkinnassa¹¹. Näitä rautapaloja sisältäneitä hautoja ei siis ole laskettu esineellisten hautojen joukkoon, koska palat mielletään naulojen tavoin osaksi arkkua.

¹¹ Mahdolliset kädensijat näkyvät Ristinpellon haudoissa myös tummina jälkinä, jotka jatkuvat selkeästi arkun reunojen ulkopuolelle. Samanlaisia havaintoja on myös Kirkkomäen ja Ristimäen haudoista (Asplund & Riikonen 2007: 25; Ruohonen 2015a: 145).

Täysin tyhjiä ja Cleven mukaan usein myös melko epämääräisiä hautoja olivat vuoden 1949 kaivauksilla avatut haudat H2-H9, H11, H13, H16, H19-H24, H26-H31, H36-H45, H47, H49, H51, H58-H60, H62, päällekkäin olleet H66 ja H67 sekä H71 ja H81 (Cleve 1950: 3-22). Vuoden 1950 kaivauksilla täysin tyhjiä hautoja oli vähemmän: H86a, H102, H105, H109, H115, H133, osittain päällekkäin olleet haudat H138-H140 sekä H142, H145, H146 ja H147. Näistä täysin tyhjiistä haudoista ainakin kuusi kuuluu lapsille (haudat H2, H6, H47, H86a, H138 ja H140) Yhteensä tyhjiä hautoja on 57 kappaletta. Esineettömistä haudoista täysin tyhjiä on siis melkein puolet.

Jäljelle jäävät esineettömät haudat sisälsivät nauvoja, muita arkunjäänteitä ja/tai ihmisjäänteitä. Haudassa H106 erottui kahdessa paikassa myös taljan jäännöksiä (Cleve 1950: 17). Orgaaninen aines oli yleisesti ottaen säilynyt Ristinpellolla kohtalaisesti, mutta ainoastaan haudoissa H50, H129 ja H142 vainajan luuranko erottui kokonaan. Näistä haudan H50 vainajan kallo on otettu talteen. Useiden hautojen kohdalla Cleve toteaa, että esimerkiksi vainajan pääkallo onkin ollut melko hyvin säilynyt, muttei kuitenkaan kestänyt siirtämistä (esimerkiksi H82 ja H117). Hampaista on silti saatu talteen ainakin 27 haudasta, ja esimerkiksi haudoissa H129 ja H132 on säilynyt vainajan hiuksia.

Kuva 2. Hautojen sijoittuminen Ristinpellolla (Cleve 1950). Keskellä kuvaa näkyvissä myös Cleven löytämät paalunsijat.

3.2.2. Hautaustavat

Mahdolliset arkun kädensijat erottuivat ainakin 16 haudassa (mm. H32, H65 ja H85). Cleve toteaa arkkujen olleen yleisesti ottaen laatikkomaisia ja tasaleveitä (Cleve 1950: 2). Kuitenkin esimerkiksi haudassa 130/1950 arkku kapenee länsipäätä kohti. Ilman arkkua oli todennäköisesti haudattu ainakin vainaja haudasta 129/1950. Cleve ei kaikkien hautojen osalta mainitse, onko haudasta löytynyt arkun jäänteitä (esimerkiksi 47/1949 ja 96/1950). Hautoihin liittyviä kivilatomoja oli ainakin haudoissa 3/1949, 8/1949, 18/1949, 46/1949, 57/1949, 76/1949, 84/1950, 97/1950, 100/1950, 101/1950, 111/1950 ja 114/1950 (Cleve 1950: 2). Hauta 8/1949 oli kuitenkin ainoa, jossa oli Cleven mukaan melko varmasti haudalle tarkoituksella pystytetty merkkikivi. Hautoja oli tehty päällekkäin tai osittain päällekkäin, ja hautakuopat olivat usein melko isoja vainajan ja arkun kokoon nähden. Hauta 94/1950 oli ainoa, jossa samaan hautaan (ja arkkuun) oli laitettu kaksi vainajaa.

Suurin osa lapsista on aikuisten tavoin varmuudella haudattu arkussa. Cleve ei kuitenkaan erottele vauvaikäisiä lapsia isommista, vaan osa lapsivainajista vain määritellään pieniksi (esimerkiksi H138 ja H140). Näin ollen on mahdotonta sanoa, onko esimerkiksi vauvaikäisiä lapsia haudattu ilman arkkua. Kaivauskartan ja -raportin perusteella voidaan kuitenkin todeta, että esimerkiksi hyvin pienen lapsen haudassa 15a on ollut arkku.

Ristinpellon vainajien hautausasentoja ei ole juuri voitu tutkia huonosti säilyneiden luiden ja esineiden puuttumisen takia. Cleve kuitenkin mainitsee, että haudoissa 129/1950 ja 142/1950 vainajan kädet oli koukistettu ristiin rinnalle, ja haudan 68/1949 vainajalla kädet olivat vatsan päällä (Cleve 1950: 11, 20, 21). Vainajan 50/1949 käsien Cleve kuvailee olleen vain koukistettuina ylöspäin. Muutamaaan hautaan oli ilmeisesti kajottu hautaamisen jälkeen, sillä Cleve mainitsee esimerkiksi haudan 86/1950 vainajan kallon löytyneen arkun ulkopuolelta.

3.3. Kirkkomäki

Alla olevat hautojen kuvaukset ovat peräisin useammasta eri lähteestä. Kaivausraporttien lisäksi on hyödynnetty Turun Maakuntamuseon Raportteja 20 julkaisun Kirkkomäki -artikkelia (Asplund & Riikonen 2007). Alla esitetyt tulkinnat vainajien sukupuolista ovat peräisin kyseisessä artikkelissa olevasta taulukosta (Asplund ja Riikonen 2007: 21). Taulukkoon ei viitata jokaisen vainajan kohdalla erikseen. Hirviluoto ja Katiskoski ovat määritelleet vainajien sukupuolia jo kaivausraporteissaan (Hirviluoto 1963; Katiskoski 1984). Raporteissa tehdyt tulkinnat ovat samoja kuin taulukossa mainitut.

3.3.1 Esineelliset haudat

1. 1/1950

Vainaja oli haudattu ilman arkkua (Asplund & Riikonen 2007: 21). Haudasta on löytynyt leveä puukko ja tuppi, kaksi pronssista kupurasolkea, kaksi helmeä, reiällinen raha (ajoittuu vuosien 997-1003 välille), päähine sekä esiliina, neulakintaat ja ketjulaite. Vainajan tummia hiuksia, hampaita, kallon paloja ja raajojen luiden palasia oli säilynyt. Haudasta löytyneistä ohran varsista on teetetty DNA-analyysi. Vainaja on esineistön perusteella tulkittu naiseksi.

2. 2/1950 (L/1991)

Hauta on alun perin avattu vuoden 1950 kaivauksissa ja osittain uudestaan vuonna 1991 (Asplund & Riikonen 2007: 21). Hauta esitellään kuitenkin ainoastaan tässä. Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, ja nauvoja haudasta on 15 kpl. Vainajan mukaan oli laitettu miekka, tappara, keihäänkärki, viikate, sakset, vaakarasia ja kaksi punnusta, pronssiheloitettu vyö, hioinkivi, hopeinen sormus, spiraalikoristeinen viitta sekä kaksi rahaa, joiden ajoitus on sama kuin edellisessä haudassa. Vainaja on tulkittu mieheksi.

3. 1/1962

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, ja arkunnauloja on haudasta 17 kappaletta (Hirviluoto 1963: 3-5). Haudasta on löytynyt neljä helmeä, esiliinan pronssispiraalikoristeista kulmaa ja mahdollisesti viitan pronssispiraalikoristeita. Arkun puuta ja tekstiiliä on säilynyt esineiden päällä, turkista vähän niiden alla. Vainaja on tulkittu naiseksi.

4. I/1983

Vainajan lauta-arkun puureunat olivat osittain säilyneet, ja nauvoja löydettiin 14 kappaletta (Katiskoski 1984: 10-13). Vainajan kallosta ja raajoista oli jäljellä vain tummaa massaa. Haudasta löytyi viikatteen terä, kiekkopontinen miekka, hopeinen hevosenkenkäsolki, jossa oli vielä kiinni tekstiiliä, puukon tupen kenkäintä ja nahkaa, pronssinen vyönsolki, pronssihelan paloja sekä pala pronssispiraalia, hevosen hammas, miekan tupen tai arkun jäännöksiä, hihnanjakaja heloineen ja puisen kimpiastian niitillinen pronssilevypaikka. Vainaja on tulkittu mieheksi.

5. IV/1983-1984

Haudan ainoa löytö on veitsi ilman tuppea (Katiskoski 1984: 14). Vainaja oli todennäköisesti haudattu ilman arkkua. Tulkintaa sukupuolesta ei ole tehty.

6. A/1984

Vainaja oli haudattu ruuhiarkussa (Katiskoski 1985: 8-9). Haudasta löytyi mahdollinen puinen astia, tappara, veitsi, puukko sekä sen tuppi, metalliniittejä ja tuohta. Vainaja on tulkittu mieheksi.

7. C/1984

Haudan vainaja on lapsi, joka oli haudattu lauta-arkussa (Katiskoski 1985: 10). Nauloja löytyi kolme kappaletta. Haudasta löytyi naulojen lisäksi vain jäänteitä spiraalikoristeisesta tekstiilistä, mahdollisesti viitasta. Tulkintoja lapsen sukupuolesta ei ole tehty.

8. D/1984

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, jonka nauvoja löytyi 11 kappaletta (Katiskoski 1985:10-12). Haudasta löytyi myös keihäänkärki, pronssinen heloitettu vyö, mahdollinen puukko ja tuppi, piitä, kaksi mahdollista veistä ilman tuppea, hopeasolki ja helmi (katso liitteet 4 ja 6) sekä kolme kappaletta rahoja, jotka ajoittuvat vuosille 1076-1099/1100, kukkaro, jossa oli leimattuja hopeasuikaleita ja spiraalikoristeinen viitta. Vainaja on tulkittu mieheksi.

9. E/1984

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, ja nauvoja löytyi 37 kappaletta (Katiskoski 1985: 12-14). Vainajan mukaan oli laitettu kaksi keihäänkärkeä, veitsi ilman tuppea sekä raha, joka ajoittuu vuosien 1072-1112 välille. Vainaja on tulkittu mieheksi.

10. Fs/1984

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, ja nauvoja löytyi 12 kappaletta (Katiskoski 1985: 14-16). Vainajasta oli jäljellä vain muutamia hampaita. Haudasta löytyi astia, joka oli puinen ja pronssiheloitettu, kirves, sakset, seitsemän kappaletta helmiä, reiällinen raha, joka ajoittui vuosille 786-796, esiliina sekä spiraalikoristeinen viitta (katso liitteet 4 ja 6). Raha ja kirves ovat olleet haudassa olleessa kuopassa. Helmet olivat esiliinan helmuksilla. Vainaja on tulkittu naiseksi.

11. Fn/1984

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa aivan edellisen haudan viereen (Katiskoski 1985: 14-16). Vainajasta oli jäljellä edellisen tavoin vain hampaita. Nauloja löytyi 18 kappaletta. Hautantimiksi oli laitettu kirves (liite 6), piitä, hioinkivi, spiraalikoristeinen viitta sekä raha, joka ajoittui vuosille 1135-1141. Kirves oli hyvin samanlainen kuin edellisellä vainajalla. Vainaja on tulkittu mieheksi.

12. H/1991

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, jossa oli mahdolliset kädensijat (Asplund & Riikonen 2007:21, 25). Arkun nauvoja löytyi 36 kappaletta. Mukaansa vainaja oli saanut tapparan, sakset, kaksi kappaletta punnuksia, pronssiheloitetun vyön, kaksi puukkoa ja tuppea, kaksi

tulusrautaa, kolme pronssisolkea, yhden hopeasoljen, hopeisen sormuksen, helmen, kaksi reiällistä rahaa (ajoittuvat vuosille 985-995 ja 1042-1055), spiraalikoristeisen viitan ja kamman. Vainaja on tulkittu mieheksi.

13. I/1991

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, ja nauvoja löytyi 22 kappaletta (Asplund & Riikonen 2007: 21). Ainoa haudasta löydetty esine on mahdollinen rengaspäinen rautaneula. Vainajan sukupuolta ei ole määritetty.

14. K/1991

Vainaja oli todennäköisesti haudattu ilman arkkua (Asplund & Riikonen 2007: 21). Haudasta löytyi puinen, pronssiheloitettu astia, keihäänkärki sekä pronssiheloitetun vyön osa. Vainaja on tulkittu mieheksi.

15. M/1991

Lapsivainaja oli haudattu lauta-arkussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Haudasta löytyi 14 naulan lisäksi pronssi- ja kankiketjua. Lapsen sukupuolta ei ole määritetty.

16. P/1991

Vainaja oli haudattu ruuhiarkussa, ja nauvoja löytyi 7 kappaletta (Asplund & Riikonen 2007: 21). Hauta-antimiksi oli laitettu sirppi, puukko ja tuppi, 15 kappaletta helmiä sekä neulakintaat. Haudan jalkopäästä löytyi mahdollinen naskali. Vainajan pää löytyi tämän vatsan kohdalta. Vainaja on tulkittu naiseksi.

17. R/1991

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Arkun nauvoja löytyi 13 kappaletta. Vainajan mukaan oli laitettu veitsi ilman tuppea, puukko ja tuppi, kolme pronssista hevosenkenkäsolkia, hopeasolki, kaksi pronssisormusta tuohirasiassa, 73 kappaletta helmiä, yksi reiällinen raha, joka ajoittuu vuosiin 784-785 sekä päähine, esiliina, neulakintaat ja spiraalikoristeinen viitta. Vainaja on tulkittu runsaan esineistön perusteella naiseksi.

18. S/1991

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, mutta nauvoja löytyi kuitenkin vain yksi (Asplund & Riikonen 2007: 21). Hauta-antimiksi oli laitettu puuastia, tappara, kuusi punnusta, pronssiheloitettu vyö, puukko ja tuppi, hioinkivi, neulakintaat ja spiraalikoristeinen viitta. Vainaja on tulkittu mieheksi.

19. U/1991

Vainaja oli haudattu ilman arkkua ja poikkeuksellisesti kyljelleen polvet koukussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Ainoat esineet olivat kapea puukon tuppi, pronssinen eläinpääsolki

Gotlannista sekä neulakotelo ja kaksi vaateneulaa. Puukon tupen uskotaan myös olevan Gotlantilaista alkuperää. Vainaja on tulkittu naiseksi.

20. V/1991

Vainaja oli haudattu mahdollisessa tavara-arkussa, sillä haudasta löytyi nauvoja hyvin runsaasti, 42 kappaletta (Asplund & Riikonen 2007: 21, 25). Näiden lisäksi haudan keskeltä löytyi rautarengas, joka on voinut toimia tavara-arkun kannen nostorengaana. Hauta-antimiksi oli laitettu pronssiheloitettu puuastia, sirppi, leveä puukon tuppi, kaksi pronssisolkea (tasavartinen ja hevosenkenkä), kaksi pronssisormusta, 52 kappaletta helmiä, viisi reiällistä rahaa (ajoitukset v. 989-1025, 997-1003, 1042-1055), päähine, kaksi esiliinaa, kaksi spiraalikoristeista viittaa, neulakintaat sekä vyöllä kannettu karhunhammasriipuslaite. Yksi helmistä oli hopeinen granulaatiohelmi (Asplund & Riikonen 2007: 30). Vainaja on tulkittu runsaan esineistön perusteella naiseksi.

21. W/1991

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, ja nauvoja löytyi kuusi kappaletta (Asplund & Riikonen 2007: 21). Vainajan mukaan oli laitettu viikate, kaksi puukkoa tuppien kanssa, kaksi hioinkiveä sekä pronssinen solki. Vainaja on tulkittu mieheksi.

22. Y/1991

Vainaja oli haudattu ruuhiarkussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Nauvoja löytyi kuusi kappaletta. Vainajan pää löytyi tämän reisien kohdalta. Hauta-antimiksi oli laitettu puuastia, keihäänkärki, piitä, kaksi hioinkiveä, hopeinen solki, kampa ja heittokeihäänkärki. Vainaja on tulkittu mieheksi.

23. Z/1991

Vainaja oli haudattu ruuhiarkussa, ja nauvoja löytyi 11 kappaletta (Asplund & Riikonen 2007: 21). Vainajan mukaan oli laitettu sirppi, sakset, leveä tuppi, kolme pronssista hevosenkäsolkasolkea, hopeinen sormus, 20 kappaletta helmiä, esiliina, spiraalikoristeinen viitta, neulakintaat, tuohirasioita ja mahdollinen naskali. Vainaja on tulkittu naiseksi.

24. 32/1992

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Nauvoja löytyi noin 20 kappaletta. Vainajan pää löytyi tämän vatsan kohdalta. Hauta-antimiksi oli laitettu viikate, tulusrauta, piitä, keihäänkärki kahdessa osassa sekä viisi nuolenkärkeä. Vainaja on tulkittu mieheksi.

25. 34/1992

Vainaja oli mahdollisesti haudattu lauta-arkussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Nauloja löytyi 13 kappaletta. Haudasta löytyi kaksi punnusta, pronssiheloitetun vyön osa, pronssisolki ja puolikas helmi. Vainaja on tulkittu mieheksi.

26. 35/1992

Lapsivainajan arkun malli on jäänyt kaivauksilla epäselväksi (Asplund & Riikonen 2007: 21). Hauta-antimiksi oli laitettu kaksi saviruukkua, kapea puukontuppi, pronssinen ja hopeinen hevosenkenkäsolkki, 54 kappaletta helmiä, yksi reiällinen raha, joka ajoittuu vuosille 977-989, spiraalikoristeinen viitta sekä tuohirasia ja kaksi kulkusta. Lapsi on tulkittu esineistön perusteella tytöksi.

27. 37/1992

Vainaja oli haudattu poikkeuksellisesti kyljelleen kädet ja jalat koukussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Mahdollisen arkun malli on jäänyt epäselväksi, eikä nauvoja ole löytynyt. Vainajan mukaan on laitettu tappara, keihäänkärki, pronssiheloitettu vyö, tulusrauta, piitä, veitsi ilman tuppea sekä mahdollinen naskali (liite 9). Vainaja on tulkittu mieheksi.

28. 38/1992

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, ja nauvoja löytyi kaksi kappaletta (Asplund & Riikonen 2007: 21). Hauta-antimiksi oli laitettu saviruukku, sirppi, kaksi vaakaa, helmi, kolme rahaa, joista yhdessä on reikä (ajoittuvat vuosille 1027-1036, 1028-1039), kaksi esiliinaa ja spiraalikoristeinen viitta sekä pronssinen kierretty rannerengas ja mahdollinen naskali. Vainajan mukaan laitettut vaa'at oli suojattu hamppukankaalla ja tuohella (Asplund & Riikonen 2007: 26). Hautaan oli kajottu hautaamisen jälkeen, ja haudan pääpuoli oli rikkonainen. Vainaja on tulkittu naiseksi.

29. 39/1992

Lapsivainaja oli haudattu ruuhiarkussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Nauloja ei löytynyt. Vainajan mukaan oli laitettu tappara, veitsi ilman tuppea, pronssirengas ja pronssista varrasketjua. Tähänkin hautaan oli kajottu hautaamisen jälkeen. Lapsi on tulkittu pojaksi esineistön perusteella.

30. 40/1992

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa, ja nauvoja löytyi 14 kappaletta (Asplund & Riikonen 2007: 21). Hauta-antimiksi oli laitettu puuastia, sirppi, punnus, veitsi ilman tuppea, leveä puukontuppi, pronssinen hevosenkenkäsolkki, rannerengas, 35 kappaletta helmiä, 5 reiällistä kolikkoa, jotka ajoittuvat vuosille 973-1011, 1018-1024 ja 1051-1059, kaksi päähinettä, kaksi esiliinaa, spiraalikoristeinen viitta, neulakintaat, ketjunktajaja, luinen värttinänkehrä ja hopeoitu

levyrannerengas. Lisäksi haudasta löytyi koiran kynsi ja lampaan tai vuohen leukaluu. Vainaja on tulkittu naiseksi.

31. 41/1992

Lapsivainajan arkun malli on epäselvä (Asplund & Riikonen 2007: 21). Nauloja on löytynyt vain yksi. Hauta-antimiksi oli laitettu mahdollinen puuastia, mahdollinen spiraalikoristeinen viitta sekä kaksi spiraalitähdykkää. Lapsen sukupuolesta ei ole esitetty tulkintaa.

32. 42/1992

Vainaja oli haudattu lauta-arkussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Nauloja on löytynyt neljä kappaletta. Ainoat hauta-antimet olivat saviruukku ja puuastia. Vainajan sukupuolta ei ole määritetty.

33. 43/1992

Lapsivainaja oli haudattu lauta-arkussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Nauloja on löytynyt yhdeksän kappaletta. Vainajan mukaan oli laitettu punnus, pronssiheloitettu vyö, tulusrauta, veitsi ilman tuppea, mahdollinen nuolenkärki sekä taikakaluja. Lapsi on tulkittu esineiden perusteella pojaksi. Lähteestä riippuen tästä vainajasta puhutaan välillä lapsena ja välillä pienikokoisena miehenä (vrt. esimerkiksi Riikonen 1999 ja Asplund & Riikonen 2007: 21). Vainajan arkun pituus oli hiukan alle 170 cm, ja näin ollen kysymyksessä voi olla myös lyhyt mies. Tässä tutkimuksessa vainaja on kuitenkin laskettu Kirkkomäen lapsivainajien joukkoon.

34. 44/1992

Vainaja oli haudattu ruuhiarkussa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Nauloja on löytynyt 11 kappaletta. Hauta-antimiksi oli laitettu pronssiheloitettu puuastia, tappara, viikate, kaksi punnusta, puukko ja tuppi, tulusrauta, piitä, hioinkivi, hopeasolki ja erikoinen kolmevärinen tekstiili. Vainaja on tulkittu mieheksi.

3.3.2 Esineettömät haudat

Kirkkomäeltä on esineettömiä hautauksia 9 kappaletta. Aikuisista vain 16 % (4 kappaletta) oli haudattu täysin ilman hauta-antimia. Lapsista sen sijaan melkein puolet oli haudattu esineettä: 11 lapsesta viisi oli haudattu ilman hauta-antimia.

Aikuiset

Esineettömistä hautauksista haudat H2/1983-4, G/1991 ja Q/1991 sisälsivät nauvoja (Asplund & Riikonen 2007: 21). Hautojen H2/1983-4 ja X/1991 vainajat oli haudattu puunrunkoarkuissa.

Hautojen G/1991 ja Q/1991 kohdalla arkun malli on epäselvä. Hauta X/1991 on ainoa täysin löydötön aikuisen hauta.

Lapset

Lapsivainaja haudasta T/1991 oli haudattu lauta-arkussa, ja haudasta löytyi nauvoja (Asplund & Riikonen 2007: 21). Muut neljä lasten hautaa olivat täysin tyhjiä, ja vainajat olivat haudattu ilman arkkua (haudat H3/1983, B/1984, 33/1992, 36/1992). Kaikki arkutta haudatut lapsivainajat ovat olleet vauvaikäisiä (Riikonen 1999: 3). Arkussa haudattujakin vauvoja on kuitenkin Kirkkomäeltä kaksi (C/1984 ja M/1991).

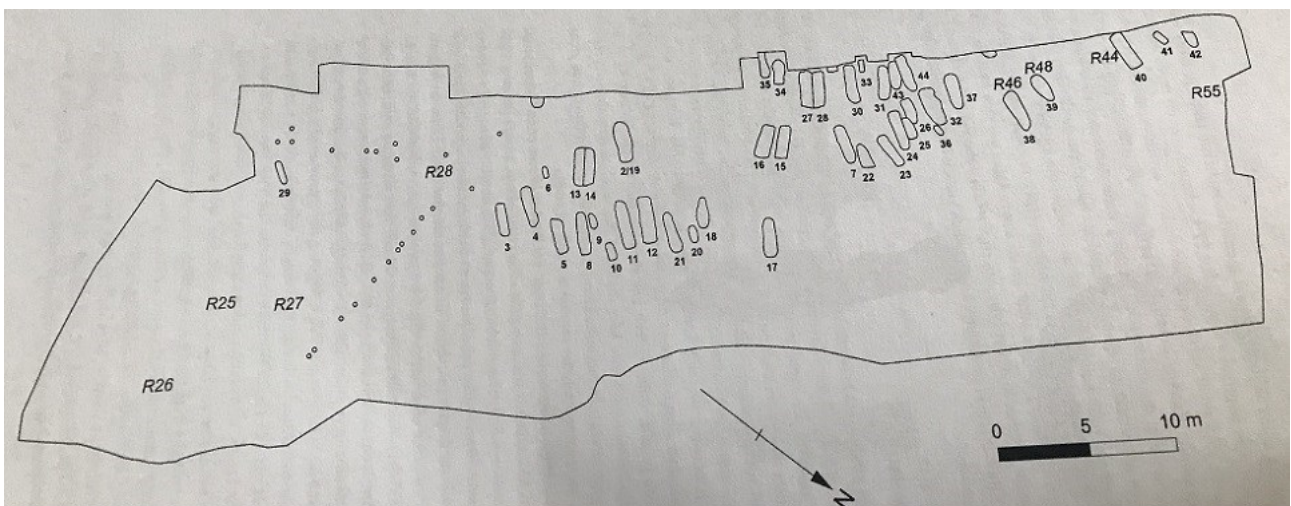
3.3.3. Hautaustavat

Vainajat on Kirkkomäellä haudattu itä-länsisuuntaisesti riveihin (Asplund & Riikonen 2007: 22). Haudoissa esiintyy sekä lauta- että ruuhiarkkuja. Tämän lisäksi osa vainajista, erityisesti lapsia, oli haudattu ilman arkkua. Ainoana selkeänä poikkeuksena voidaan mainita naisvainaja haudasta V/1991, joka oli mahdollisesti haudattu jonkinlaisessa tavara-arkussa. Muutamasta haudasta on löytynyt poikkeuksellisen isoja kiviä (H1/1983 ja V/1991). Haudasta V/1991 löytyi myös paljon pieniä kiviä, joiden joukossa oli ihmisluita (Asplund & Riikonen 2007: 24). Luut ovat mahdollisesti peräisin viereisestä vanhemmasta haudasta, W/1991, joka on rikottu hautaa kaivettaessa. Haudan 33/1992 keskeltä löydettiin pyöreä kivi. Useampaan hautaan oli kajottu hautaamisen jälkeen (esimerkiksi 38 ja 39/1992) ja muutamassa haudassa vainajan pää löytyi vainajan vatsan tai reisien päältä (P/1991, Y/1991 ja 32/1992).

Hautausasento on pystytty päättämään melko monen vainajan kohdalla siitä huolimatta, että vainajien luusto oli usein säilynyt hyvin huonosti. Naisvainajat haudoista 1/1950 ja V/1991 oli haudattu käsivarret rinnalle taitettuina (Asplund & Riikonen 2007: 24). Vainajien kädet oli asetettu vyötärölle haudoissa 2/1950, Fs/1984, R/1991 ja Z/1992. Näistä haudan 2/1950 vainaja oli mies, muut naisia. Haudoissa S/1991, 32/1992 ja 40/1992 vainajan kädet oli asetettu vatsalle. Näistä vainajista kaksi ensin mainittua on tulkittu miehiksi ja haudan 40 vainaja naiseksi. Vainajien G/1991 ja 44/1992 kädet oli asetettu suorina sivulle. Vainaja haudasta 44 on mies. Haudan G/1991 vainajan sukupuolta ei ole pystytty määrittelemään, mutta tämä on mahdollisesti haudattu paareilla tai kädensijoilla varustetussa arkussa haudasta löytyneiden tummien jälkien/ulokkeiden perusteella (Asplund & Riikonen 2007: 25). Samanlaisia jälkiä on myös viereisestä haudasta H/1991. Vainajat haudoista U/1991 ja 37/1991 oli haudatta vasemmalle kyljelleen polvet koukussa. Kaikki muut vainajat oli haudattu selälleen.

Tiina Jäkärä on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan Kirkkomäen arkkujen materiaaleja. Suurin osa ruuhiarkuista on ollut havupuusta, kun lauta-arkuissa taas on käytetty materiaalina havupuiden lisäksi myös lehtipuuta (Jäkärä 1997: 48). Erikoisuuksia ovat vainajan R/1991 tammesta ja haavasta tehty lauta-arkku sekä vainajan V/1991 tammesta ja männystä tehty (tavara-)arkku. Ainakin kuuden arkun pohjalle oli laitettu peurasukuisen eläimen talja (Asplund & Riikonen 2007: 25). Talja löytyi kolmelta mieheltä (S/1991, W/1991 ja 44/1992) ja kolmelta naiselta (1/1962, V/1991 ja Z/1992). Naisvainajan haudassa 40/1992 oli nautaeläimentalja ja miehen haudassa 37/1992 jonkun muun eläimen talja. Miesten haudoissa H/1991 ja Y/1991 turkis on todennäköisemmin liittynyt vainajan vaatetukseen, sillä esimerkiksi haudassa Y/1991 turkikseen oli kiinnitetty hevosenkenkäsolkki (Asplund & Riikonen 2007: 25).

Tytöksi tulkitun lapsivainajan, 35/1992, haudan pohjalta löytyi lehmuksenniinestä tehtyä kudetta (Asplund & Riikonen 2007: 25). Sammalta löytyi useista haudoista (ainakin miesvainajat 2/1950, P/1991 ja naisvainajat V/1991 ja 40/1992). Haudan R/1991 naisvainaja oli saanut mukaansa hiirenkorvalla olleita koivunoksia, ja naisten haudoissa 1/1950 ja U/1991 oli ohraa ja ruista (Asplund & Riikonen 2007: 25). Tuohta oli laitettu haudoissa K/1991, V/1991 ja 40/1992 astioiden päälle (Asplund & Riikonen 2007: 25-26). Arkuttomien hautausten vuoraamiseen tuohta oli käytetty esimerkiksi haudassa 1/1950. Esineiden ympäriltä löytyi myös palttinakangasta useissa hautauksissa (esimerkiksi H/1991, P/1991 ja 44/1992). Aikuiset vainajat oli usein peitetty viitalla jäänteitä ja sellainen löytyi myös lastenhaudoista C/1984 ja 41/1992 (Asplund & Riikonen 2007:26).

Kuva 3. Hautojen sijoittuminen Kirkkomäen kalmistossa (Asplund & Riikonen 2007: 20). Kaivausten yhteydessä havaitut paalunjäännökset on merkitty ympyröillä.

3.4. Analyysit

3.4.1. Ristimäki

Ristimäellä vuosina 2010-2015 tutkituista haudoista noin puolet on esineettömiä. Yleisimmät esineet kalmistossa ovat hevosenkenkäsoljet ja veitset/puukot (taulukot 1 & 2). Kalmistosta on löytynyt varmuudella kahdeksan puukkoa ja kolme veistä. Niiden lisäksi muutamasta haudasta on löytynyt huonokuntoisempia teräseen katkelmia, joiden tunnistaminen varmuudella ei ole onnistunut (esimerkiksi 2/2014 ja 3/2015). Kirkkoa vanhemmasta haudasta 11/2014 löytyi kalmiston ainoa keihäänkärki. Muita teräseita tai työkaluja Ristimäen haudoista ei ole ainakaan vielä löydetty. Yleisin koru kalmiston haudoissa on pronssinen hevosenkenkäsolki, joita on löytynyt varmuudella ainakin 14 kappaletta. Kalmiston 17 esineellisestä hautauksesta kahdeksan sisälsi vähintään yhden hevosenkenkäsoljen. Useamman soljen olivat saaneet mukaansa vainajat haudoista 4/2014, 5/2014, 2/2015, 6/2015 ja 15/2015. Näistä vainajista naisiksi on tulkittu kaikki muut paitsi haudan 4/2014 vainaja, jonka sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja. Hopeisia hevosenkenkäsolkia on Ristimäeltä vain yksi. Kalmistosta on löytynyt myös pronssinen rannerengas (H15/2015) ja kaksi vyönsolkea (H1/2010 ja H11/2014).

Helmiä, niiden palasia tai selkeitä helminauhoja on Ristimäeltä kuudesta haudasta (taulukko 1). Niitä löytyy siis joka kolmannelta esineellisestä hautauksesta. Hautojen vainajat on tulkittu naisiksi lukuun ottamatta edellä mainittua hautaa 4/2014, ja helminauhat onkin liitetty Ristimäellä naisiin.¹² Eniten helmiä, 44 kappaletta, on haudasta 2/2015. Hauta oli muutenkin melko rikas ja sisälsi kahden pronssisen hevosenkenkäsoljen lisäksi myös yhden puhkonaisen pronssisoljen. Koruina käytettyjä reiällisiä rahoja ei ole löytynyt Ristimäeltä vuoteen 2015 mennessä yhtään.

Haudoissa on säilynyt jonkin verran tekstiilien jäänteitä, joista yleisin on esiliina (esimerkiksi haudat 2/2015 ja 8/2015). Esiliina on nähty tärkeänä osana naimisissa olevan naisen asua, ja sen on ajateltu esimerkiksi suojelevan naisen hedelmällisyyttä (Purhonen 2005: 60). Haudan 8/2015 naisvainajan mukaan oli laitettu esiliinan lisäksi päähine ja raidalliset neulakintaat. Naisiksi tulkittujen vainajien haudoissa esiintyy myös muutamia käyttötavaroita. Naisvainaja haudasta H6/2015 oli saanut mukaansa rautaisen avaimen. Tuohirasia löytyi haudasta H8/2015 ja naudan sarvi haudasta H1/2015. Astioita, ainakaan savisia, Ristimäen vainajien mukaan ei kuitenkaan ole laitettu. Ristimäellä on siis jo havaittavissa kristinuskon vaikutus hautauksiin. Haudoissa esiintyvät esineet ja korut liittyvät

¹² Esim. aiemmin mainittu Ylen artikkeli ”Ristimäen vainajat valottavat varhaiskristillisyyttä – hiuksista harotaan vihiä elintavoista” tai Ruohonen 2016b.

ensisijaisesti vainajan vaatetukseen (soljet, puukot) ja selkeitä hauta-antimia (keihäänkärki, tuohirasia) on vain yksittäisistä haudoista.

Lasten hautoja on Ristimäellä tähän mennessä tutkittu melko paljon, mutta ne ovat kaikki sisältäneet vain arkunnauloja. Tässä Ristimäki poikkeaa Kirkkomäestä ja Ristinpellosta, joissa molemmissa on löytynyt hauta-antimia myös lapsivainajien haudoista. Ristimäellä kuuden aikuisen vainajan sukupuolta ei ole määritetty, vaikka haudassa on ollut hauta-antimia (1/2010, 1/2011, 1/2014, 2/2014, 4/2014 ja 8/2014). Hautojen 1, 2 ja 8/2014 esineiden pohjalta (hevosenkenkäsolkki, huonokuntoinen puukko ja pronssispiraalirykelmä) on hankala esittää kommentteja vainajien sukupuolista. Haudasta 1/2011 löytyi kuitenkin ohimokoristelaitteen lisäksi vyölaitteen nippuvarrasketju, ja vainajan voisi tulkita esineiden perusteella naiseksi. Haudan 4/2014 vainajan voi myös olla nainen leveän puukon perusteella ja vainaja haudasta 1/2010 voisi vyönsoljen perusteella olla mies.

Neljässä muussa haudassa vainajan sukupuolesta on esitetty tulkinta, mutta vainaja on määritelty *mahdolliseksi* mieheksi/naiseksi. Näitä tulkintoja voisi siis pitää muita epävarmempina. Vain veitsen tai puukon olivat saaneet mukaansa vainajat haudoista 3/2015 ja 11/2015. Vainajat on määritelty mahdollisiksi miehiksi puukon sijainnin perusteella (Ruohonen 2018). Haudassa 3/2015 puukko oli poikittain haudan jalkopäässä ja haudassa 11/2015 se oli vainajan suuntaisesti reiden kohdalla. Haudan 10/2015 vainajan mukaan oli laitettu kaksi epäselvää neulamaista esinettä ja puukko. Vainaja on tulkittu mahdolliseksi mieheksi myös puukon perusteella, joka oli vainajan vasemmalla puolella kyljen/vyötärön kohdalla 45 asteen kulmassa. Tulkinnat vaikuttavat siis perustuvan siihen, että kyseisissä haudoissa ei ole havaittavissa selkeää naisen koristeltua puukontuppea, jota olisi kannettu poikittain.

Haudasta 13/2015 löytyi rikkonaisen pronssispiraalikoristelun lisäksi tekstiiliä ja puukko. Kyseinen vainaja on tulkittu mahdolliseksi naiseksi. Pronssispiraalikoristelut ilmestyvät naisten esiliinoihin ja muihin tekstiileihin jo viikinkiajalla, mutta niiden kukoistuskautena on pidetty ristiretkiaikaa (Hirviluoto 1973: 66; Riikonen 2005: 32). Yleisesti ottaen ne on mielletty merkiksi varallisuudesta, mutta erilaisilla koristeluilla on voinut olla myös esteettinen ja symbolinen merkitys (Riikonen 2005: 55). Riikonen esittää myös, että koristeet ja tietyt korut ovat voineet suojella pahalta tai vahvistaa hedelmällisyyttä.

Ristimäellä naisvainajiin on liitetty helminauhat ja esiliinan jäänteet, mutta avaimen ja tuohirasian kaltaiset käyttöesineet ovat myös peräisin naisiksi tulkittujen vainajien haudoista. Maskuliiniseksi mielletäviä teräaseita ei yhtä keihäänkärkeä lukuun ottamatta esiinny kalmistossa. Kalmistosta ei siis juuri sen ja kahden vyönsoljen lisäksi löydy muita selkeästi miesvainajiin liitettäviä esineitä.

Keihäänkärjen mukaansa saanut vainaja onkin kalmiston ainoa varmasti mieheksi tulkittu vainaja. Muiden mahdollisesti mieheksi tulkittujen vainajien kohdalla tulkinta perustuu puukon sijaintiin ja asentoon haudassa. Molempien sukupuolien mukaan on todennäköisesti laitettu vaatetukseen kuuluneita veitsiä/puukkoja sekä hevosenkenkäsolkia ja ne ovatkin kalmiston yleisimmät löydöt.

Vainajat haudattiin Ristimäellä lounais-koillisuuntaisesti arkussa tai arkutta. Muutamassa arkussa on saattanut olla kantokahvat (esimerkiksi H2/2014 ja H10/2015), ja joissain haudoissa on ollut myös merkkikivi (esimerkiksi 1/2014 ja 2/2014). Useassa haudassa on säilynyt merkkejä taljasta. Vainajien hautausasentoja ei ole juuri pystytty tutkimaan huonosti säilyneen luuaineksen ja vähäisten esineiden ja korujen perusteella. Yhden vainajan käsi oli varmuudella asetettu tämän oikealle olkapäälle ja haudan 11/2014 vainajan toinen jalka oli koukussa. Hautoja on Ristimäellä sekä heti kirkon vieressä että laajemmalla alueella sen ympäristössä. Vuoden 2014 kaivauksilla kirkon ympäriltä tutkittiin useita hautoja, mutta näistä suuri osa oli esineettömiä, eikä vainajien sukupuolesta ole siis tehty tulkintoja. Poikkeuksena voidaan mainita kirkkoa vanhempi miesvainajan hauta 11/2014 sekä kirkon pohjoispuolelta kaivettu naisvainajan hauta 5/2014 (liite 2a). Yhden lapsen hauta (H9/2014) sijaitsee myös aivan kirkon vieressä.

Vuoden 2015 kaivauksilla avattiin viisi hautaa kirkon luoteis- ja pohjoispuolelta, mutta näidenkin hautojen kohdalla vainajien sukupuolta ei ole voitu varmuudella määrittää. Kaksi vainajista on tulkittu mahdolliseksi miehiksi (10 ja 11/2015) ja yksi mahdolliseksi naiseksi (H13/2015). Kauemmaksi kirkosta haudatuista vainajista viisi on tunnistettu naisiksi, mutta yhtään varmaa miehen hautaa ei ole löytynyt (liitteet 2a ja 2b). Ristimäellä ei ole havaittavissa myöhemmin yleistynyttä uskomusta siitä, että kirkon pohjoispuolta piti välttää hautapaikkana. Kirkon alla oleva hautaus on varmuudella kirkkoa vanhempi ja kalmistossa ei siis vielä ole myöskään havaittavissa keskiajalle tyypillistä ilmiötä, jossa merkittäviä vainajia on haudattu kirkon alle.

Ristimäellä melko moni vainaja on haudattu samantyylisten esineiden kanssa, ja näin ollen kalmistosta ei selkeästi erotu erityisen runsaita tai vaatimattomia hautauksia. Tutkittujen hautausten joukosta erottuvat kirkon alle haudatun miesvainajan lisäksi haudat 1/2015, 6/2015 ja 8/2015. Näitäkään hautoja ei voi pitää erityisen rikkaina, mutta niissä on kuitenkin Ristimäen haudoille poikkeuksellisia esineitä. Haudassa 1 on naudan sarvi ja pronssiketjua, haudassa 6 avain ja haudassa 8 tuohirasia sekä kalmiston ainoa hopeinen solki. Haudoissa esiintyvät pronssispiraalit voisivat olla merkki varallisuudesta ja korkeammasta sosiaaliluokasta. Korut ja pronssispiraalit voisi tulkita myös merkiksi siitä, että vainajat on usein haudattu juhla-asuissa.

Ainakin viiden vainajan hiukset olivat Ristimäellä säilyneet, ja vainajan hiusten väri on voitu määrittää ja kampaus rekonstruoida (Ruohonen 2016b: 34). Yleisesti ottaen hampaita ja hiuksia lukuun ottamatta vainajien jäänteet ovat kuitenkin säilyneet maaperässä huonosti.

3.4.2. Ristinpelto

Ristinpellolta on tutkittu selkeästi eniten hautoja tämän tutkimuksen osalta, ainakin 149. Kuitenkin esineellisten hautausten määrä on pienempi kuin Kirkkomäellä, jossa hautoja on avattu ja tutkittu yli sata vähemmän. Suurin osa Ristinpellon esineellistä hautauksista on myös hyvin vaatimattomia, ja moni vainaja oli saanut mukaansa vain veitsen tai puukon. Kalmistossa onkin havaittavissa kristillinen hautausperinne, jossa hauta-antimista on jo yleisesti ottaen luovuttu, ja haudoissa esiintyy ensisijaisesti vain vaatetukseen liittyviä yksittäisiä esineitä ja koristeita. Cleve on määritellyt raportissaan vain kahden vainajan sukupuolen, vaikka esineellisiä hautauksia on kalmistosta 29. Molemmat vainajat on tulkittu naisiksi (H56/1949 ja H86/1950). Kaivausraportti ei välttämättä ole oikea paikka erilaisten tulkintojen tekoon, mutta Cleve ei ole kommentoinut vainajien sukupuolia myöskään artikkelissa ”En Kyrkogård från korstågstiden” (Cleve 1952).

Vainajista yhdeksän oli haudattu yhden veitsen kanssa (H1/1949, H68/1949, H73/1949, HH76/1949, H92/1950, H93/1950, H100/1950, H129/1950, H134/1950). Haudasta H122/1950 veitsiä löytyi kaksi kappaletta ja niistä toisessa oli pronssiheloin koristeltu tuppi. Noin kolmasosa esineitä mukaansa saaneista vainajista oli siis haudattu pelkän veitsen kanssa (taulukko 2). Veitsi on voinut roikkua vainajan vyöllä tai kuulua muuten tämän asukokonaisuuteen (Ruohonen 2018b: 58). Sitä tai muita vaatetukseen liittyviä asusteita ei siis välttämättä voi lukea hauta-antimien joukkoon.

Muissa Ristinpellon esineellisissä hautauksissa esiintyy erilaisia esineitä. Puukon tuppineen olivat saaneet mukaansa hautojen H55 ja H56/1949 aikuiset vainajat ja haudan H88/1950 lapsivainaja. Haudan H84/1950 vainaja oli ainut, joka oli saanut mukaansa pronssisen hevosenkenkäsöljen ja haudan 14/1949 ainoa esine oli rautarengas. Vyönsolkia ja -osia esiintyy muutamassa haudassa (esimerkiksi H100 ja H111/1950). Kahdesta haudasta löytyi myös rautapuikko (H12/1949 ja H48/1949). Hauta H12 oli kalmiston isoin (n. 3 m pitkä), kun taas H48 oli lapsen hauta. Lasihelmen palasia on esimerkiksi haudasta 98/1950 ja haudasta 132/1950 on kaksi neulaa.

Lasten haudoissa esiintyviä esineitä voisi myös pitää melko monipuolisina, koska esimerkiksi kalmiston ainoa saviastia on pienen lapsen haudasta 113/1950. Lapsen haudasta 54/1949 löytyi ketjua sekä yksi lasihelmi, ja tekstiileistä peräisin olleita pronssispiraaleita ja kierukkatähtiä löytyi lapsivainajan haudasta H85/1950. Pronssispiraalit olivat lapsen hampaiden kohdalta ja

kierukkatähdet alempaa, haudan keskeltä. Haudan 94/1950 kohdalla ei pystytä arvioimaan kummalle haudan kahdesta vainajasta (lapselle vai aikuiselle) rikkinäinen lasihelmi on kuulunut. Yleisesti ottaen Ristinpellon lapsivainajat olivat aikuisten tapaan saaneet mukaansa yksittäisen esineen tai asukokonaisuuteen kuuluvan koristeen.

Lapsen haudan 54/1949 pronssispiraaleja voisi pitää poikkeuksellisina, koska ne ovat aikuisten haudoissa Ristinpellolla hyvin harvinaisia (vain haudat 63/1949 ja 86/1950). Lapsen koristeltu asu voisi kertoa tämän perheen varallisuudesta. Spiraalien lisäksi muutamassa aikuisen haudassa on esimerkiksi puukkoa tai vyötä koristaneita pronssiheloja (esimerkiksi haudat 111 ja 120/1950). Haudasta 63/1949 on myös kudottua nauhaa ja erilaisten tekstiilien jäännöksiä on useista haudoista. Cleve ei ole kuitenkaan raportissaan yleensä tehnyt tulkintoja vainajan sukupuolesta pelkästään haudasta löytyneiden tekstiilien tai esimerkiksi vöiden perusteella. Ainoana poikkeuksena voidaan mainita hauta 86/1952, jonka vainajan Cleve on määrittänyt naiseksi pelkkien tekstiilijäänteiden perusteella. Tekstiilejä on kuitenkin ollut haudassa melko paljon (ainakin huntu, vaippa ja esiliina), ja ne ovat osittain säilyneet niissä kiinni olleiden pronssispiraalien yhteydessä.

Ristinpellon yleisesti hyvin vaatimattomasti varustettujen hautojen joukosta erottuvat haudat H56/1949 ja H130/1950. Haudan H56 naisvainaja oli saanut mukaansa kolme pronssinappia, avaimen, pronssiketjua, riipuksen, tulusraudan, puukon ja ison rautaisen kulkusen (Liite 3). Haudan esineistö on niin rikas, että se sopisi paremmin Kirkkomäen kuin Ristinpellon hautojen joukkoon. Toisaalta haudan esineet eivät kuitenkaan muistuta naisvainajien mukaansa saamia hauta-antimia Kirkkomäellä. Haudan 130 vainajan sukupuolesta Cleve ei ole tehnyt tulkintoja, vaikka haudasta löytyi tappara, pieni metallikuula sekä veitsi puisen tupen kanssa. Hautaan oli Cleven mukaan todennäköisesti kajottu hautauksen jälkeen eli haudassa on saattanut alun perin olla enemmän esineitä. Haudan 130 tappara ja metallikuula ovat Ristinpellon ainoat, mutta esimerkiksi Kirkkomäellä (ja suomalaisessa arkeologiassa yleensä) tapparat on kuitenkin selkeästi liitetty miehiin ja se voidaan tulkita niin teräaseeksi kuin statusesineeksi (Mäntylä 2005: 115,120).

Haudan 56 naisvainajan mukaansa saama runsas esineistö poikkeaa selkeästi muista tämän aineiston naisten haudoista. Yhtäkään tulusraudan kanssa haudattua vainajaa ei ole tulkittu naiseksi Kirkkomäellä, eikä yksikään vainaja siellä ole saanut mukaansa avainta. Haudasta puuttuvat myös Kirkkomäen ja Ristinpellon naisvainajille tyypilliset helminauhat ja hevosenkenkäsoljet. Maskun Humikkalan rautakautisesta ruumiskalmistosta on kuitenkin melko saman tyyppinen hauta (H25/1925), joka sisältää tulusraudan, avaimen ja veitsen lisäksi pronssilevyn (Pälsi 1925: 46).

Avaimia on laitettu naispuolisten vainajien mukaan myös Skandinaviassa rautakaudella (Arnold & Wicker 2011: 93, 99). Avaimen on jo pitkään tulkittu symboloivan naisen roolia kodinhoitajana ja emäntänä. Tämä tulkinta on kuitenkin viime vuosina kyseenalaistettu, ja avain on nähty myös esimerkiksi merkinä kaupankäynnistä tai tietyn sosiaalisen aseman symbolina (Nordström 2014: 303-305). Tämän aineiston toinen avain on Ristimäen naisvainajan haudasta 6/2015. Kulkusia oli Ristinpellon naisvainajan tapaan saanut mukaansa myös yksi tytöksi tulkittu lapsivainaja Kirkkomäellä, mutta toisaalta edellä mainitussa Humikkalan kalmistossa kulkusia esiintyy runsaasti haudassa 21, joka kuuluu todennäköisesti miesvainajalle (Pälsi 1925: 41-42). Kulkusten on uskottu esimerkiksi suojelevan pahalta ja toisaalta niiden kilinän on myös ajateltu kiinnittävän vastakkaisen sukupuolen huomion (Riikonen 2005: 55).

Kirkkomäellä tapparoita esiintyy vain miehiksi tulkittujen vainajien haudoissa (Asplund & Riikonen 2007: 21). Näin ollen Ristinpellonkin vainajan H130/1950 voisi tulkita miehiksi. Muiden vainajien kohdalla tulkintojen teko on hankalampaa. Vaatimattomasta esineistöstä huolimatta haudoista 100/1950, 111/1950 ja 120/1950 löytyi vyönsolki tai osia siitä (Liite 8). Vainajat voisi vyön jäänteiden perusteella tulkita miehiksi. Haudan 132/1950 vainaja sen sijaan voisi olla nainen haudasta löytyneiden tekstiilijäännösten, hiusnutturin ja kahden pronssineulan perusteella.

Cleve on joidenkin hautojen kohdalla kuvannut melko tarkasti esineiden sijainnin haudassa vainajaan nähden (esimerkiksi 56/1949, 93/1950, 100/1950). Toisin kuin Ristimäellä, Cleve ei ole kuitenkaan lähtenyt määrittämään vainajan sukupuolta esimerkiksi veitsen sijainnin ja asennon perusteella. Kun Cleve on määritellyt vainajan H86/1952 sukupuolen, tulkinta on selkeästi perustunut löytyneisiin tekstiileihin. Haudan 56/1949 kohdalla on hankalampi arvioida, mihin Cleven tulkinta vainajasta naisena perustuu. Haudasta puuttuvat sekä naisille tyypilliset esiliinat ja korut että miehiin liitettävät teräaset ja vyöt.

Kalmistossa ei esiinny yhden tapparan lisäksi muita teräaseita, ja Ristimäen tavoin miespuolisten vainajien tunnistaminen aineistosta on siis hankalaa. Ainoa miehiin melko selkeästi liitettävä esine Ristinpellolla on tapparan lisäksi vyö ja sekin on löytynyt vain muutamasta haudasta. Toisaalta selkeästi naisiin liitettäviä esineitä on kalmistosta myös melko vähän, sillä esimerkiksi edellä mainitut esiliinat ja helminauhat puuttuvat kalmistosta melkein kokonaan. Luonnollisesti esiliinat ja muut tekstiilit ovat myös saattaneet maata täysin, jos niissä ei ole ollut koristeena pronssispiraaleja. Yleisesti ottaen selkeitä hauta-antimia on hyvin vähän. Kalmiston esineistöstä erottuvat asukokonaisuuteen kuuluvat veitset ja puukot sekä yksittäiset lasihelmet ja pronssispiraalit. Erityisesti helmet ja pronssispiraalit ovat kuitenkin kalmistossa hyvin harvinaisia, jos huomioidaan

tutkittujen hautojen kokonaismäärä: esimerkiksi pronssispiraaleilla koristeltuja tekstiilejä on ollut alle 5 %:lla kalmiston vainajista.

Miesten ja naisten hautojen sijoittumista kalmistoon on hankala tutkia, koska vain muutaman vainajan sukupuolesta on tehty tulkintoja. Cleve oli raportissaan määrittänyt vain kahden vainajan sukupuolen. Vaikka mukaan lisättäisiin edellä tehdyt tulkinnat hautojen 100, 111, 120, 130 ja 132/1950 vainajien sukupuolesta, olisi silti sukupuoli määritelty vain noin 5 %:lta vainajista. Näin ollen kalmistosta ei voi erottaa alueita, joissa toinen sukupuoli selkeästi korostuisi. Lasten hautojen sijoittumista kalmistoon pystytään kuitenkin tutkimaan. Lapsia on haudattu melko tasaisesti ympäri kalmistoa ja selkeitä keskittyymiä ei ole havaittavissa. Kalmistoon on haudattu vainajia sekä arkussa että ilman. Näistä arkussa hautaaminen on ollut yleisempi hautaustapa. Osassa arkuista on ollut erikoispiirteinä kädensijat.

Cleve mainitsee vainajan hautausasennon vain muutaman vainajan kohdalla. Näissä haudoissa vainajan luuranko oli säilynyt melko hyvin ja vainajan käsien asento erottui. Kaksi vainajaa oli haudattu kädet rinnalla, yksi kädet vatsalla ja yhden kädet oli koukistettu ylöspäin. Yleisesti ottaen Cleven raportin perusteella suurin osa haudoista on kuitenkin ollut hyvin epämääräisiä. Esineiden puuttuminen hankaloittaa myös omalta osaltaan vainajan asennon hahmottamista. Kenenkään edellä mainitun vainajan sukupuolta ei ole pystytty määrittelemään eli näin ollen miesten ja naisten hautausasunnoista on mahdoton sanoa mitään.

Ristinpellon kohdalla on hankala arvioida, onko kalmistoon haudattu esimerkiksi eri sosiaaliluokkiin kuuluvia yhteisön jäseniä. Iso osa esineellisen hautauksen saaneista vainajista on haudattu samantapaisten, vaatimattomien, esineiden kanssa, ja esimerkiksi koruja kalmistosta on löytynyt vain yksittäisiä (taulukot 1, 2 ja 3). Muutamissa haudoissa esiintyviä pronssispiraaleja voisi kuitenkin pitää merkinä varallisuudesta. Kalmistosta erottuu myös haudan 56 naisvainaja runsailla hauta-antimillaan. Kyseisen haudan esineitä ei voi kuitenkaan pitää erityisen rikkaina, esimerkiksi Kirkkomäkeen verrattaessa. Toinen poikkeustapaus on hauta 94/1950, joka sisälsi kahden vainajan jäänteet. Kyseinen hauta on koko aineiston ainoa kaksoishautaus. Koska hauta sisältää lapsen ja aikuisen jäänteet, yksi tulkinta voisi olla, että kyseessä on lapsi ja toinen tämän vanhemmista. Tätä on kuitenkin mahdoton todistaa esineistön pohjalta.

3.4.3. Kirkkomäki

Kirkkomäen haudat sisältävät runsaasti erilaisia hauta-antimia Ristimäkeen ja Ristinpeltoon verrattuna. Kirkkomäen haudoista on esineiden perusteella tulkittu miesten haudoiksi noin 35 %¹³ ja naisten haudoiksi noin 23 %. Lasten hautoja on yksi enemmän kuin naisten hautoja eli noin 25 %. Lasten haudoista kahdeksan on tulkittu vauvojen haudoiksi pienten läikkämäisten hautajälkien perusteella (Asplund & Riikonen 2007: 19). Jäljelle jäävät, 17 %, ovat vainajia, joiden sukupuolesta ei ole lähdetty tekemään tulkintoja esineistön puutteen takia.

Kirkkomäellä teräaseet ja työkalut eivät vielä ole jääneet pois haudoista kristinuskon vaikutuksesta: tappara ja keihäänkärki ovat molemmat löytyneet seitsemältä miespuoliselta vainajalta, viikate viideltä ja miekka kahdelta (Asplund & Riikonen 2007: 21; taulukko 2). Miekan ajatellaan hautakontekstissa usein olevan merkki varallisuudesta sekä vallasta ja se mielletään hyvin maskuliiniseksi esineeksi (Jordan 2016: 874, 881) Tappara voidaan myös miekan ja keihäänkärjen tavoin nähdä statusesineenä, joka kertoo esimerkiksi vainajan asemasta yhteisössä¹⁴. Samoin kirves, joka on Kirkkomäellä laitettu sekä yhden miehen että naisen hautaan (vierekkäiset haudat Fn/1984 ja Fs/1984), voidaan nähdä niin työkaluna kuin symbolinakin. Sari Mäntylän mukaan kirveen on ajateltu symboloivan esimerkiksi hedelmällisyyttä tai suojelevan pahalta (Mäntylä 2005: 120). Yksi tappara on myös pojaksi tulkittu lapsivainajan haudasta H39/1992, mutta muuten teräaseita ei esiinny Kirkkomäen lasten haudoissa.

Veitsiä esiintyy sekä miesten että naisten ja lasten haudoissa (esim. haudat A/1984, R/1991 ja 43/1992). Mahdollinen veitsi löytyi myös yhdestä haudasta, jossa vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja (IV/1983-84). Veitsen ollessa yleinen löytö Kirkkomäellä sekä miesten että naisten haudoissa siitä ei ole ollut suurta apua sukupuolen selvittämisessä myöskään tämän kalmiston osalta. Veitsi lienee puukon tavoin ollut Kirkkomäelläkin osa asukokonaisuutta ja tämän takia yleinen esine haudoissa. Kalmiston veitsiä on kuitenkin lajiteltu niiden muodon perusteella ja ne on luokiteltu tupettomiin, leveätuppisiin ja kapeatuppisiin (Asplund & Riikonen 2007: 21). Leveä ja kapea tuppisia veitsiä esiintyy vain naisilla, kun taas puukkoja tuppineen esiintyy vain miehillä.

Viikatteiden ja sirpien kohdalla on selkeä jako. Kaikki viikatteet ovat löytyneet miehiksi tulkittujen vainajien haudoista ja sirpit naisten (Asplund & Riikonen 2007: 21, 29). Viikatteiden liittäminen

¹³ Tähän lukuun ei ole laskettu mukaan haudan 43 miespuolista vainajaa, joka arkun koon perusteella (vähän alle 170 cm) voi olla lapsi tai pienikokoinen aikuinen mies. Vainaja on tässä tutkimuksessa laskettu lasten joukkoon, koska Tiina Jäkärän tutkimusten mukaan aikuisten lauta-arkut Kirkkomäellä ovat yleensä olleet noin kaksi metriä pitkiä (Jäkärä 1997: 48; Asplund & Riikonen 2007: 25).

¹⁴ Katso esimerkiksi Sari Mäntylän Pro Gradu -tutkielma (2001).

miehiin ja sirppien naisiin tuli esiin jo aiemmin tässä tutkimuksessa, koska se on melko tyypillinen ilmiö suomalaisessa arkeologiassa. Viikatteet oli laitettu Kirkkomäellä aina haudan jalkopäähän, mutta sirpiti oli asetettu vainajan syliin tai helmuksille. Tämä tiettyjen esineiden asettelu tietyllä tavalla voi hyvin kertoa jotain niiden symbolisesta merkityksestä hautajaisrituaaleissa. On esitetty, että esineen asettaminen aivan vainajan viereen tai päälle, kertoo sen henkilökohtaisesta merkityksestä vainajalle (Jordan 2016: 881).

Saksia on löytynyt molempien sukupuolien haudoista, mutta tulusrautoja ja piitä on löytynyt vain miehiksi tulkittujen vainajien haudoista. Samoin hioinkiviä on kuudesta miehen haudasta. Vaakarasia on löytynyt yhden miehen haudasta ja kaksi vaakaa yhdestä naisen haudasta (2/1950 ja 38/1992). Punnuksia on laitettu mukaan viidelle miehelle (yhdele jopa kuusi kappaletta) ja yhdelle naiselle. Yleisesti ottaen voidaan todeta, että muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta arkiset tarve- ja työkalut liitetään kalmistossa miehiin. Toisaalta kalmiston ainoiden vaakojen löytyminen naisvainajalta kertoo, että kodinhoito tuskin on aina ollut naisten ainoa työ.

Astioita esiintyy tasaisesti sekä miehillä että naisilla. Miesten haudoista näyttää kuitenkin olevan vain puisia astioita, kun taas naisten haudoista on löydetty myös keraamisia (Asplund & Riikonen 2007: 28). Puisia astioita on varmasti kahdelta mieheltä ja yhdeltä naiselta. Pronssiheloitettuja puuastioita on kolmelta mieheltä ja kahdelta naiselta. Yhden naisen haudasta on saviastia ja yksi puinen ja yksi savinen astia löytyivät myös haudasta 42/1992, jonka vainajan sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja. Tytöksi tulkittu lapsen haudasta on kaksi saviastiaa ja toisen lapsen haudasta on mahdollinen puuastia. Saviastioiden on oletettu sisältäneen ruokaa ja/tai juomaa (Asplund & Riikonen 2007: 28). Puiset astiat ovat voineet sisältää myös asusteita ja tarvikkeita, sillä esimerkiksi haudan 40 puuvakka sisälsi värttinänkehrän.

Selkeästi eniten työkaluja ja teräaseita sisälsi miehen hauta 2/1950 (L/1991). Vainajan mukaan oli laitettu miekka, tappara, keihäänkärki, viikate, sakset, vaakarasia ja kaksi punnusta sekä hioinkivi (Asplund & Riikonen 2007: 21). Kalmistosta erottui myös muutamia muita rikkaiden miesten hautauksia. Hautaan H/1991 oli laitettu tapparan ja saksien lisäksi kaksi puukkoa. Hauta 1/1983 sisälsi miekan, puukon ja viikatteen, H32/1992 keihäänkärjen, viikatteen sekä viisi nuolenkärkeä ja H38/1992 tapparan, keihäänkärjen ja veitsen. Haudan 1/1950 vainajaa lukuun ottamatta miesten haudoissa ei juuri ole havaittavissa ilmiötä, jossa miekan tai keihäänkärjen kanssa haudattu vainaja olisi saanut mukaansa myös useita muita teräaseita tai taisteluvälineitä. Tyypillistä Kirkkomäellä on, että tapparan tai keihäänkärjen lisäksi hautaan on laitettu työkaluja, kuten viikate tai sakset.

Muut miesten haudat sisälsivät yleensä vain puukon ja tapparan tai jommankumman niistä (esimerkiksi A/1984, S/1991, 39/1992 ja 44/1992). Mielenkiintoista oli, että täysin ilman teräaseita ja työkaluja oli haudattu ainoastaan yksi mies: haudan 34/1992 vainaja oli saanut mukaansa vain kaksi punnusta, pronssiheloitetun vyön, pronssisoljen ja helmen. Vainaja on kalmiston ainoa mies, jonka hautaus on hyvin lähellä pukuhautausta.

Melkein kaikki Kirkkomäen naisetkin ovat saaneet mukaansa työkaluja tai teräaseita (Asplund & Riikonen 2007: 21). Ainoa poikkeus on haudan 1/1962 naisvainaja, joka on saanut mukaansa vain 4 helmeä ja esiliinan sekä mahdollisesti spiraalikoristeisen viitan. Eniten teräaseita ja työkaluja on hautojen Fs/1984, V/1991, Z/1992, 38/1992 ja 40/1992 naisvainajilla. Haudoissa esiintyy sirppejä, saksia ja leveä tuppisia veitsiä. Ainoa kirveen mukaansa saanut naisvainaja on haudasta Fs/1984. Sirpit korostuvat selkeästi naisten haudoissa, koska niitä on löydetty viidestä haudasta, ja kalmistosta on varmoja naisten hautoja vain kymmenen (Asplund & Riikonen 2007: 21). Vain leveätuppinen veitsi oli vielä sirppiä yleisempi, sillä se löytyi kuudesta naisten haudasta. Puukot ja keihäänkärjet ovat miesten haudoissa suunnilleen yhtä yleisiä (taulukko 2).

Naisilla yleinen koru on pronssinen hevosenkenkäsolkki, joita on laitettu kuuden naisvainajan mukaan (Asplund & Riikonen 2007: 21; taulukko 1). Hautojen R/1991 ja Z/1992 vainajat olivat saaneet molemmat mukaansa kolme pronssisolkea. Miehillä yleisempiä olivat hopeasoljet, sillä niitä on ollut viidellä miehellä ja yhdellä naisella. Haudan H/1991 mieheksi tulkittu vainaja oli kuitenkin myös saanut mukaansa kolme pronssista hevosenkenkäsolkkea. Helminauhat ovat myös yleisiä naisiksi tulkituilla vainajilla: viidellä naisella oli runsaasti helmiä haudassaan (15-73 kappaletta) ja neljällä selkeästi vähemmän (1-7 kappaletta). Vain yksi naisvainaja (hauta U/1991) oli siis haudattu ilman yhtään helmeä, ja toisaalta vain yksi lapsi oli saanut mukaansa helminauhan (H35/1992). Lapsen kaulakorussa oli helmiä kuitenkin 54 kappaletta. Miehistä helmiä olivat saaneet mukaansa vainajat haudoista D/1984 (1helmi), H/1991 (1helmi) ja 34/1992 (1/2 helmi).

Sormuksia löytyi niin naisilta kuin miehiltä (Asplund & Riikonen 2007: 21; taulukko 2). Hopeisia sormuksia oli laitettu molempien sukupuolien mukaan, mutta pronssisormuksia löytyi vain naisten haudoista. Naisvainajat rikkaista haudoista R/1991 ja V/1991 olivat molemmat saaneet mukaansa kaksi sormusta. Haudassa R/1991 sormukset oli pakattu tuohirasiaan. Haudan V/1991 vainajan mukaan oli laitettu myös karhunhammasriipuslaite. Hopea sormuksen olivat saaneet mukaansa hyvin rikkaan hautauksen saanut miesvainaja 2/1950 ja runsaiden korujen kanssa haudattu mies haudasta H/1991. Haudan Z/1992 vainaja oli ainoa hopeasormuksen mukaansa saanut nainen. Rannerenkaita Kirkkomäeltä on löytynyt vain kaksi, molemmat naisten haudoista (H38/1992 ja H40/1992).

Kirkkomäellä selkeä ilmiö on siis hopeakorujen esiintyminen useammin miehillä ja pronssikorujen naisilla (taulukko 1). Tätä ilmiötä ei ole havaittavissa esimerkiksi Ristimäellä, jossa pronssiset hevosenkenkäsoljet ovat myös yleisiä. Pronssisolkiä esiintyy siellä kyllä useammin naisilla kuin miehillä, mutta toisaalta kalmiston ainoa hopeasolki on myös naiseksi tulkitun vainajan haudasta. Kenties Kirkkomäellä tiettyjen metallien suosiminen on ollut muoti-ilmiö tai liittynyt yhteisön uskomuksiin.

Rahoja esiintyy Kirkkomäellä sekä reiän tai kantolenkin kanssa että ilman (Asplund & Riikonen 2007: 21; taulukko 2). Rahojen ikä vaihtelee melko paljon, vanhimpien kolikkojen ajoituksessa 780-luvulle ja nuorimman 1130-1140-luvuille. Reiällisiä rahoja on kahdeksasta haudasta, reiättömiä viidestä. Vain vaakojen kanssa haudatun naisvainajan 38/1992 haudasta on molempia. Yhteensä rahoja on Kirkkomäen haudoista 26 kappaletta. Eniten rahoja on naisten haudoissa V/1991 ja 40/1992, joissa molemmissa on viisi reiällistä rahaa. Yksittäisiä reiällisiä rahoja löytyi neljältä naisvainajalta. Tytöksi tulkitun lapsivainajan haudasta 35/1992 löytyi myös yksi reiällinen kolikko. Vanhin, vuosiin 784/5 ajoittuva raha on reiällinen raha naisvainajan haudasta R/1991. Reiälliset rahat ovatkin selkeästi yleisempiä naisten haudoissa, sillä sellainen on löytynyt vain yhdeltä miesvainajalta (H/1991).

Reiättömiä rahoja löytyi neljän miehen ja yhden naisen haudasta. Haudan 2/1950 miesvainaja ja H38/1992 naisvainaja olivat molemmat saaneet kaksi reiätöntä kolikkoa mukaansa. Molemmat on myös tulkittu kauppiaksi hautojen esineistön perusteella. Haudan D/1984 miesvainaja oli saanut mukaansa kolmen reiättömän kolikon lisäksi kukkaron, jossa oli leimattuja hopeasuikaleita. Kirkkomäen nuorin, 1130-1140-luvuille ajoittuva raha, on reiätön kolikko miesvainajan haudasta Fn/1984. Tämän kolikon perusteella voidaan todeta, että Kirkkomäen kalmiston käyttö on varmuudella jatkunut 1100-luvun puoleen väliin. Yleisesti ottaen koruina käytetyt reiälliset rahat ovat selkeästi jonkin verran reiättömiä rahoja vanhempia.

Kirkkomäellä esiintyi myös muutamia yksittäisiä harvinaisempia esineitä. Kamman olivat mukaansa saaneet miesvainajat haudoista H/1991 ja Y/1991 (Asplund & Riikonen 2007: 21). Hauta Y/1991 sisälsi myös kalmiston ainoan heittokeihäänkärjen. Kirkkomäen asteikolla melko vaatimaton hauta oli naisvainajan hauta U/1991. Vainaja oli saanut mukaansa veitsen ja soljen lisäksi vain neulaputken sekä kaksi vaateneulaa. Hauta on kuitenkin poikkeuksellinen, koska iso osa sen esineistöstä on Gotlantilaista alkuperää. Kalmiston ainoa väärtinänkehrä on naisen rikkaasta haudasta 40/1992. Samassa haudassa oli myös hopeoitu levyrannerengas. Jo aiemmin mainittu pojan tai pienikokoisen miehen hauta 43/1992 sisälsi mahdollisen nuolenkärjen ja pussillisen taikakaluja.

Vaatteita esiintyy useissa haudoissa kaksin kappalein, esimerkiksi haudoissa V/1991, 38/1992 ja 40/1992 oli kaikissa kaksi esiliinaa. Haudassa V/1991 on ollut esiliinojen lisäksi myös kaksi viittaa (Asplund & Riikonen 2007: 27). Haudoissa kaksin kappalein esiintyvät vaatteet voidaan tulkita merkiksi varallisuudesta. Toisaalta on kuitenkin esitetty, että Kirkkomäellä ylimääräiset vaatteet sekä esimerkiksi haudan 43/1992 taikakalupussukka ovat merkkejä vastareaktiosta Kristinuskolle (Mäntylä 2005: 124). Yleisesti ottaen voidaan todeta, että esiliinojen tai muiden tekstiilien esiintyminen haudoissa kaksin kappalein on hyvin poikkeuksellista (Riikonen 2005: 36). Naisen päähineen jäänteet ovat Kirkkomäellä muita tekstiilejä harvinaisempia. Neulakintaat ovat selkeästi yleisempiä naisten haudoissa, mutta viittoja esiintyy molempien sukupuolien haudoissa.

Kirkkomäen kohdalla hauta-antimet on selkeästi valittu vainajan sukupuolen perusteella, vaikka joukossa on myös ”sukupuolineutraaleja” esineitä. Kun vainajien sukupuoli on aiemmissa tutkimuksissa määritelty, on se selkeästi perustunut vallalla oleviin käsityksiin ”miesten ja naisten esineistä”. Teräaseiden kanssa haudattu vainaja on siis Kirkkomäellä tulkittu mieheksi ja runsaiden korujen ja esiliinan kanssa haudattu naiseksi. Miesvainajiin on selkeästi liitetty myös esimerkiksi vyön osat sekä tulusraudan ja piin kaltaiset tarvekalut. Työkaluista sirppien ja viikatteiden kohdalla on selkeä jako naisten ja miesten esineisiin, mutta esimerkiksi saksat ovat neutraali esine.

Kirkkomäen kohdalla esineiden suuri määrä ja monipuolisuus ovat mahdollistaneet erilaisten tulkintojen tekemisen. Noin 2/3 vainajista on haudattu niin runsaan esineistön kanssa, että vainajan sukupuoli on pystytty määrittämään. Sukupuolen lisäksi myös vainajan ammatista ja elämästä on selkeästi tehty tulkintoja esineistön perusteella (Riikonen 1999: 6-7). Naisvainajan hauta 1/1950 lienee yksi kalmiston vanhimmista, koska sen esineistö on vielä selkeästi viikinkiajalle tyypillistä (kupurasoljet, ketjulaite jne.). Haudan 32 miesvainaja on tulkittu mahdolliseksi eränkävijäksi, kun taas haudan 2/1950 miesvainajasta puhutaan kauppamiehenä (Riikonen 1999: 6-7). Haudan 38 naisvainajan kohdalla todetaan, että haudasta löytyivät ”kauppiaan tunnukset”. Haudan U/1991 naisvainajan uskotaan olleen kotoisin Gotlannista, koska haudasta löytynyt pronssisolki on Gotlantilainen eläinpääsolki. Suomessa ainoa vastaava solki tunnetaan Ahvenanmaalta.

Kirkkomäen aineisto on sen verran runsas, että hautojen esineistön perusteella voidaan yrittää määrittellä myös vainajan sosiaaliluokka. Kirkkomäen haudat ovat kolmesta tutkitusta kalmistosta yleisesti ottaen rikkaimpia. Kaikista rikkaimmat antimet ovat mukaansa saaneet kauppiaaksi tulkittu vainaja haudasta 2/1950 sekä miesvainaja haudasta H/1991 ja naiset haudoista R/1991, V/1991 ja 40/1992. Lapsivainajan hauta 35/1992 oli myös hyvin rikas. Noin 4-vuotias lapsi on tulkittu tytöksi haudasta löytyneiden korujen perusteella (Riikonen 1999: 4) Haudan V/1991 kohdalla korkeaan

sosiaaliluokkaan voi viitata haudasta löytynyt, kalmiston ainoa, karhunhammasriipuslaite. Karhunhammasriipusten on tulkittu suojelevan hedelmällisyyttä ja toisaalta symboloivan myös naisen ja karhun erityistä suhdetta mytologiassa (Asplund 2005: 26-27). Riipukset voivat Asplundin mukaan olla myös merkki kristinuskon aiheuttamasta vastareaktiosta ja vanhan uskonnon korostamisesta. On hankala arvioida, kertovatko hautojen II/1983-4 ja IV/1983-4 vaatimattomat hautaukset juuri kristinuskon leviämisestä vai vainajien varallisuudesta/asemasta yhteiskunnassa.

Tunnistamattomia vainajia, joiden sukupuolta ei ole määritelty, on Kirkkomäeltä 15. Näistä vainajista lapsia on kahdeksan. Kirkkomäeltä on lapsivainajia yhteensä 11 eli suurimman osan sukupuolta ei ole määritetty (Asplund & Riikonen 2007: 21). Lasten haudat III/1983 ja B/1984 ovat olleet täysin tyhjiä, ja näin ollen niistä ei luonnollisesti ole voitu juuri tehdä tulkintoja. Haudat ovat olleet kooltaan hyvin pieniä, ja vainajat ovat olleet vauvoja (Riikonen 1999: 1). Haudasta C/1984 löytyi tekstiilifragmentteja mahdollisesti ainakin spiraalikoristeisesta viitasta. Viittoja on kuitenkin Kirkkomäellä löytynyt sekä naisten että miesten haudoista eli sen perusteella ei ole voitu esittää tulkintaa lapsen sukupuolesta. Vauvaikäisen vainajan haudasta M/1991 löytyi pronssi- ja kankiketjua, jonka on oletettu olleen kiinni mahdollisessa ristikkonauhassa, jolla vauvan kapalo oli sidottu (Asplund & Riikonen 2007: 26).

Lapsi haudasta T/1991 oli haudattu lauta-arkussa, mutta hauta oli muuten neljää rautanaulaa lukuun ottamatta tyhjä (Asplund & Riikonen 2007: 21). Haudan koon perusteella lapsi on ollut hyvin pieni. Pienten lapsivainajien haudat 33/1992 ja 36/1992 olivat myös täysin tyhjiä, ja mitään tulkintoja ei ole voitu tehdä. Lapsivainaja haudasta 41/1992 oli saanut mukaansa mahdollisen puuastian, ja haudasta löytyi myös viitan spiraalikoristeita. Näitä molempia löytyy kuitenkin sekä miesten että naisten haudoista, ja vainajan sukupuolta ei ole lähdetty määrittelemään.

Tunnistamattomia aikuisia on Kirkkomäeltä seitsemän kappaletta (Asplund & Riikonen 2007: 21). Näistä haudoista vain X/1991 oli täysin löydötön. Haudat G/1991 ja Q/1991 sisälsivät rautanauvoja, mutta olivat muuten esineettömiä. Hauta II/1983-84 sisälsi rautanauvojen lisäksi tekstiilifragmentteja ja haudasta IV/1983-84 on mahdollinen veitsi ilman tuppea. Hauta I/1991 sisälsi rautaesineen, joka on tulkittu rengaspäiseksi rautaneulaksi. Savi- ja puuastia löytyivät haudasta 42/1992. Veitsiä esiintyy Kirkkomäellä sekä miehillä, että naisilla, toisin sanoen niiden perusteella ei voi tehdä tulkintaa vainajan IV/1983-84 sukupuolesta. Saviastioita on naisiksi tulkittujen vainajien haudoista 35/1992 ja 38/1992, mutta puuastioita esiintyy molempien sukupuolien haudoissa.

Kirkkomäen haudoissa esineitä on niin runsaasti, että vainajan sukupuoli on usein voitu täysin perustellusti määrittää niiden avulla. Kuitenkin haudan Fn/1984 vainajan määrittäminen mieheksi

voidaan kyseenalaistaa. Vainaja on saanut mukaansa kirveen, piitä, hioinkiven, yhden reiättömän rahan ja spiraalikoristeisen viitan. Näistä esineistä hioinkivi ja pii esiintyvät Kirkkomäellä vain miehiksi tulkituilla vainajilla. Kirveen ja viitan sen sijaan on myös saanut mukaansa viereisen haudan, Fs/1984, naisvainaja. Reiättömiä rahoja esiintyy kalmistossa myös yhdellä naisella ja spiraalikoristeisia viittoja esiintyy melko tasaisesti molempien sukupuolien haudoissa. Aiempien julkaisujen tulkinta vainajasta miehenä on todennäköisesti perustunut piihin ja hioinkiveen, jotka kyseisessä kalmistossa on liitetty miehiin. Miesten tiedetään kantaneen hioinkiviä vyöllään esimerkiksi tulusraudan kanssa (Asplund & Riikonen 2007: 31) Toisaalta hioinkiviä esiintyy rautakaudella myös mahdollisissa naisten haudoissa niin Suomessa kuin muualla Pohjoismaissa¹⁵. Koska haudasta puuttuivat miehille tyypilliset vyönsoljet ja teräaseet sekä naisille tyypilliset korut, voisi olla syytä pohtia, voidaanko vainajan sukupuolta lähteä määrittämään.

Kirkkomäellä melkein kaikki vainajat on haudattu lounais-koillissuuntaisesti riveihin (Riikonen 1999:1; Asplund & Riikonen 2007: 22). Hautaukset eivät ole olleet päällekkäin eli ne ovat voineet olla jollain tavalla merkittyjä. Selkeitä merkkikiviä ei kuitenkaan ole löytynyt. Sukupuolella ei tunnu olevan merkitystä siihen, onko vainaja haudattu arkussa vai ilman (Asplund & Riikonen 2007: 24). Melkein kaikki vainajat on myös asetettu hautaan selälleen. Aikaisemmissa julkaisuissa on epäilty, että esimerkiksi vainajan 32/1992 hautausrituaali olisi ollut poikkeuksellinen. Vainajan pää oli tämän jäänteistä ainoa, joka oli siirretty toiselle paikalle (vainajan vatsalle), ja esimerkiksi haudassa ollut keihäänkärki oli rikottu (Asplund & Riikonen 2007: 24). Samoin nainen haudasta P/1991 oli saatettu haudata poikkeuksellisella tavalla, koska myös tämän päätä oli siirretty.

Käsien asennossa oli jonkin verran vaihtelua, ja vainajan kädet oli saatettu asettaa rinnalle, vyötärölle, vatsalle tai suorana sivulle. Rinnan päälle asetettuja käsiä on pidetty merkinä kristillisestä hautauksesta. Kirkkomäellä näin oli varmasti haudattu vain muutama vainaja. Ainoat selkeät poikkeukset ovat hautojen U/1991 ja 37/1992 vainajat, jotka olivat haudassa kyljellään sikiömäisessä asennossa (Asplund & Riikonen 2007: 24-25). Haudan U vainaja oli nainen, kun taas haudan 37 vainaja on tulkittu mieheksi. Naisvainajan kohdalla mielenkiintoista on, että hauta on esineistöltään hyvin vaatimaton, ja se voisi näin ollen olla kristillinen hautaus. Hautausasento ei kuitenkaan sovi kristilliseen hautausperinteeseen. Naisen kohdalla täytyy myös todeta, että hautausasennon lisäksi

¹⁵ Euran Luistarista on useita hautoja, joissa samassa haudassa on esiintynyt hioinkiven lisäksi koruja teräaseiden sijaan, esimerkiksi haudat 444 ja 516 (Lehtosalo-Hilander 1985). Ruotsin Birkassa hiomakivi on löytynyt esimerkiksi naisen haudasta 835 (Gräslund 1980).

poikkeuksellisia ovat myös haudassa olevat gotlantilaista alkuperää olevat esineet. Vainaja ei siis ehkä ole täysin verrattavissa muihin kalmiston naisvainajiin.

Arkuista löytyi sammaleen ja tuohen lisäksi esimerkiksi viljakasvien jäänteitä (Asplund & Riikonen 2007: 24). Molemmat viljakasveja mukaansa saaneet vainajat olivat naisia, mutta esimerkiksi tuohta esiintyy molempien sukupuolien haudoissa. Kalmistossa ei ole selkeitä alueita, joihin olisi haudattu vain yhtä sukupuolta. Kalmiston läntisimmässä reunassa näyttää tosin olevan vain naisten ja lasten hautoja sekä yksi hauta, jonka vainaja on tunnistamaton. Tämä lienee kuitenkin vain sattumaa, sillä yleisesti ottaen miehiä, naisia ja lapsia on haudattu melko tasaisesti ympäri kalmistoa (Asplund & Riikonen 2007: 20; Riikonen 1999: 1). Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu, että Kirkkomäellä useat vauvaikäisten vainajien haudat sijoittuvat miesten hautojen viereen, esimerkiksi miehen hauta A/1984 ja lapsen hauta B/1984 (Asplund & Riikonen 1984: 19).

4. Tulkinnat

4.1. Naisten ja miesten hautojen erot

Tässä tutkimuksessa pyrittiin kartoittamaan hautaustavoissa ja esineistössä esiintyviä eroja kolmen kalmiston sisällä ja välillä. Keskeisenä ajatuksena oli tutkia miesten ja naisten hautojen eroja ja toisaalta miettiä, onko näitä eroja edes selkeästi nähtävissä tutkituissa kalmistoissa. Jo tutkimuksen alussa kävi ilmi, että Ristinpellon kohdalla näihin kysymyksiin vastaaminen olisi hankalaa. Kyseisen kalmiston haudat olivat esineistöltään vaatimattomia, ja vainajasta oli usein jäljellä vain hampaita tai kallonluita. Kirkkomäellä runsaat hauta-antimet olivat kuitenkin usein mahdollistaneet vainajan sukupuolen määrittämisen, ja haudoissa esiintyvä esineistö oli siis selkeästi jaettu miesten ja naisten esineisiin jo aiemmissä tutkimuksissa. Ristimäellä miesten ja naisten hautojen eroja on vaikeampi tutkia, koska kalmistosta on tunnistettu jonkin verran enemmän nais- kuin miesvainajia.

4.1.1. Hautaustavat ja sijainti

Yleisesti ottaen kaikissa kolmessa kalmistossa vainajat oli haudattu kristillisille hautauksille tyypillisesti itä-länsi- tai lounais-koillisuuntaisesti. Kirkkomäellä yleinen hautausuunta oli lounaiskoillinen, ja tästä poikkesi vain kaksi hautaa, joiden suunta oli itä-länsi. Ristinpellolla haudat ovat Cleven mukaan olleet ”suunnilleen” itä-länsisuuntaisia ja Ristimäellä suurin osa on lounaislänsi-koillisuuntaisia. Vainajia oli haudattu kaikissa tutkituissa kalmistoissa sekä arkussa, että ilman, ja erikoispiirteensä arkuissa on joskus ollut kädensijat. Kalmistoille yhteistä oli myös luuaineksen huono säilyminen, joka on usein hankaloittanut vainajan asennon hahmottamista. Ainoastaan Kirkkomäellä on pystytty selkeämmin kartoittamaan yhteisön käyttämiä hautausasentoja.

Ristinpellolla miesten ja naisten hautojen sijoittumista kalmistoon ei ollut mahdollista tutkia, koska 149 vainajasta vain kahden sukupuoli oli Cleven raportissa määritelty. Vaikka mukaan lisättäisiin tässä tutkimuksessa tehdyt muutamat tulkinnat, ei kalmistosta silti löytyisi alueita, joissa toinen sukupuoli korostuisi. Haudat ovat myös sijoittuneet tasaisesti kalmiston alueelta löytyneiden paalunjälkien ympärille ja muutamia hautoja on myös niiden sisäpuolelta ja alta. Osa haudoista voi olla jonkin verran rakennetta nuorempia, sillä niiden täyttömaasta on hiiltä. Cleve on tulkinnut hiilen merkiksi siitä, että hautaamista alueelle on jatkettu, vaikka paikalla ollut rakennus on palanut (Cleve 1952: 161). Tätä tulkintaa ei liene syytä kyseenalaistaa käytettävissä olevan aineiston pohjalta.

Lasten hautojen sijoittumista Ristinpellon kalmistossa pystyttiin tutkimaan, mutta selkeitä keskittymiä ei kuitenkaan havaittu. Lasten hautoja vaikuttaa olevan kalmistossa myös melko vähän, vain noin 10 %. Kirkkomäellä vastaava luku on noin 25 %. Voi olla, että Ristinpellolla esimerkiksi kaikkia vauvaikäisiä lapsia ei ole haudattu kalmistoon tai osa kalmistosta on vielä tutkimatta. Poikkeuksellinen hauta on lapsen ja aikuisen yhteishauta 94/1950. Koska vainajien jäänteitä on säilynyt haudassa, voisi olla mielenkiintoista yrittää selvittää, ovatko vainajat sukua toisilleen. Yhteishaudan lisäksi Ristinpellolla hautoja on myös tehty osittain tai melkein kokonaan vanhempien hautojen päälle. Joko haudat eivät siis ole olleet merkittyjä tai uusia hautoja on tarkoituksella kaivettu vanhempien päälle. Cleve raportin perusteella vain yhdessä haudassa on ollut mahdollinen merkkikivi. Vaikka Ristinpelto on siis esimerkiksi Kirkkomäkeä jonkin verran nuorempi kalmisto, siellä ei ole havaittavissa samanlaista hautojen rivijärjestystä.

Kahden vainajan (129/1950 ja 142/1950) kädet oli varmasti koukistettu rinnalle, ja haudan 68/1949 vainajalla kädet oli laitettu vatsan päälle. Yleisesti ottaen muutaman vainajan perusteella ei voida luonnollisesti tehdä kovin suuria tulkintoja. Edellä mainittujen vainajien sukupuolta ei ole myöskään pystytty määrittelemään, ja mies- ja naisvainajien hautausasentojen mahdollisia eroja ei siis voi kommentoida. Haudan 142 vainaja ei Cleven raportin mukaan ole kestänyt siirtämistä eli osteologinenkaan analyysi ei ole tämän vainajan kohdalla mahdollinen. Sukupuolella on luonnollisesti voinut olla vaikutusta vainajan hautausapaan, mutta sitä ei voida olemassa olevan aineiston pohjalta tutkia.

Kirkkomäellä hautojen sijoittumista kalmistoon oli mahdollista tutkia. Tutkituista haudoista 32 kuului aikuisille ja 11 lapsille. Vainajat olivat jakautuneet melko tasaisesti ympäri kalmistoa, eikä sukupuolella tuntunut olevan suurta vaikutusta hautapaikkaan. Poikkeuksena voidaan mainita kalmiston läntisin reuna, jossa kaikki tunnistetut vainajat ovat naisia tai lapsia. Tämä lienee kuitenkin vain sattumaa, sillä nais- ja lapsivainajia on haudattu myös keskemälle kalmistoa. Useiden

vauvaikäisten vainajien hautojen sijoittuminen miesten hautojen viereen on mielenkiintoista. Se ei kuitenkaan vaikuta hautaustavalta, jonka yhteisö olisi tarkoituksella valinnut, koska vauvoja on haudattu myös erilleen aikuisista ja naisen viereen (vrt. esimerkiksi vauvojen haudat III/1983 ja M/1991).

Kirkkomäellä ei ole havaittavissa, että tietylle alueelle kalmistossa olisi haudattu vain hyvin runsaat tai vaatimattomat hauta-antimet saaneita vainajia. Hyvin rikkaat hauta-antimet mukaansa saanut vainaja 2/1950 on haudattu hautojen E, Fs ja Fn/1984 viereen, joista on löytynyt vain Kirkkomäelle tyypillisiä yksittäisiä työkaluja ja koruja. Sukupuoli ei ole myöskään vaikuttanut hautaustapaan, sillä suurin osa vainajista oli haudattu selälleen arkussa. Muutamia aikuisia oli haudattu ilman arkkua, mutta näidenkin joukossa on sekä mies- että naisvainajia. Vainajien käsien asennossa oli selkeästi vaihtelua, mutta sukupuolella ei tunnu olleen tähänkään suurta merkitystä. Sekä mies- että naisvainajien käsiä oli asetettu esimerkiksi vatsalle ja vyötärölle. Ainoana poikkeuksena voidaan mainita rinnan päälle asetetut kädet. Näin oli haudattu varmuudella vain kaksi naisvainajaa. Toisaalta monen vainajan käsien asento on jäänyt epäselväksi huonosti säilyneen luuaineiston takia.

Itä-länsisuuntaista hautausta lukuun ottamatta haudat eivät siis vaikuta erityisen kristillisiltä. Runsaiden esineiden lisäksi esimerkiksi kristinuskon merkiksi mielletyt rinnalle asetetut kädet ovat kalmistossa vain yksi hautaustapa muiden joukossa. Osa naisvainajista on kuitenkin saanut jo pukuhautauksen. Kalmistossa ei juuri esiinny muita vain toiseen sukupuoleen liitettäviä hautaustapoja. Poikkeuksena ovat viljakasvit, joita löytyi vain kahden naisen haudasta (1/1950 ja U/1991), ja kalmiston ainoat turkikset, jotka ovat molemmat miesten haudoista (H/1991 ja Y/1991).

Ristimäellä hautaustapoja ja hautojen sijaintia pystyttiin jonkin verran tutkimaan, mutta ongelmaksi nousi Ristinpellon tavoin se, että vain muutamien vainajien sukupuolesta oli tehty selkeä tulkinta (kuusi naista ja yksi mies). Näiden lisäksi Ristimäellä on muutama hautaus, jossa vainajan sukupuoli on määritelty ”mahdolliseksi” mieheksi/naiseksi. Naisvainajat siis korostuvat kalmistossa, ja esimerkiksi hautojen sijoittumisen vertaileminen on hankalaa. Lisäksi Ristimäellä hautoja on tutkittu tähän mennessä melko vähän, koska arvioiden perusteella kalmistossa saattaa olla hautoja jopa 350 (Ruohonen 2016b: 36). Näin ollen tässä tutkimuksessa käsitellään mahdollisesti vain noin 10 % kalmiston haudoista.

Kirkon ympäristöstä on tutkittu useita hautoja, mutta näistä suurin osa oli esineettömiä, eikä vainajien sukupuolesta ole siis yleensä tehty tulkintoja. Kauemmaksi kirkosta haudatuista vainajista viisi on tunnistettu naisiksi, mutta yhtään varmaa miehen hautaa ei ole löytynyt (liitteet 2a ja 2b). Yksittäisten esineellisten hautausten perusteella voidaan todeta, että sekä miehiä että naisia ja lapsia on ilmeisesti

haudattu kirkon viereen ja sen lähiympäristöön (liite 2a). Kahden muun kalmiston tapaan myös Ristimäellä lasten haudat sijoittuvat melko tasaisesti aikuisten hautojen joukkoon. Kalmistossa ei ole vielä havaittavissa myöhemmin yleistynyttä uskomusta siitä, että kirkon pohjoispuolta piti välttää hautapaikkana. Haudat ovat jossain määrin riveissä, mutta kalmistossa ei kuitenkaan (ainakaan tässä kohtaa tutkimuksia) vaikuta olevan samanlaista selkeää järjestystä kuin Kirkkomäellä. Havaintoja hautamerkkikivistä on useamman haudan kohdalta.

Iso osa Ristimäen vainajista on saanut pukuhautauksen, mutta yksittäisissä haudoissa esiintyy vielä hauta-antimia. Ristimäellä luuaines on säilynyt niin huonosti, että vainajan hautausasento on jäänyt yksittäistapauksia lukuun ottamatta epäselväksi. Yhden naisvainajan (H2/2015) oikea käsi oli asetettu olalle, soljen päälle. Tälle asennolle ei ole varmaa vastinetta Kirkkomäeltä eikä Ristinpellolta. Kirkon alta löytyneen miesvainajan hautausasento muistuttaa kuitenkin Kirkkomäen vainajaa 37/1992, joka oli haudattu jalat koukussa kyljelleen. Yleisesti ottaen Ristimäen kohdalla ei voida kuitenkaan lähteä kommentoimaan, onko mies- ja naisvainajien hautaustavoissa ollut eroja.

Kristinuskolle tyypillisinä pidetyt hautaustavat näkyvät kaikissa tutkituissa kalmistoissa. Vainajat on haudattu itälänsisuuntaisesti (tai lounais-koillis), ja Ristinpellolla sekä Kirkkomäellä on havaintoja myös kristillisenä pidetystä hautausasennosta, jossa vainajan kädet on asetettu rinnalle. Kristinuskon omaksuminen voisi hyvin selittää Ristinpellon hyvin vaatimattomat hautaukset. Samoin Ristimäellä on nähtävissä kristinuskon alkuvuosille tyypillinen ilmiö, jossa työkalut ja teräaseet ovat jo jääneet pois haudoista, mutta koruja ja vaatetukseen liittyviä esineitä esiintyy vielä. Koska Kirkkomäki on hiukan kahta muuta kalmistoa vanhempi, lienee luonnollista, että siellä kristinuskon ei vielä muutamasta pukuhautauksesta huolimatta näy yhtä selkeästi. Toisaalta on mielenkiintoista, että kyseisessä kalmistossa haudat on kuitenkin jo tehty itä-länsisuuntaisesti, ja nähtävissä on melko selkeä rivijärjestys, joka esimerkiksi Ristinpellolta puuttuu. Kaikki aineiston kalmistot lienevät hyviä esimerkkejä ”murrosajan” kalmistoista, joissa on nähtävissä vanhan ja uuden kohtaaminen.

Lasten jäännökset eivät ole säilyneet missään kalmistossa, ja vainaja onkin usein tulkittu lapseksi ensisijaisesti hautakuopan pienen koon perusteella. Lasten hautaustavoista ei näin ollen juuri voida sanoa muuta kuin, että Kirkkomäellä ja Ristinpellolla lapsivainajienkin mukaan oli saatettu laittaa esineitä. Lasten haudat sijoittuvat kaikissa kolmessa kalmistossa poikkeuksetta aikuisten hautojen joukkoon, ja lapsia oli haudattu sekä arkussa että ilman. Kirkkomäellä oli havaittavissa, että vauvat oli isompia lapsia useammin haudattu ilman arkkua. Tämän tyyppistä ilmiötä ei ollut Ristinpellolla mahdollista tutkia, koska Cleven kaivausraportti on paikoittain melko pelkistetty. Raportin ja

kaivauskartan perusteella voidaan kuitenkin todeta, että Ristinpellolla ilmeisesti melko pieniäkin lapsia oli haudattu arkussa.

4.1.2. Erot esineistössä

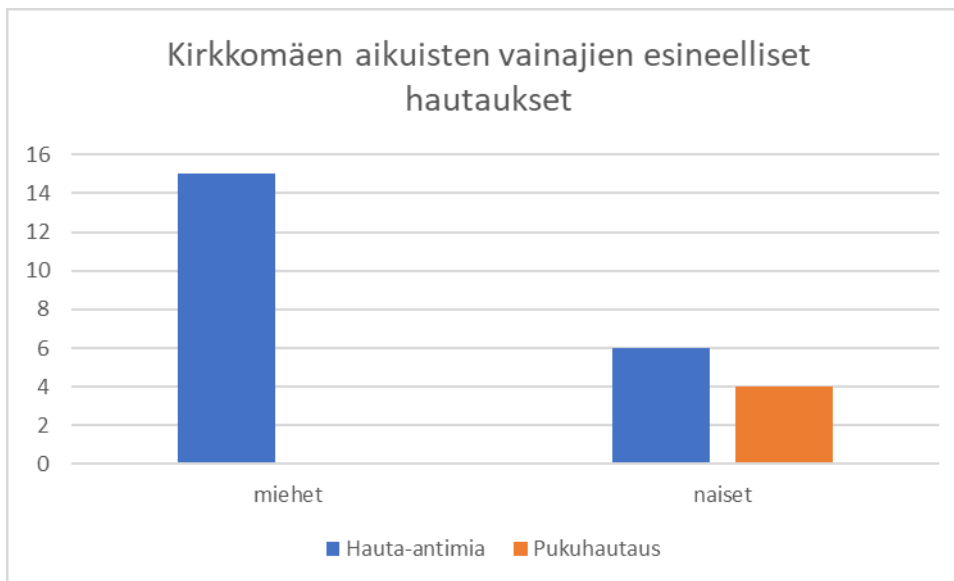
Ristinpellolla vain muutama vainaja oli saanut mukaansa niin paljon esineitä, että vertailu kalmiston sisällä ja kahden muun tutkitun kalmiston välillä oli mahdollista. Noin kolmasosa esineellisen hautauksen saaneista vainajista oli haudattu pelkän veitsen kanssa, ja näin ollen vainajan sukupuolta oli hankala kommentoida. Todennäköisesti Ristinpellolla sekä mies- että naisvainajat olivat Kirkkomäen ja Ristimäen tapaan saaneet veitsiä mukaansa. Mielenkiintoista on, että veitsi löytyy vain yhdeltätoista vainajalta, vaikka tutkittuja hautoja kalmistosta on noin 150. Veitsi mielletään osaksi ristiretkiajan vaatetusta, ja sen voisi siis olettaa olevan yleinen esine kalmiston haudoissa. Veitsien ja puukkojen lisäksi ainoa teräase Ristinpellon kalmistosta on yksittäinen tappara.

Pronssisia hevosenkenkäsolkia on Ristinpellolta vain yksi, vaikka ne ovat Ristimäellä ja Kirkkomäellä hyvin yleisiä. Muita koruja Ristinpellolla ei esiinny yksittäisen eläinriipuksen, muutamien lasihelmien ja kahden pronssineulan lisäksi. Kalmistosta ei ole yhtään kokonaista helminauhaa, vaikka ne ovat kahdessa muussa kalmistossa hyvin yleisiä. Suurin ero Ristinpellon ja kahden muun kalmiston välillä on juuri korujen puute. Ristimäeltä puuttuvat Ristinpellon tapaan jo teräaset, mutta kalmiston haudoissa esiintyy kuitenkin koruja melko runsaasti. Samoin Kirkkomäen pukuhautauksista suurin osa on hyvin koristeellisia. Ristinpellolla naisvainajat eivät ole ilmeisesti yleensä saaneet koruja mukaansa. On hankala arvioida, johtuuko ilmiö kristinuskosta vai esimerkiksi paikallisista eroista.

Yleisesti ottaen sukupuoli ei juuri ole vaikuttanut Ristinpellolla vainajan mukaansa saamiin esineisiin. Suuri osa haudoista on täysin esineettömiä, ja molempia sukupuolia sekä todennäköisesti myös esimerkiksi eri sosiaaliluokkiin kuuluneita yhteisön jäseniä on voitu haudata samalla tavalla, hyvin vaatimattomasti. Veitsiä lukuun ottamatta kaikki esineellisen hautauksen saaneet vainajat olivat myös saaneet mukaansa melko erilaisia esineitä (hevosenkenkäsolki, nauhaa, kuula, tulusrauta, saviastia, vyönsolki jne.). Ristinpellolla ei ole siis havaittavissa kahdelle muulle kalmistolle tyypillistä ilmiötä, jossa esimerkiksi naisvainajan mukaan on melko poikkeuksetta aina laitettu helminauha, esiliina ja solkia. Monet Ristinpellon haudoista löydetyt esineet liittyvät vaatetukseen, mutta vainajia tuskin on kuitenkaan haudattu juhlavaatteissa, koska suurin osa haudoista ei sisällä mitään koruja. Pronssispiraalejakin esiintyy vain yksittäisissä haudoissa. Kenties Ristinpellon vainajat oli usein haudattu hyvin koruttomissa asuissa sukupuolesta riippumatta?

Hauta 86/1950 on Ristinpellon ainoa, jossa vainajan asukokonaisuuden voidaan todeta varmasti olleen koristeellinen, koska pronssispiraalit olivat säilöneet osia useista eri teksteistä. Poikkeuksena erottuu myös naisen hauta 56/1949, jonka esineistö on melko runsas. Hauta sisältää useita vaatetukseen liitettäviä esineitä (tulusrauta, puukko, napit, riipus jne.), mutta haudasta puuttuvat kuitenkin pronssispiraalit, joita voisi olettaa löytyvän rikkaasta naisvainajan haudasta. Syntyy kuva, että naisen asu ei ole ollut erityisen koristeltu, vaikka haudassa onkin esineitä jonkin verran. Suurin osa esineistä oli kahdessa kasassa vainajan vieressä, vain napit olivat rintakehän kohdalla. Esineitä oli siis laitettu hautaan hauta-antimien tapaan, vaikka ne voisikin mieltää osaksi vainajan asua.

Kirkkomäen haudat olivat kahteen muuhun tutkittuun kalmistoon verrattuna runsaita ja esineistö oli monipuolista. Haudoissa oli vielä esikristillisille hautauksille tyypillisesti paljon hauta-antimia, ja vainajista noin puolet olikin saanut mukaansa teräaseita tai työkaluja. Miesten haudoissa teräaseen lisäksi yleinen esine oli vyö, joka löytyi 60 % miesvainajista. Naisten haudoissa tyypillisiä olivat helminauhat ja esiliinan jäänteet. Helmiä löytyi kaikilta paitsi yhdeltä naispuoliselta vainajalta, esiliina oli 80 %:lla. Naisvainajista 40 % on jo saanut pukuhautauksen eli haudoissa esiintyy vain vaatetukseen liittyviä koruja tai muita asusteita (kuva 4). Tässä kalmistossa poikkeuksellisina voisi pitää niitä hautoja, joissa esineistö on ollut hyvin vaatimatonta tai puuttunut kokonaan.

Kuva 4. Tässä taulukossa on huomioitu vain ne aikuiset vainajat, joiden sukupuolesta on voitu esittää tulkinta. Pukuhautaukseksi on laskettu haudat, joissa on koruja/koristeita ja/tai muita asukokonaisuuteen liittyviä esineitä, esimerkiksi veitsi tai tulusrauta (esim. Ruohonen 2018b: 58).

Kirkkomäellä hautojen esineistössä on selkeästi näkyvissä jaottelu naisten ja miesten esineisiin. Jaottelu noudattaa melko selkeästi tämän tutkimuksen alkupuolella esiteltyä suomalaisessa arkeologiassa vallalla olevaa käsitystä teräaseista miesten esineinä ja koruista naisten (katso kappale

2.4). Tämän tyyppisen kalmiston kohdalla pitäisikin ehkä pohtia, miten tehtyihin tulkintoihin vaikuttavat nämä yleisesti hyväksytyt teoriat naisten ja miesten esineistä. Tulkitaanko esimerkiksi viikatteen kanssa haudattu vainaja heti mieheksi sillä perusteella, että suomalaisessa arkeologiassa sirpit liitetään naisiin ja viikatteet miehiin. Tällöin pääsisi syntymään kehä, jossa tehty tulkinta tukee teoriaa ja teoria sopii aina tehtyyn tulkintaan. Onko tiettyjen esineiden liittäminen selkeästi vain toiseen sukupuoleen haitallista tutkimuksen kannalta?

Jako miesten ja naisten esineisiin on Kirkkomäellä selkeä kaikissa eri esinetyypeissä. Kaikki tapparan kanssa haudatut on tulkittu miehiksi, mutta kirves löytyy sekä yhdeltä mies- että naisvainajalta. Pronssiset hevosenkenkäsoljet ovat Kirkkomäellä yleisempiä naisten haudoissa ja hopeasoljet miehillä (Taulukko 1). Astioiden kohdalla on myös havaittavissa, että astian materiaali saattaa riippua sukupuolesta. Saviastiat ovat yleisempiä naisilla, puuastiat miehillä. Hioinkiviä ja tulusrautoja esiintyy vain miesten haudoissa, mutta naisvainajatkin ovat saaneet mukaansa työkaluja (sakset, sirpit jne.), ja tämä antaa myös naisista kuvan tekijöinä. Aiemmin todettiin, että korujen liittäminen naisiin ja teräaseiden miehiin kertoo miesten olevan aktiivisia toimijoita naisten ollessa passiivisempia. Kirkkomäen esineistössä näkyy myös naisten osallistuminen työntekoon, vaikka työt onkin esineiden perusteella ehkä jaoteltu naisten ja miesten töihin.

Kirkkomäen miesten haudoissa esiintyvät tapparat, miekat ja keihäänkärjet lienevät ensisijaisesti statusesineitä, koska haudoissa ei yleensä yhden teräaseen lisäksi esiinny juuri muita soturin/sotilaan välineitä. Ainoa poikkeus on hauta 2/1950, joka sisältää miekan, tapparan ja keihäänkärjen. Hauta on kuitenkin muutenkin niin rikas, että kyseessä voi olla vain hyvin vaikutusvaltainen vainaja tai suku, ei soturi. Toisaalta esimerkiksi kirveet ja tapparat nähdään usein myös symbolisina esineinä, jotka eivät välttämättä kerro vainajan ammatista tai statuksesta (Mäntylä 2005: 120,122). Tapparaa voisi pitää Kirkkomäen kontekstissa jonkinlaisena symbolisena esineenä, koska se esiintyy hyvin erilaisissa miesten haudoissa (vrt. H/1991 ja 37/1992). Aikaisemmin onkin esitetty, että se voisi olla Kirkkomäelle haudanneen suvun symboli (Riikonen 2018: 54).

Mieheksi tulkitun vainajan hauta H/1991 on mielenkiintoinen. Hauta sisälsi kalmiston miehille tyyppillisten esineiden (esimerkiksi tappara, tulusrauta ja piitä) lisäksi erittäin runsaasti koruja. Kolmen pronssisen hevosenkenkäsoljen lisäksi haudassa oli hopeinen solki ja sormus sekä helmi ja kaksi reiällistä rahaa. Vainaja on kalmiston ainoa mies, joka on saanut mukaansa kolme pronssisolkea ja reiällisiä rahoja. Vainajan voisikin korujensa perusteella olla nainen, mutta haudasta on löytynyt myös mieheen viittaava vyö. Hauta on kalmiston ainoa, jossa selkeästi sekoittuvat miehiin ja naisiin liitettävät esineet. Tätä erikoista yhdistelmää ei ole aiemmissa tutkimuksissa juuri kommentoitu,

vaikka esimerkiksi haudasta löytynyt kampa onkin tulkittu merkiksi maagisista uskomuksista (Asplund & Riikonen 2007: 30). Hauta havainnollistaa hyvin, että teräseiden liittäminen miehiin ja korujen naisiin ei todellisuudessa aina täysin toimi.

Kahden vaa'an kanssa haudattua naisvainajaa Kirkkomäen haudasta 38/1992 voisi myös pitää poikkeuksellisenä, koska kaupankäynti on yleensä suomalaisessa arkeologiassa liitetty miehiin. Useimpien naisten hautojen sisältäessä ensisijaisesti koruja, vainajan elämästä on hankala päätellä mitään. Vaakojen kanssa haudattu vainaja on aineiston ainoita naisia, jolla on hauta-antimien joukossa ammattiin liittyviä esineitä. Kirkkomäellä naisten haudoissa esiintyvät sirpit voisi tulkita merkiksi maanviljelystä. Sirppi löytyy kuitenkin myös esimerkiksi edellä mainitulta vainajalta 38/1992. Sirpillä voi siis olla myös jokin symbolinen merkitys, eikä se välttämättä suoranaisesti kerro pelkästä viljelystä.

Ristimäen esineistöstä korostuvat jo aiemmin mainitut helminauhat ja hevosenkenkäsoljet. Helminauhat on liitetty kalmistossa naisiin, mutta hevosenkenkäsolkia löytyy myös haudoista, joissa vainajan sukupuolta ei ole määritetty. Puukkojen ja veitsien lisäksi kalmistosta on löytynyt yksi keihäänkärki. Keihäänkärjen mukaansa saanut vainaja on tulkittu mieheksi, mutta puukkoja ja veitsiä esiintyy myös naisten haudoissa. Selkeitä hauta-antimia esiintyy vähän, ja suuri osa hautojen esineistöstä liittyy vaatetukseen. Tekstiilijäänteitä onkin löytynyt jonkin verran ja yleisin tunnistettu tekstiili on Kirkkomäen tapaan naisten haudoissa esiintyvä esiliina. Kirkkomäellä melko yleiset neulakintaat on kuitenkin myös löydetty yhdestä Ristimäen haudasta. Ristinpellon tavoin kalmistossa esiintyy vähän miehiin liitettäviä esineitä. Keihäänkärki ja toinen pronssisista vyönsoljistikin ovat samasta haudasta, 11/2014.

Yksi mielenkiintoinen hauta Ristimäeltä on naiseksi tulkitun vainajan hauta 1/2015. Hauta sisälsi helminauhan, puukon/veitsen, soljen ja pronssiketjun lisäksi naudan sarven. Kyseinen sarvi on aineiston ainoa. Tämän tutkimuksen alkupuolella mainittiin, että naudan luut on yleensä liitetty miehiin, kun taas ”naisten eläiminä” on pidetty lammasta ja vuohta. Ruohosen tekemään tulkintaa vainajan sukupuolesta voi kuitenkin pitää melko varmana, sillä helminauhan lisäksi myös arkun pituus (noin 158 cm) viittaa naiseen. Nautaeläinten liittäminen miehiin on yleensä selitetty sillä, että ne ovat olleet arvokkaampia eläimiä kuin esimerkiksi lampaat, ja näin ollen niitä olisi ensisijaisesti laitettu miesten mukaan. Voisi kuitenkin olla syytä pohtia, mihin ajatus miehistä naisia tärkeämpinä oikeastaan perustuu? Jos miehet halutaan nähdä tärkeämpinä, eri kotieläimetkin pitää silloin arvottaa ja liittää jompaankumpaan sukupuoleen. Kirkkomäen naisvainajan 40/1992 perusteella voidaan todeta, että tietyn eläimen liittäminen vain toiseen sukupuoleen on ongelmallista. Kyseinen hauta

sisältää koiran kynnen ja lampaan tai vuohen leukaluun. Näistä eläimistä koira on yleensä liitetty miehiin ja lampaat ja vuohet naisiin (katso kappale 2.4).

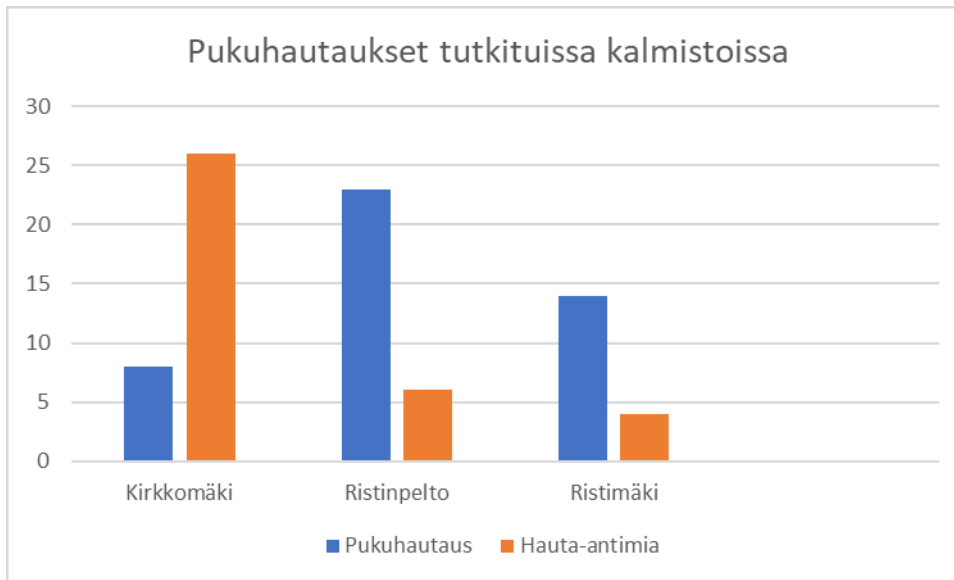
Yleisesti ottaen kaikissa tutkituissa kalmistoissa korostuvat tietyt yleiset esineet, jotka esiintyvät useissa haudoissa. Ristimäellä yleisiä ovat helminauhhat, pronssisoljet ja puukot. Näin ollen Ristimäen vainajien hauta-antimia ei usein voi kutsua persoonallisiksi vaan ensisijaisesti moniin hautoihin on laitettu hyvin samantyyppisiä esineitä. Haudoissa mahdollisesti siis näkyy Ristimäen yhteisön käsitys siitä, että vainaja on pitänyt pukea hautaan tietyllä tapaa. Ristinpellolla mielenkiintoista on, että 1/3 esineiden kanssa haudatuista vainajista on saanut mukaansa yhden veitsen, mutta lopuilla 2/3 on kaikilla hieman erilaiset hauta-antimet. Kalmistoa käyttänyt yhteisö ei siis ole Ristimäen ja Kirkkomäen tapaan jakanut hauta-antimia selkeästi miesten ja naisten esineisiin. Toisaalta Ristinpellon hautojen perusteella voidaan todeta, että suurin osa vainajista on haudattu yksinkertaisissa asuissa, joihin ei ole kuulunut esimerkiksi pronssispiraaleja.

Kirkkomäellä hauta-antimia on monissa haudoissa niin paljon, että vainajan ammatista voi yrittää tehdä tulkintoja. Haudan 2/1950 vainajaa esimerkiksi on nimitetty kauppiaksi vaakarasian ja punnusten perusteella. Edellä mainitut useat sirpit ja viikatteet voivat taas kertoa maanviljelystä. Ongelmaksi personallisuuksien ja ammattien määrittämisessä nousee kuitenkin tämänkin tutkimuksen alussa käsitelty ajatus siitä, että kukaan ei hautaa itse itseään. Onko esimerkiksi Kirkkomäen haudasta 1/1983 löytynyt miekka todellisuudessa ollut miesvainajan käytössä vai onko miekka ollut esimerkiksi vainajan suvun statusesine? Mielenkiintoista on myös, että vaakojen ja punnusten perusteella Kirkkomäellä on ollut useita kauppiaita, mutta esimerkiksi sepät puuttuvat hauta-antimien perusteella kokonaan (Mäntylä 2005: 125-126).

Kristinusko todennäköisesti selittää erityisesti Ristinpellon vaatimattomat haudat. Kolmessa tutkitussa kalmistossa ei ole havaittavissa, että uusi uskonto näkyisi selkeämmin jommankumman sukupuolen haudoissa. Hautausasunnoissa ei ole selkeitä eroja sukupuolten välillä eikä esimerkiksi ristiriipuksia¹⁶ ole löytynyt ainakaan tähän mennessä vielä yhtään. Ristimäellä ja Ristinpellolla kristinuskon leviäminen selittää hauta-antimissa tapahtuvan muutoksen, jossa teräaseet jo puuttuvat haudoista, mutta vaatetukseen liittyviä koruja voi olla runsaasti (kuva 5). Ristimäellä naisten haudat vaikuttavat rikkaammilta kuin miesten, koska niissä esiintyy melko paljon koruja. Kyse lienee kuitenkin vain vaatetukseen liittyvistä eroista. Sekä miehet että naiset on voitu Ristimäellä haudata juhla-asuissa, mutta naisen asu on ollut koristellumpi. Toisaalta kaikki kalmistosta löytyneet

¹⁶ Tässä tutkimuksessa tutkittujen kalmistojen kanssa samanaikaisesta Taskulan kalmistosta ristiriipuksia on löydetty. Kyseisessä kalmistossa ne on liitetty miehiin (katso esimerkiksi Cleven raportti vuodelta 1948).

käyttötavarat ovat myös naisten haudoista. Tämä antaa kuvan, että Ristimäellä miehet olisi ensin alettu haudata ilman esineitä. Toisaalta Kirkkomäellä pukuhautaukset liitetään naisiin, kun taas miesten haudoissa esiintyy vielä hauta-antimia.

Kuva 5. Kirkkomäen kaikista esineellisistä haudauksista noin 30 % oli pukuhautauksia. Ristimäellä ja Ristinpellolla tilanne on toisin päin ja hauta-antimien kanssa on haudattu vain noin kolmasosa vainajista. Pukuhautaukseksi on laskettu haudat, joissa on ollut koruja/koristeita ja/tai muita asukokonaisuuteen kuuluvia esineitä, esimerkiksi veitsi tai tulusrauta (Ruohonen 2018b: 58).

Kirkkomäellä erottui selkeimmin hyvin runsaita ja toisaalta vaatimattomampia haudauksia. Kalmistosta ei ole kuitenkaan havaittavissa, että toisen sukupuolen haudat olisivat selkeästi köyhempiä kuin toisen. Selkeästi vaatimattomammin on luonnollisesti haudattu lapset, vaikka muutama poikkeuskin on: haudan 35/1992 pikkutytön helminauhassa on 54 helmeä. Ristimäellä erityisen monipuolisia hautoja ei ainakaan vielä ole löytynyt. Useammalla naisvainajalla on samankaltaiset hauta-antimet ja joukosta erottuvat lähinnä hauta 8/2015, jossa oli hopeinen solki ja tuohirasia ja hauta 15/2015, jossa oli esimerkiksi pronssinen rannerengas. Kalmiston ainoa erikoisempi hautaus on kirkon alta löytynyt miehen hauta. Ristinpellolla suurin osa vainajista on haudattu samalla tavalla: ilman hauta-antimia ja vaatekseen kuuluvia koristeita. Toisaalta kalmiston esineistö sisältää kuitenkin tämän aineiston mittakaavassa melko erikoisia esineitä (esimerkiksi haudan 56/1949 eläinriipus ja haudan 130/1950 kuula).

Yleisesti ottaen sukupuolella ei tunnu olleen missään tutkitussa kalmistossa selkeää vaikutusta siihen, kuinka runsaan haudauksen vainaja on saanut. Kirkkomäellä pukuhautaukset eivät vielä ole yhtä yleisiä kuin kahdessa muussa kalmistossa, ja hautojen esineistö eroaa siksi selkeästi Ristimäen ja Ristinpellon esineistä. Kristinuskon saapuminen hankaloittaa tulkintojen tekemistä. Kirkkomäellä esimerkiksi kauppiaan hautaa 2/1950 sekä naisvainajan hautaa V/1991 voidaan esineistön perusteella

pitää melko varmasti keskimääräistä varakkaampina yhteisön jäseninä. Ristimäellä ja Kirkkomäellä yleisiä pronssispiraaleja voisi myös pitää merkinä varallisuudesta. Mielenkiintoista on, että Ristinpellolla vainajat oli ilmeisesti haudattu hyvin koruttomissa asuissa kahteen muuhun kalmistoon verrattuna. Vaatimaton esineistö tai koruttomuus ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita vainajan olleen alhaisesta sosiaaliluokasta, vaan ristiretkiajalla tämä voi vain olla merkki uuden uskonnon omaksumisesta. Ristinpellollekin haudannut yhteisö on saattanut olla varakas, mutta suosinut jo kristinuskolle tyypillistä esineetöntä hautausta. Kun haudan esineistöstä tehdään tulkintoja, pitäisi myös pitää mielessä, että hautaan päätyneet esineet eivät välttämättä ole vainajan omia. Näin ollen rikas hauta saattaa kertoa ensisijaisesti hautauksen järjestäneen henkilön tai perheen varakkuudesta. Onko esimerkiksi karhunhammaslaitteen, korujen ja runsaiden tekstiilien kanssa haudattu naisvainaja V/1991 ollut itse rikas vai varakkaasta suvusta?

Lasten hautojen kohdalla selkein ero on, että Ristimäellä esineellisiä lasten hautauksia ei ole löytynyt. Ristinpellolla lasten haudoissa hauta-antimet olivat usein vaatimattomia kuten aikuisillakin, mutta lasten haudoissa ei yleensä kuitenkaan esiintynyt samoja esineitä kuin aikuisilla. Kirkkomäellä lasten haudoissa oli melko suuria eroja, toisten ollessa täysin esineettömiä ja toisten hyvin runsaita (vrt. esimerkiksi haudat T/1991 ja 35/1992). Kolmessa haudassa esineitä on ollut niin paljon, että lapsen sukupuolesta on esitetty tulkinta. Haudan 39/1992 lapsivainajaa voisi pitää erityisenä, koska tämä oli saanut mukaansa miniatyyritapparan. Joko lapsi on siis ollut merkittävästä suvusta tai esimerkiksi ehtinyt tiettyyn ikään ennen kuolemaansa ja ansainnut näin aikuisiin liitettäviä hauta-antimia. Selkeä ero muissa lasten haudoissa aikuisiin verrattuna on juuri teräaseiden ja työkalujen puute.

4.2. Vainajien sukupuolesta tehdyt tulkinnat

Tämän tutkimuksen kolmea kalmistoa yhdisti huonosti säilynyt luuaines. Jos haudasta on löytynyt vainajan jäänteitä, ne ovat yleensä olleet hampaita, kallon luita tai esimerkiksi raajojen pitkien luiden palasia. Yhtenä tämän tutkimuksen keskeisenä ideana ja tavoitteena olikin kartoittaa, minkälaisen esineistön pohjalta vainajien sukupuolesta on tehty tulkintoja luuaineiston puuttuessa. Ristinpellolla tämä tutkiminen oli hankalaa, koska suurin osa kalmiston vainajista on haudattu ilman hauta-antimia, ja yksittäiset esineelliset hautaukset olivat usein vaatimattomia. Kirkkomäen rikkaat haudat soveltuivat kuitenkin tämän kysymyksen tutkimiseen hyvin, koska monen vainajan sukupuoli oli määritelty juuri esineiden perusteella. Ristimäestä ja Ristinpellosta pystyttiin ensisijaisesti kartoittamaan, millaisen esineistön pohjalta vainaja on tulkittu naiseksi. Miesten osalta kävi ilmi, että tulkintojen teko on hankalaa, kun teräaseet ja työkalut jäävät haudoista pois.

Cleven tulkinta Ristinpellon hautojen 56/1949 ja 86/1949 vainajista naisina lienee oikea. Vainajan 86/1949 kohdalla Cleven tulkinta perustuu runsaisiin tekstiilijäänteisiin, sillä esineitä haudasta ei ole. Tekstiilien on tulkittu olleen peräisin esimerkiksi esiliinasta sekä vaipasta, ja näin ollen Cleven tulkintaa ei ole syytä kyseenalaistaa. Hauta 56/1949 on kiinnostava, koska sen esineistö ei selkeästi muistuta Ristimäen ja Kirkkomäen naisten (tai miesten) hautoja. Haudassa ei ole yhtä riipusta lukuun ottamatta muita koruja, eikä sieltä ole myöskään löytynyt tekstiilijäänteitä. Toisaalta haudasta puuttuvat myös miehiin liitettävät teräaseet ja esimerkiksi vyönsolki. Näin ollen on mielenkiintoista pohtia, mihin Cleven tulkinta oikeastaan perustuu. Onko yksittäinen koru ja teräaseiden puute määrittänyt vainajan sukupuolen? Jos hautaa verrataan tutkimuksen muuhun aineistoon, se muistuttaa jonkin verran Kirkkomäen hautoja Fs/1984, Z/1992 ja 38/1992, joissa naisvainaja on korujen rinnalle saanut mukaansa myös käyttöesineitä.

Tässä tutkimuksessa on esitetty tulkinta muutaman sellaisen vainajan sukupuolesta, joita Cleve ei ole raportissaan syystä tai toisesta kommentoinut. Tulkinnat perustuvat esineistöön (vyönsoljet, vaateneulat ja tappara) sekä esimerkiksi haudassa säilyneeseen hiusnutturaan. Neljä vainajista on tulkittu miehiksi (100, 111, 120 ja 130/1950) ja yksi naiseksi (132/1950). Näihin tulkintoihin liittyy kuitenkin myös ongelmia, sillä esimerkiksi vyönsolkia ei voida absoluuttisesti liittää pelkästään miehiin, koska niitä voi esiintyä viikinkiajalla myös naisten haudoissa (Kershaw 2009: 307). Mielenkiintoista on, että Cleve ei ole määritellyt tapparan ja veitsen kanssa haudattua vainajaa 130/1950 mieheksi. Suomalaisessa arkeologiassa on selkeästi vallalla ajatus tapparasta miehen esineenä, kun taas kirves on sukupuolineutraalimpi (esim. Mäntylä 2005: 115). Tämä näkyy myös Kirkkomäen aineistossa, jossa esimerkiksi vainaja haudasta A/1984 on määritelty mieheksi, vaikka hautaus ei tapparan lisäksi sisältänyt kuin yhden puukon ja veitsen.

Yleisesti ottaen Ristinpellon haudat ovat niin vaatimattomia, että tässä tutkimuksessa ei ole lähdetty tekemään suuria tulkintoja käytössä olevan aineiston pohjalta. Noin viidelle prosentille kalmiston vainajista voidaan yrittää määrittää esineiden pohjalta sukupuoli, ja näitäkään tulkintoja ei voi pitää varmoina. Ristinpellon aineistossa näkyy hyvin, kuinka hankalaa minkäänlaisten tulkintojen tekeminen on, kun esineistö jää haudoista pois kristinuskon saavuttua. Toisaalta, jos Cleven raportissa olisi mainittu useammin esimerkiksi arkun koko, voisi vainajien sukupuolta olla helpompi tutkia. Arkkujen koon tutkiminen olisi todennäköisesti Ristinpellolla ollut jossain määrin mahdollista, koska Cleve mainitsee raportissaan useiden arkkujen ääriviivojen olleen melko selkeät (esim. H54/1949, H65/1949 ja H76/1949).

Kun vainajien sukupuolesta ei ole tehty tulkintoja, on myös hankala alkaa laajemmin vertaamaan miten esimerkiksi Cleven ja Kirkkomäkeä tutkineen Asplundin sukupuolenmäärittymetodit eroavat toisistaan. Tässä voidaan kuitenkin nostaa esiin edellä mainittu tapaus, jossa Ristinpellon vainaja 130/1950 ja Kirkkomäen vainaja A/1984 ovat saaneet mukaansa hyvin samanlaiset hauta-antimet, mutta vain toisen sukupuoli on määritelty. Kirkkomäen tulkintoihin verrattuna Cleve on lähtenyt kommentoimaan vainajan sukupuolta vain hyvin harvoin. Toisaalta hän on kuitenkin tulkinnut tämän tutkimuksen mittakaavassa melko poikkeuksellisen esineistön kanssa haudatun vainajan 56/1949 naiseksi, vaikka haudalle on hankala löytää vastineita. Lisäksi täytynee muistaa, että Ristinpellon kohdalla tulkinnat ovat peräisin kaivausraportista, kun taas Kirkkomäen kohdalla kyseessä on myöhempi julkaisu. Ristinpellon ja Kirkkomäen kalmistojen esineistö on myös niin erilaista, että tehtyjä (tai tekemättömiä) tulkintoja ei täysin voi toisiinsa verrata. Kirkkomäen runsas esineistö on mahdollistanut hauta-antimien jakamisen ”miesten ja naisten esineisiin”, ja näin ollen yksittäistenkin tavaroiden tai korujen perusteella on ollut melko helppo esittää tulkintoja vainajan sukupuolesta. Ristinpellolla tämänkaltainen esineiden jaottelu ei ole ollut mahdollista, koska kalmistossa ei ole havaittavissa selkeitä miesten tai naisten esineitä, jotka toistuisivat useissa haudoissa.

Kirkkomäellä 25 aikuisen vainajan sukupuolesta on esitetty tulkinta. Suurin osa näistä tulkinnoista on tämän tutkimuksen aikana todettu perustelluiksi, koska haudat sisältävät yleensä useita selkeästi toiseen sukupuoleen liitettäviä esineitä. Poikkeuksena voidaan kuitenkin mainita hauta Fn/1984, jonka vainaja on määritelty mieheksi. Tulkinnan voisi kyseenalaistaa, koska se tuntuu perustuvan siihen, että muut piin ja hioinkiven kanssa haudatut vainajat on tulkittu miehiksi. Haudasta löytyneet kirves, reiätön kolikko ja viitta esiintyvät Kirkkomäellä sekä miesten että naisten haudoissa. Tämän vainajan osalta voidaan siis pohtia, milloin sukupuoli määritellään liian kevyin perustein. Voiko vainaja olla nainen tai onko esineistö liian sukupuolineutraalia tulkinnan tekemiseen? Haudasta puuttuvat kuitenkin sekä selkeät miehen esineet (teräase, vyö jne.) että naisen asusteet (esiliina ja helminauha).

Kirkkomäellä on poikkeuksellisesti voitu määrittää myös muutaman lapsen sukupuoli hauta-antimien perusteella ja tehdyt tulkinnat lienevät oikeita. Tytöksi tulkitun lapsen haudasta oli koruja, pojaksi tulkittujen muun muassa tappara, veitsi ja vyönsolki. Kirkkomäen lapsivainajien haudoista voidaankin havaita, että melko pienenkin lapsen haudassa saattaa olla selkeitä sukupuolen määräämiä hauta-antimia. Toisaalta tässä tutkimuksessa tuotiin aiemmin esiin, että naiseen liitettäviä esineitä on saatettu laittaa sekä tyttö- että poikalasten hautoihin. Tätä ilmiötä ei ole kuitenkaan havaittavissa Kirkkomäen lasten haudoissa, sillä ainoa selkeästi naiseen liitettäviä esineitä sisältävä hauta on rikas tytöksi tulkitun lapsen hauta 35/1992. Ristinpellolla lapsivainajien sukupuolta ei ole voitu lähteä

kommentoimaan, vaikka useampi hauta sisältääkin esineitä. Lasten mukaansa saamat esineet ovat olleet vaatimattomia (saviastia, puukko jne.), eikä lasten hautauksille löydy aikuisten joukosta selkeitä vastineita.

Kirkkomäen aineistossa näkyy selkeästi teräseiden liittäminen miehiin ja korujen naisiin. Työkaluista esimerkiksi saksat olivat kuitenkin selkeästi neutraali esine, jota oli laitettu molempien sukupuolien mukaan. Kalmistossa onkin esineiden jaottelusta huolimatta havaittavissa, että tietyt esineet voivat esiintyä molemmilla sukupuolilla, vaikka ne ovat selkeästi yleisempiä toisella. Vaikka korut liitetään usein naisiin, erilaisia solkia, sormuksia, helmiä sekä reiällisiä rahoja löytyy myös miesten haudoista. Helminauhut ja rannerenkaat vaikuttavat olevan ainoat korut, joita esiintyy Kirkkomäellä vain naisilla. Miesten haudoissa melko tyypilliset punnukset esiintyvät myös yhdellä naisella ja neulakintaat löytyvät kuudelta naiselta ja yhdeltä miesvainajalta.

Hauta-antimien jaottelu miesten ja naisten esineisiin voikin olla ongelmallista, jos sille annetaan liian suuri rooli vainajan sukupuolen määrittämisessä. Jo aiemmin mainittiin, että esimerkiksi keihäänkärki yhdistetään miehiin ja se on usein primäärinen esine sukupuolen määrittämisessä. Kirkkomäen aineistossa nähdään, että suurin osa keihäänkärjen kanssa haudatuista vainajista onkin saanut mukaansa myös muita miehiin liitettäviä esineitä (esimerkiksi vyönsolki). Haudassa E/1984 ei kuitenkaan ole muita mieheen liitettäviä esineitä kuin kaksi keihäänkärkeä, ja tulkinta sukupuolesta perustuu siis todennäköisesti tähän yhteen esinetyyppiin. Pitäisikö tämän tyyppisten hautojen kohdalla pohtia, voidaanko sukupuoli määrittellä vain yhden esineen pohjalta? Suurin osa hauta-antimista voi kuitenkin todellisuudessa esiintyä niin miehen kuin naisen haudassa: tapparat ja miekat ovat selkeästi miehiin liitettäviä esineitä, mutta niitä on yksittäistapauksissa löytynyt naisten haudoista (Mäntylä 2005: 115; Raninen & Wessman 2015: 319). Samoin edellä mainittujen neulakintaiden kohdalla nähtiin, että kuuden naisen jälkeen seitsemäs vainaja olikin mies. Luonnollisesti tapparan tai keihäänkärjen kanssa haudattu vainaja on todennäköisemmin mies, mutta tulkintaan liittyy tietty epävarmuus, koska yksittäistapauksissa kyseessä voi olla nainen. Jos teräseet liitetään liian voimakkaasti miehiin, on riskinä, että niiden kanssa haudatut naisetkin tulkitaan automaattisesti miehiksi. Tämä taas vahvistaisi käsitystä teräseiden maskuliinisuudesta.

Ristimäellä ja Ristinpellolla naisiksi tulkitut vainajat korostuvat aineistossa. Cleve oli tulkinnut vain kahden vainajan sukupuolen, joista molemmat ovat naisia. Ristimäellä kuusi vainajaa on tulkittu varmuudella naisiksi ja yksi miehiksi. Kalmistoihin haudattujen naisten ja miesten määrä lienee todellisuudessa kuitenkin melko sama. Syntyy kuva, että ristiretkiajan nainen saattaa olla helpompi tunnistaa hauta-antimien perusteella kuin mies. Ristimäellä ja Kirkkomäellä naisten haudoissa

tyypillisiä löytöjä ovat helminauhat ja esiliinanjäänteet. Rautakauden lopun miesten kohdalla yleisinä hautalöytöinä voisi teräaseiden lisäksi pitää esimerkiksi vyön solkea tai vyön jäänteitä. Kirkkomäellä noin puolella miehiksi tulkituista vainajista onkin ollut päällään vyö, ja haudoissa esiintyy myös runsaasti tapparoita ja keihäänkärkiä. Kirkkomäki on kuitenkin tutkituista kalmistoista ainoa, jossa esiintyy näitä selkeästi miehiin liitettäviä esineitä. Kahdessa muussa kalmistossa teräaseet ja työkalut puuttuvat jo melkein kokonaan todennäköisesti kristinuskon vaikutuksesta.

Ristimäellä on tähän mennessä löydetty vain yhdestä haudasta keihäänkärki ja kahdesta vyön jäänteitä. Yleisin esine kalmistossa on pronssinen hevosenkenkäsolki, joka esiintyy sekä miehillä että naisilla. Miehiin liitettävien teräaseiden ja vöiden puuttuessa sukupuolen määrittäminen on siis hankalaa, kun yleisimmät löydöt ovat sukupuolineutraaleja solkia ja veitsiä. Tässä tutkimuksessa on havaittu, että kaikissa aineiston kalmistoissa on haudattu vainajia pelkästään vaatetukseen kuuluvan soljen ja puukon/veitsen kanssa. Naisvainajilla näiden esineiden lisäksi haudassa on saattanut olla vielä kristinuskon saavuttuakin esimerkiksi erilaisia koruja. Tällöin hauta on helppo määrittää naisen haudaksi. Miesten hautoihin ei kuitenkaan välttämättä ole laitettu kristinuskon levitessä enää mitään muuta, jolloin vainajan tunnistaminen miehiksi on hankalampaa. Tätä ilmiötä on pidetty yhtenä selityksenä naisvainajien suurelle määrälle esimerkiksi Ruotsin Birkassa (Gräslund 1980: 82)

Miehen haudan tunnistaminen saattaakin siis perustua hyvin vahvasti teräaseisiin, ja niiden jäädessä pois vainajan sukupuolen määrittely hankaloituu. Ristimäen aineistossa näkyy hyvin, että miesvainaja saatetaan rautakauden lopulla pyrkiä tunnistamaan ensisijaisesti yksittäisen esineen perusteella. Ristimäellä kolme vainajaa (3, 10 ja 11/2015) on tulkittu mahdollisiksi miehiksi haudasta löytyneen puukon sijainnin perusteella. Näistä haudan 10/2015 tulkintaa voisi pitää kahta muuta epävarmempana, koska puukko on löytynyt melko korkealta vainajan vyötäröltä ja sen asento (45 asteen kulma) ei ole selkeästi vainajan suuntainen tai poikittainen.

Ruohosen tulkintoja Ristimäen mies- ja naisvainajista pidetään tässä tutkimuksessa kuitenkin oikeina. Lisäksi vainajat haudoista H1/2011 ja H4/2014 voisi tulkita naisiksi (ohimokoristelaite ja leveä puukontuppi) ja vainajan haudasta 1/2010 miehiksi (vyönsolki). Muuta lisättävää tällä tutkimuksella ei ole käytettävissä olevan aineiston perusteella. Ruohonen on tulkinnut vainajan naiseksi yleensä esimerkiksi edellä mainittujen esiliinan jäänteiden ja helminauhan perusteella. Ainoan miehiksi melko varmasti tulkittu vainajan haudasta löytyi vyönsoljen lisäksi kalmiston ainoa keihäänkärki.

Ne vainajat, joiden sukupuolta ei ole syystä tai toisesta määritetty, on myös käyty tutkimuksessa lyhyesti läpi. Nämä vainajat oli haudattu joko täysin ilman esineitä tai niin vaatimattomien hauta-antimien kanssa, että tässäkään tutkimuksessa ei voida esittää tulkintoja vainajien sukupuolesta.

Kaikille kalmistoille olivat tyypillisiä yksittäisen veitsen/puukon kanssa haudatut vainajat. Veitsen kanssa haudatut vainajat erottuvatkin tässä tutkimuksessa selkeästi omaksi ryhmäkseen, josta on hankala lähteä luuaineiston puuttuessa sanomaan mitään. Veitsen merkityksestä tärkeänä jokapäiväisenä työkaluna kertoo todennäköisesti sen läsnäolo niissäkin haudoissa, joissa ei ole mitään muita esineitä.

Ristimäen aineistosta nähtiin, että sukupuolesta voidaan esittää tulkinta, jos puukon tarkka sijainti ja asento haudassa on tiedossa. Ristinpellon aineistosta tämän tyyppisiä tulkintoja on hankala tehdä, koska kaivausraportissa hautojen kuvauksessa on suuria eroja: joidenkin kohdalla veitsen paikka on kuvattu hyvin tarkasti ja toisten kohdalla kerrotaan vain, miltä puolelta vainajaa esine löytyi (vrt. esimerkiksi haudat 93/1950 ja 100/1950). Toisaalta tiedetään myös, että esineitä on voitu myös esimerkiksi heittää tai asettaa hautaan ennen vainajan laskemista tai sen jälkeen (Asplund & Riikonen 2007: 31). Tällöin esine ei löydy haudasta siltä paikalta, missä sitä olisi eläessä kannettu.

Aineiston joukosta löytyi yksittäisiä hautoja, joissa hauta-antimet eivät täysin noudattaneet suomalaisessa arkeologiassa vallalla olevia ajatuksia miesten ja naisten esineistä. Miehiin liitettävien eläinten jäänteitä olivat saaneet mukaansa Ristimäen haudan 1/2015 naisvainaja (naudan sarvi) ja Kirkkomäen naisvainaja 40/1992 (koiran hammas). Vainajien sukupuolesta tehtyjä tulkintoja ei kuitenkaan ole syytä kyseenalaistaa. Samoin Ristinpellon naisvainaja haudasta 56/1949 oli saanut mukaansa tulusraudan, joka on erityisesti Kirkkomäellä selkeästi liitetty miehiin. Kirkkomäellä vainaja haudasta H/1991 on saanut mukaansa koruja poikkeuksellisen paljon, mutta vainaja lienee kuitenkin mies, koska haudasta on teräaseiden lisäksi löytynyt myös esimerkiksi vyönsolki. Mistään tutkitusta kalmistosta ei löytynyt hauta-antimiltaan niin ristiriitaista hautaa, että sukupuolta ei olisi lähdetty juuri erikoisten esineiden takia määrittämään. Enemminkin tulkintoja on joissain tapauksissa tehty jopa yhden esineen perusteella.

Aineiston mielenkiintoisimpia ovat haudat, joissa miehiin liitettävät aseet ja naisten korut sekoittuvat. Hyvä esimerkki on edellä mainittu haudan H/1991 mies, joka oli saanut mukaansa tapparan ja puukkojen lisäksi runsaasti koruja. Haudan vainaja olisi selkeä nainen ilman tapparaa ja vyönsolkea. Kun ne kuitenkin esiintyvät haudassa, vainaja on tulkittu mieheksi. Syntyy kuva, että koruista pitänyttä miestä pidetään todennäköisempänä kuin vyötä käyttänyttä naista. Vyön ja tapparan kaltaiset esineet ovat selkeästi Kirkkomäen vainajien sukupuolen määrittämisessä primäärisiä esineitä. Ne tekevät vainajasta miehen, vaikka haudassa esiintyisi myös naiseen liitettäviä esineitä.

Tässä tutkimuksessa Ristimäen ja Kirkkomäen kalmistot soveltuivat usein Ristinpeltoa paremmin vastaamaan esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Erityisesti Kirkkomäessä nähtiin melko selkeästi jako

miesten ja naisten esineisiin ja tämän vaikutus tehtyihin tulkintoihin. Tutkimusta tehdessä pohdittiin, olisiko esimerkiksi Maarian Taskulan kalmisto sopinut Ristinpeltoa paremmin yhdeksi tutkittavaksi kohteeksi. Kalmiston runsaan esineistön perusteella olisi voitu helposti tutkia millaisten hauta-antimien perusteella tulkinta vainajan sukupuolesta on tehty. Toisaalta lienee oleellista pohtia, milloin haudan esineistö ei riitä tulkintojen tekemiseen. Ristinpelto soveltui tähän tarkoitukseen hyvin, koska kalmistosta on tutkittu noin 150 hautaa, mutta vainajan sukupuolta ei todellisuudessa voida usein tutkia ollenkaan esineiden ja luuaineksen puuttuessa. Ristinpeltoakin voisi pitää mielenkiintoisena kalmistona vaatimattomista hauta-antimista huolimatta. Erityisesti siellä ja Ristimäellä näkyy hyvin, kuinka esineiden pois jääminen haudoista tuo haasteita vainajan sukupuolen määrittämiseen ja hautaustapojen tutkimukseen.

5. Jatkosuunnitelmat

5.1. Aurajokilaakson ja Turun seudun kalmistot

Ristinpellosta oleva aineisto on melko niukkaa, ja vainajista on näin ollen hankala tehdä tulkintoja. Alueelta ei ole myöskään edellisen inventoinnin yhteydessä löytynyt uusia hautoja. Cleve on kuitenkin ottanut useista haudoista hampaita ja kallon osia talteen (esimerkiksi haudat 89 ja 90/1950, 111/1950 ja 130/1950), ja tätä kautta kalmistoa käyttänyttä yhteisöä ja sen vainajia voitaisiin jatkossa yrittää tutkia lisää. Kun Ristinpellon luuaineistoon tutustuttiin Museovirastolla, Cleven raportoinnissa huomattiin myös muutamia puutteita. Cleve toteaa esimerkiksi ottaneensa talteen vainajan hampaita lapsen haudasta 88/1950. Todellisuudessa Museovirastolla on tallessa lapsen hampaiden lisäksi koko leukaluu, joka on tosin osittain hajonnut. Ristinpellolta on siis tutkittavaksi hieman runsaampi luuaineisto, kuin mitä Cleve antaa ymmärtää raportissaan.

Lisäksi tulevaisuudessa voitaisiin pohtia uudestaan myös Ristinpellon kalmistosta löytyneiden paalunjälkien funktiota ja verrata kalmistoa esimerkiksi Ristimäkeen. Ristimäellä vasta pieni osa kalmiston haudoista on tutkittu, ja näin ollen tutkimusten jatkuminen alueella rahoituksen salliessa lienee todennäköistä. Mielenkiintoista olisi, jos kalmistosta löydettäisiin esimerkiksi esineellisiä lasten hautoja. Kirkkomäen kohdalla on pyritty tuomaan esiin, että kalmisto soveltuu hyvin sukupuoliarkeologisten kysymysten pohtimiseen, ja aineistoa voitaisiinkin myös jatkossa hyödyntää saman aihepiirin tutkimuksissa. Ristinpellon ja Ristimäen aineistoissa on kuitenkin ensisijaisesti vain yksittäisiä hautoja, jotka ovat sukupuoliarkeologian näkökulmasta kiinnostavia luuaineiston puuttuessa. Kyseisissä kalmistoissa ongelmana ovat veitsien ja hevosenkenkäsolkien kaltaiset esineet, jotka esiintyvät molempien sukupuolien haudoissa eivätkä näin ollen sovi sukupuolen

määritykseen. Veitsien ja puukkojen kohdalla voitaisiin kuitenkin toteuttaa samanlainen tyypittely kuin Kirkkomäellä, jossa puukot on tuppien perusteella jaettu useampaan alaryhmään.

Tutkimukseen voitaisiin jatkossa ottaa mukaan myös muita Turun seudun ristiretki- ja varhaiskeskiaikaisia ruumiskalmistoja. Varsinkin Maskun Humikkala, Raision Ihalan Kansakoulunmäki ja Maarian Taskula voisivat olla kiinnostavia kohteita. Sakari Pälsi määritteli automaattisesti kaikki Humikkalan miekkahaudat miesten haudoiksi. Osa haudoista on kuitenkin miekkaa lukuun ottamatta hyvin vaatimattomia, eikä niissä ole muita selkeitä miehiin liitettäviä esineitä (katso esimerkiksi H3/1925 ja H6/1925 Pälsin raportista vuodelta 1925). Tässä tutkimuksessa on pyritty tuomaan esiin muutamia ongelmia, jotka liittyvät sukupuolen määrittelyyn yksittäisen esineen perustella. Kirkkomäen aineiston kautta saatiin hyvin demonstroitua, kuinka selkeästi toiseen sukupuoleen liitettävä esine saattaa yksittäistapauksissa esiintyä myös toisella.

Taskulan kalmistosta erityisen kiinnostavan tekevät sieltä löytyneet ristiriipukset, jotka saattavat esiintyä esimerkiksi sotatapparan tai keihäänkärjen kanssa samassa haudassa. Näin ollen kalmistossa on sekä kristillisiä että esikristillisiä piirteitä. Raision kansakoulunmäen ruumiskalmisto on esineistöltään kahta edellä mainittua vaatimattomampi, ja kalmistossa onkin selkeämmin nähtävissä kristinuskon vaikutus hautaustapoihin. Toisaalta Kansakoulunmäen kalmistosta kuitenkin puuttuvat esimerkiksi ristiriipukset.

Tässä tutkimuksessa sivuttiin jo aiemmin sitä, kuinka ristiriipukset on usein Suomessa liitetty miehiin, esimerkiksi kauppiaisiin. Muissa pohjoismaissa on kuitenkin ajateltu naisten kääntyneen uuteen uskontoon ensin, ja esimerkiksi Ruotsin Birkasta tunnetaan useita ristiriipuksen kanssa haudattuja naisvainajia (Gräslund 1984). Tätä ilmiötä voitaisiin tutkia jatkossa suomalaisesta aineistosta. Maarian Taskulan kalmistossa ristiriipuksen on mukaansa saanut neljä vainajaa, jotka Cleve on tulkinnut miehiksi (Cleve 1948: 8-16). Vainajat ovatkin todennäköisesti olleet miehiä, koska samoista haudoista on löytynyt esimerkiksi keihäänkärki ja muita teräaseita. Taskula on kuitenkin vain yksi kalmisto, jolloin kyseessä voisi olla myös vain paikallinen tapa. Mahdollisesti naispuolisen vainajan haudasta, XVI/1956, ristiriipus on löytynyt Pöytyään Yläneen Anivehmaanmäeltä (Hirviluoto 1956). Hautaan on haudattu kaksi vainajaa, mutta molemmat lienevät naisia, koska löytöjen joukossa on esimerkiksi rannerenkaita, koruista ja kolikoista tehty kaulanauha sekä pronssisorumus. Näiden lisäksi ristiriipus on löytynyt esimerkiksi lapsen haudasta Mikkelin Visulahdesta (Leppäaho 1957: 14-15).

Jatkossa voisikin siis olla mielenkiintoista tutkia kristinuskon leviämistä sukupuoliarkeologian näkökulmasta. Ristimäen kirkon jäänteet ovat todistaneet, että kristinusko on levinnyt Lounais-

Suomeen ajateltua aikaisemmin. Tämän valossa voisi olla mielenkiintoista kartoittaa laajemmin, miten uuden uskonnon saapuminen näkyy (tai ei näy) hautojen esineistössä ja muissa hautaustavoissa. Hautojen kautta voitaisiin myös tutkia, näkyykö uusi uskonto selkeämmin jommankumman sukupuolen haudoissa. Tässä tutkimuksessa nähtiin, että kolmessa kalmistossa esiintyy selkeitä eroja hauta-antimissa, vaikka kalmistot ovat ajallisesti hyvin lähellä toisiaan. 1000-1100-lukua voisikin pitää selkeästi murrosaikana, jolloin hautausperinteet ovat muuttuneet. Toisaalta tutkimuksen aineiston pohjalta voidaan todeta, että paikallisilla eroilla ja uskomuksilla on varmasti myös ollut vaikutusta vainajan saamaan hautaukseen: Ristinpellolla on suosittu hyvin korutonta hautausta, kun taas Ristimäellä vainajilla on saattanut olla päällään jopa juhla-asu.

5.2. Sukupuoliarkeologia tulevaisuudessa

Pelkkien esineiden perusteella ei voida koskaan määritellä täysin varmasti vainajan sukupuolta. Tässä tutkimuksessa nähtiin, että suomalaiselle arkeologialla tyypillinen ajatus teräaseista miesten esineinä ja koruista naisten pitää usein paikkansa, mutta siihen liittyy myös selkeitä ongelmia. Kirkkomäellä esimerkiksi miesvainajan hauta H/1991 sisälsi enemmän koruja kuin monen saman kalmiston naisen hauta. Olisikin tärkeää tiedostaa, että sukupuoli on saattanut menneisyydessä toimia eri tavalla, ja todennäköisesti siihen on kuulunut ilmiöitä ja vyöhykkeitä, jotka eivät ole maskuliinisia eivätkä feminiinisiä (Herva 2001: 33-34; Nelson 2006: 33). Useissa aineiston haudoissa olikin havaittavissa, että selkeitä vain miehiin tai naisiin liitettäviä esineitä oli hyvin vähän tai ei ollenkaan

Suomalaisessa sukupuoliarkeologiassa voitaisiin tulevaisuudessa pohtia, millaisia ongelmia liittyy esineiden ”sukupuolittamiseen”. Tutkimuksen alussa todettiin, että esimerkiksi miekat ja keihäänkärjet ovat selkeästi miehiin liitettäviä esineitä. Toisaalta pelkästään suomalaisesta aineistosta tunnetaan useampi poikkeustapaus, jossa todennäköisesti naisvainaja onkin haudattu miekan kanssa. Tämän tutkimuksen aineistossa nähtiin, että Kirkkomäellä reiällisiä rahoja esiintyy seitsemän naisen ja yhden miehen haudoissa. Samoin tulusraudat liitetään Kirkkomäellä miehiin, mutta Ristinpellolla kyseinen esine on naisen haudasta. Syntyy kuva, että todellisuudessa iso osa haudoissa esiintyvistä esineistä voidaan liittää sekä miehiin että naisiin, ja silloin niiden pohjalta tehdyt tulkinnat ovat aina epävarmoja.

Olisi myös kiinnostavaa tutkia täysin tyypillisten hauta-antimien kanssa haudattuja naisvainajia ja miettiä, miksi esimerkiksi kodinhoidon merkitys on usein jäänyt arkeologisessa tutkimuksessa miekkamiesten (ja -naisten?) varjoon. Toisaalta voitaisiin pohtia myös, onko sukupuolten työnjaossa todellisuudessa ollut suuria eroja. Kirkkomäen aineistossa näkyy, että esimerkiksi saksia ja kirveitä esiintyy sekä miesten että naisten haudoissa. Voiko sirpien ja viikatteiden jakautuminen naisten ja

miesten hautoihin kertoa ensisijaisesti vain yhteisön uskomuksista, ei jokapäiväisestä työnteosta? Kauppiaan tunnuksetkin löytyvät Kirkkomäellä sekä yhdeltä mieheltä että naiselta.

Hauta-antimien perusteella voidaan yrittää määrittää ensisijaisesti vain vainajan sosiaalinen sukupuoli. Biologisen sukupuolen varmistamiseksi tarvittaisiin myös osteologinen analyysi tai muinaisDNA:ta. Olisi mielenkiintoista toteuttaa tutkimus, jossa systemaattisesti käytäisiin läpi eri kalmistoja ja haettaisiin hautoja, joissa olisi esineiden lisäksi myös hyvin säilynyt luuranko tai muinaisDNA-analyysiin kelpavaa luuainesta. Vainajan sukupuoli määritettäisiin sitten ensin esineiden perusteella ja sen jälkeen osteologisesti ja/tai DNA-testillä. Näin voitaisiin tutkia, kuinka hyvin sukupuolen määrittely hauta-antimien perusteella todellisuudessa toimii. Tutkimus auttaisi selvittämään, ovatko suomalaisen arkeologian käsitykset miesten ja naisten hauta-antimista tai sukupuolirooleista vanhentuneita.

Biologinen sukupuoli ei ole henkilön koko sukupuoli ja edellä mainitun tutkimuksen kautta voitaisiinkin tutkia mahdollisesti myös esimerkiksi transsukupuolisuutta. Minkälaisissa haudoissa vainajan biologinen sukupuoli ja sosiaalinen sukupuoli eivät siis kohtaa? Onko vainaja ollut eläessään transsukupuolinen, jos osteologisen analyysin tulos on nainen, mutta vaatteet ja esineet viittaavat mieheen? Onko arkeologisen aineiston pohjalta edes mahdollista tutkia tämän tyyppisiä ilmiöitä, joissa käsitellään vainajan olemusta ja identiteettiä?

Jos vainajan sukupuoli määritellään pelkän esineistön pohjalta, ongelmaksi voivat nousta juuri tutkijan omat käsitykset sukupuolirooleista. Tehdyn tulkinnan takana voi siis olla tutkijan oma ajatus siitä, millaisia esineitä hän liittää mieheen tai naiseen. Yksi mielenkiintoinen tutkimuskohde voisi olla esimerkiksi miesten korujen käyttö Suomen esihistoriassa. Yleinen ajatus on, että miehet eivät ole käyttäneet koruja yhtä runsaasti kuin naiset. Kirkkomäen miesvainajalla H/1991 on kuitenkin useiden hevosenkenkäsolkien ja sormuksen lisäksi voinut olla haudasta löytyneen helmen ja reiällisten kolikoiden perusteella yksinkertainen helmikaulakoru. Voisikin olla syytä pohtia, onko korujen liittäminen ensisijaisesti naisiin jo vanhentunut ajatusmalli, jolle ei ole aina todellista pohjaa arkeologisessa aineistossa.

Tässä tutkimuksessa on suurimmaksi osaksi nojattu suomalaisessa arkeologiassa vallalla oleviin käsityksiin ”miesten ja naisten esineistä”. Osaksi sen takia, että näiden yleisesti hyväksytyjen teorioiden kyseenalaistaminen ilman laajaa osteologista tutkimusta on melko mahdotonta ja osaksi sen takia, että vyönsoljen ja tapparan kanssa haudattu vainaja hyvin todennäköisesti onkin mies. Nykypäivänä naiset miehiä useammin laittautuvat sekä käyttävät koruja, ja hyvin todennäköisesti rautakauden yhteiskunnassa tilanne on siis voinut olla sama. Nainen saa olla naisellinen, ja teräaseet

voidaan liittää ensisijaisesti miehiin. Tässä tutkimuksessa ei ole haluttu alkaa kyseenalaistamaan tätä jaottelua, vaan ensisijaisesti pohtia, onko se esihistoriaa tutkittaessa liian pelkistetty. Naisia ei voida määrittää vain korujen kautta, eikä miehiä väkivallan.

Lähteet:

Kaivaus- ja tarkastusraportit:

Bergström, Matti 1974: Turku ent. Kaarina Kirkkomäki Kuikkulankadun alueen tutkimus 1974, Museovirasto, Helsinki

Cleve, Nils 1948: Maaria Taskula rautakautisen kalmiston kaivaus 1938, Helsinki

Cleve, Nils 1950: Kaivausraportti Liedon, Sauvalan, Ristinpellon kaivauksista v. 1949–1950, Turun yliopisto, arkeologia

Drake, Knut & Koivunen, Pentti 1973: Liedon Sauvalan Ristinpellon kalmistoalueen tarkastus, Museovirasto, Helsinki

Hirviluoto, Anna-Liisa 1956: Yläne Anivehmaanmäki Viikinkiaikaisen ruumiskalmiston kaivaus 1956 - kertomus ja kuvataulut, Helsinki

Hirviluoto, Anna-Liisa 1963: Turku Kaarina Kirkkomäki Kalmiston kaivaus 1962, Helsinki

Hirviluoto, Anna-Liisa 1973: Liedon Sauvalan Ristinpellon tarkastukset 23.5, 5.6, 7.6, ja 27.6.1973, Helsinki

Katiskoski, Kaarlo 1984: Turku Kaarina Kirkkomäki. Rautakautisen kalmistoalueen koekaivaus v. 1983, Museovirasto, Helsinki

Katiskoski, Kaarlo 1985: Turku, Kaarina Kirkkomäki. Rautakautisen kalmistoalueen kaivaus 1984, Museovirasto, Helsinki

Laukkanen, Esa 1985: Kertomus vesijohtokaivannon valvonnasta Liedon Sauvalan Ristinpellossa, Turku

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa 1985: Eura Luistari. Kalmiston kaivaus 1984, Helsinki

Lönnberg, Maarit 1973: Lieto, Sauvala, Laurila, Ristinpelto – Rautakautisen kalmistoalueen koetutkimukset 1973, Museovirasto

Pälsi, Sakari 1925: Masku Humikkala Kalmiston kaivaus 1925, Museovirasto

Ruohonen, Juha 2011: Kaarina Ravattula Ristimäki – Kivikautisen asuinpaikan ja rautakautisen ruumiskalmiston kaivaus 2010, Turun yliopisto, arkeologia

Ruohonen, Juha 2012: Kaarina Ravattula Ristimäki. Arkeologiset tutkimukset 2011, Turun yliopisto, arkeologia

Ruohonen, Juha 2013a: Kaarina Ravattula Ristimäki. Arkeologiset tutkimukset 2012, Turun yliopisto, arkeologia

Ruohonen, Juha 2014: Kaarina Ravattula Ristimäki. Arkeologiset tutkimukset 2013, Turun yliopisto, arkeologia

Ruohonen, Juha 2015a: Kaarina Ravattula Ristimäki. Arkeologiset tutkimukset 2014, Turun yliopisto, arkeologia

Ruohonen, Juha 2018: Kaarina Ravattula Ristimäki. Arkeologiset tutkimukset 2015, Käsikirjoitus, Turun yliopisto, arkeologia

Opinnäytteet:

Jäkärä, Tiina 1997: *Turun Kirkkomäen ja Raision Ihalan vanhan kansakoulun kalmistojen hautarakenteet*, Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, arkeologia

Marila Marko M. 2009: *Kaarinan Kirkkomäen haudan 37 hammasaineisto*, arkeologian proseminaariesitelmä, Turun Yliopisto, arkeologia

Mäntylä, Sari 2001: *Tappara sotakirves ja symboli - tapparan funktion ja symbolimerkityksen tarkastelua*, tapaustutkielman kohteena Turun (Kaarinan) Kirkkomäen ruumiskalmisto, Pro Gradu -tutkielma, Turun Yliopisto, arkeologia

Riikonen, Jaana 1990: *Naisen hauta Kaarinan Kirkkomäessä*, Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, arkeologia

Taavitsainen, Jussi-Pekka 1990: *Ancient hillforts of Finland. Problems of analysis, chronology and interpretation with special reference to the hillfort of Kuhmoinen*, Väitöskirja, Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakausikirja 94

Painetut julkaisut:

Arnold, Bettina & Wicker, Nancy L. 2001: *Gender and the archaeology of dead*, Altamira press, California

- Asplund, Henrik** 2005: The bear and the female – Bear-tooth pendants in Late iron age Finland, toim. Sari Mäntylä 2005: *Rituals and relations – Studies on the society and material culture of the Baltic Finns*, Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, Humaniora 336, Gummerus Printing, (s. 13-30)
- Asplund, Henrik & Riikonen Jaana** 2007: Kirkkomäki, toim. Söderström Marita 2007: *Arkeologisia kaivauksia Turussa 1990-luvulla*, Turun Maakuntamuseon raportteja 20, Juvenes print, Tampere
- Butler, Judith** 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York
- Cleve, Nils** 1952: En kyrkoård från korstågstiden, toim. Kivikoski Ella 1952: *Corolla Archaeologica in honorem C.A. Nordman*, Helsinki
- Dobres, Marcia-Anne** 1995: Gender and Prehistoric Technology: On the Social Agency of Technical strategies. *World Archaeology* 27 (1) (s. 25-49)
- Geller, Pamela** 2009: Bodyscapes, Biology & Heteronormativity, *American Anthropologist*; Oxford Vol. 111, Iss. 4
- Gero, Joan M.** 1991: Genderlithics: Women's Role in Stone Tool Production. Joan M. Gero & Margaret W. Conkey 1991: *Engendering Archaeology: Women and Prehistory*, Oxford, Basil Blackwell (s. 163-193)
- Ghisleni Lara, Jordan Alexis M, Fiocoprile Emily** 2016: Introduction to "Binary Binds": Deconstructing Sex and Gender Dichotomies in Archaeological Practice, *Journal of Archaeological Method and Theory*, New York Vol. 23, Iss. 3
- Gilchrist, Roberta** 1999: *Gender and Archaeology: Contesting the past*, Routledge
- Gräslund, Anne-Sofie** 1980: *The burial customs. A study of the graves on Björkö. Birka: Untersuchungen und Studien IV*, Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Haggrén, Georg** 2015: Keskiaika. Haggren, Georg; Halinen Petri; Lavento Mika; Raninen Sami & Wessman Anna 2015: *Muinaisuutemme jäljet*, Gaudeamus oy, HYY yhtymä (s.369-535)

- Herva, Vesa-Pekka** 2001: Miinoja avioliittokentässä: Yksilö ja seksuaalisuus Suomen esihistoriassa, *Muinaistutkija* 3/2001, Helsinki, (s. 26-37)
- Hiekkanen, Markus** 2001: Vaatimaton väitöskirja Suomen kristillistymisestä, *Tieteessä tapahtuu* 6, (s. 53-56)
- Hiekkanen, Markus** 2007: Suomeen perustetut seurakunnat ja kappeliseurakunnat. Haapala, Pertti & Toivo, Raisa Maria 2007: *Suomen historian kartasto*, Karttakeskus, Gummeruksen kirjapaino Oy, Jyväskylä (s. 64-65)
- Hirviluoto, Anna-Liisa** 1973: Raison Ihalan ”vaskivaipat”, *Honos Ella Kivikoski*, Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 75 (s. 60-67)
- Hurcombe, Linda** 1995: Our own engendered species. *Antiquity*, 69 (262), (s.87-100)
- Immonen, Visa** 2008: Identiteetti, etnisyyt ja sukupuoli. Halinen Petri; Immonen Visa; Lavento Mika; Mikkola Terhi; Siiriäinen Aki & Uino Pirjo 2008: *Johdatus arkeologiaan*, Gaudeamus, Helsinki (s.410-418)
- Immonen Visa, Kirkinen Tuija, Kuokkanen Tiina & Lipponen Sanna** 2010: Tutki kaiva mies nainen, *Muinaistutkija* 2/2010, Helsinki, (s. 28-36)
- Jordan, Alexis M.** 2016: Her Mirror, His Sword: Unbinding Binary Gender and Sex Assumptions in Iron Age British Mortuary Traditions, *Journal of Archaeological Method and Theory*, New York Vol. 23, Iss. 3
- Joyce, R. A.** 2008: *Ancient bodies, ancient lives: sex, gender, and archaeology*. New York, Thames & Hudson, Klein, C. F.
- Kehoe, Alice** 1990: Points and Lines, In *Powers of Observation: Alternative Views in Archaeology*, toim. Sarah M. Nelson & Alice B. Kehoe 1990:, Archeological Papers of the American Anthropological Association 2., Washington DC, American Anthropological Association (s. 23-28)
- Kershaw, J.** 2009: Culture and gender in the Danelaw: Scandinavian and Anglo-Scandinavian brooches. *Viking and Medieval Scandinavia*, 5, (s. 295-325)
- Kivikoski, Ella & Gardberg C.J.** 1971: Turun kaupungin historia: Kivikaudesta vuoteen 1366, Turun kaupunki

- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa** 1984: Keski- ja myöhäisrautakausi. Laaksonen Eero; Pärssinen Erkki & Sillanpää Kari J. 1984: *Suomen historia 1*, Weilin+Göös, Amer yhtymä oy, (s. 252-403)
- Mays, Simon** 2010: *The archaeology of human bones*, Routledge
- Moilanen, Ulla** 2018: Koroisten hautojen kronologiaa ja demografiaa, Harjula Janne, Hukantaival Sonja, Immonen Visa, Ratilainen Tanja & Salonen Kirsi 2018: *Koroinen – Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*, Turun Historiallinen yhdistys, Turku, (s. 146-148)
- Moral, E.** 2016: Qu(e)rying sex and gender in archaeology: a critique of the “third” and other sexual categories, *Journal of Archaeological Method and Theory*, 23
- Mäntylä, Sari** 2005: Broad-bladed battle-axes, their function and symbolic meaning, Sari Mäntylä, *Rituals and relations – Studies on the society and material culture of the Baltic Finns*, Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, Humaniora 336, Gummerus Printing, (s. 105-130)
- Nelson, Sarah Milledge** 2006: *Handbook of gender in archaeology*, Altamira press
- Nordbladh Jarl & Yates, Timothy** 1990: This Perfect Text, This Virgin body: Between Sex and Gender in Archaeology, toim. Babty, I. & Yates T. 2014: *Archaeology After Structuralism. Post-structuralism and the Practice of Archaeology*, London Routledge (s. 222-237)
- Nordström, Emma** 2014: The trading Lady of the House in Birka. Henrik Alexandersson, Alexander Andreeff & Annika Bünz 2014: *Med hjärta och hjärna: En vänbok till professor Elisabeth Arwill-Nordblad*, University of Gothenburg
- Parker Pearson, Mike** 2010: *The Archaeology of death and burial*, The History Press
- Purhonen, Paula** 1998: *Kristinuskon saapumisesta Suomeen*, Uskontoarkeologinen tutkimus, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 106, Helsinki
- Raninen, Sami & Wessman, Anna** 2015: Rautakausi. Haggren, Georg; Halinen Petri; Lavento Mika; Raninen Sami & Wessman Anna 2015: *Muinaisuutemme jäljet*, Gaudeamus oy, HYY yhtymä (s. 215-368)
- Riikonen, Jaana** 1999: *Kaarinan Kirkkomäki – myöhäisrautakautinen kalmisto*, Kirjapaino Grafia
- Riikonen, Jaana** 2005: Iron age aprons from Southwestern Finland – and other cloths and pendants worn on the waist. Sari Mäntylä 2005: *Rituals and relations – Studies on the society and material*

culture of the Baltic Finns, Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, Humaniora 336, Gummerus Printing, (s. 33-72)

Riikonen, Jaana 2018: Kaarinan Kirkkomäki – Myöhäisrautakautinen kalmisto Koroisten kupeessa, Harjula Janne, Hukantaival Sonja, Immonen Visa, Ratilainen Tanja & Salonen Kirsi 2018: *Koroinen – Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*, Turun Historiallinen yhdistys, Turku, (s. 54-56)

Roberts, Charlotte & Machester Keith 2010: *The archaeology of disease*, The History Press

Rubin, Gayle 1975: The traffic in women: notes on the “political economy” of sex. Reiter R. *Toward an Anthropology of Women*, Monthly Review Press, New York (s. 157-210)

Ruohonen, Juha 2013b: Kirkollisen kulttuurin alkulähteillä. Kaarinan Ravattulan varhaiskeskiaikainen kirkko ja kirkkomaa, *Historiallinen aikakauskirja 4*

Ruohonen, Juha 2015b: Löytöjä Ristimäeltä - Tuloksia ja tulkintoja vuoden 2014 kaivauksilta, *Arkeologia NYT! 1/2015*.

Ruohonen, Juha 2016a: Built of Wood and Turned to Soil: Perspectives of Research History and New Observations Concerning Finland’s Oldest Churches with Reference to Ristimäki in Ravattula, New Sites, New Methods the Finnish Antiquary Society, *Iskos 21*, (s. 229-244)

Ruohonen, Juha 2016b: Punatukkainen tyttö ja 31 helmeä, *Arkeologia NYT!*,

Ruohonen, Juha 2018b: Viimeisistä polttohautauksista ensimmäisiin kirkkoihin: Aura- ja Vähäjokilaaksojen kristillistymisen hautaustapojen ja kalmistojen perusteella, Harjula Janne, Hukantaival Sonja, Immonen Visa, Ratilainen Tanja & Salonen Kirsi 2018: *Koroinen – Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*, Turun Historiallinen yhdistys, Turku, (s. 51-65)

Salonen, Kirsi 2018: Suomen lähetysshiippakunta muodostuu, Harjula Janne, Hukantaival Sonja, Immonen Visa, Ratilainen Tanja & Salonen Kirsi 2018: *Koroinen – Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*, Turun Historiallinen yhdistys, Turku, (s. 65-71)

Smith, Julia M. H., 2005: *Europe after Rome: A New Cultural History 500–1000*, Oxford: Oxford University Press

Suhonen, Mervi 2005: Way of life – A useful concept in archaeology? toim. Sari Mäntylä 2005: *Rituals and relations – Studies on the society and material culture of the Baltic Finns*, Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia, Humaniora 336, Gummerus Printing, (s. 149-168)

Taavitsainen, Jussi-Pekka 1987: Suomalaiset Limousinit, *Knut Draken 60-vuotis juhlakirja*, Turku

Taavitsainen, Jussi-Pekka 1989: Finnish Limousines. Fundamental questions about the organizing process of the early Church in Finland, *Medium Aevum Quotidianum* 19, Krems

Taavitsainen, Jussi-Pekka 2007: Kristinuskon merkit. Haapala, Pertti & Toivo, Raisa Maria 2007: *Suomen historian kartasto*, Karttakeskus, Gummeruksen kirjapaino Oy, Jyväskylä (s. 36–37)

Wicker, Nancy L. 2012: Christianization, Female Infanticide, and the Abundance of Female Burials at Viking Age Birka in Sweden, *Journal of the History of Sexuality*, Austin Vol. 21, Iss. 2,

Wood, James W., Milner George R., Harpending Henry C. & Weiss Kenneth M. 1992: The Osteological paradox, *Current Anthropology* vol. 33, number 4

Sähköiset lähteet:

Moilanen, Ulla 2014: Ikuisesti yhdessä – kaksoishautausten tulkintaa, Suomen Akatemia, tietysti.fi

Suksi, Matias 2017: Arkeologia jatkuu kaivausten jälkeen, *Aurora* 2/2017, verkkolehti

Kulttuuriympäristön Rekisteriportaali:

MJ-REK 202010026, Kaarina Ravattulan Ristimäki (26.2.2019)

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=202010026

MJ-REK 423010010, Liedon Ristinpelto (26.2.2019)

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=423010010

MJ-REK 853010005, Turun Kaarinan Kirkkomäki (26.2.2019)

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=853010005

Ristinpellon löytöjä:

KM 5009: 1-6 (28.2.2019)

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/kmloyto/read/asp/r_loyto_det.aspx?LOYTO_ID=23136

KM 4634:1-18 (28.2.2019)

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/kmloyto/read/asp/r_loyto_det.aspx?LOYTO_ID=22638

Muut linkit:

yle.fi, ”Ristimäen vainajat valottavat varhaiskristillisyyttä – hiuksista harotaan vihiä elintavoista”:

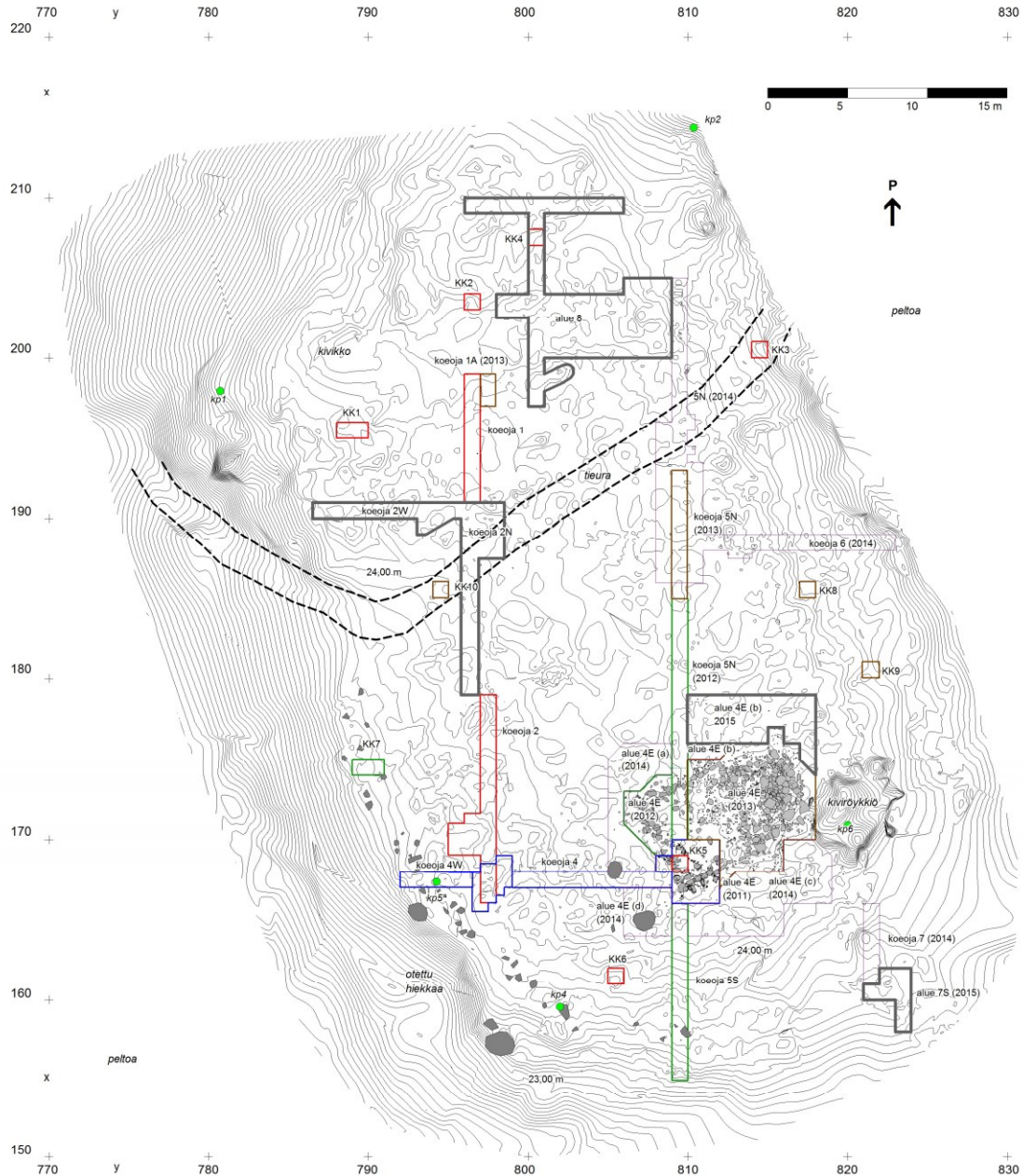
<https://yle.fi/uutiset/3-8415469>

Tutkimuksessa käytetyt lyhenteet:

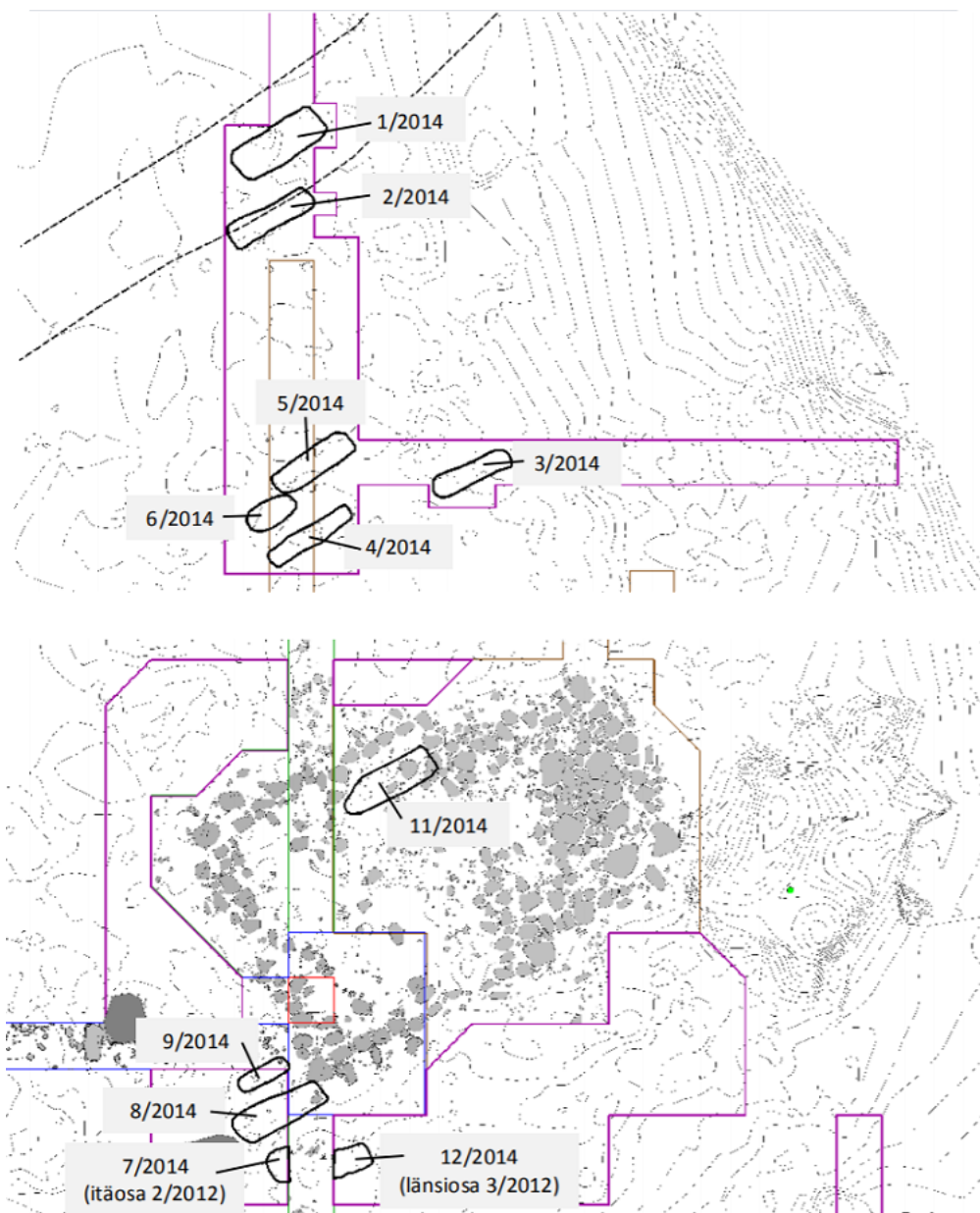
MJ-REK: Muinaisjäännösrekisteri

KM: Kansallismuseo

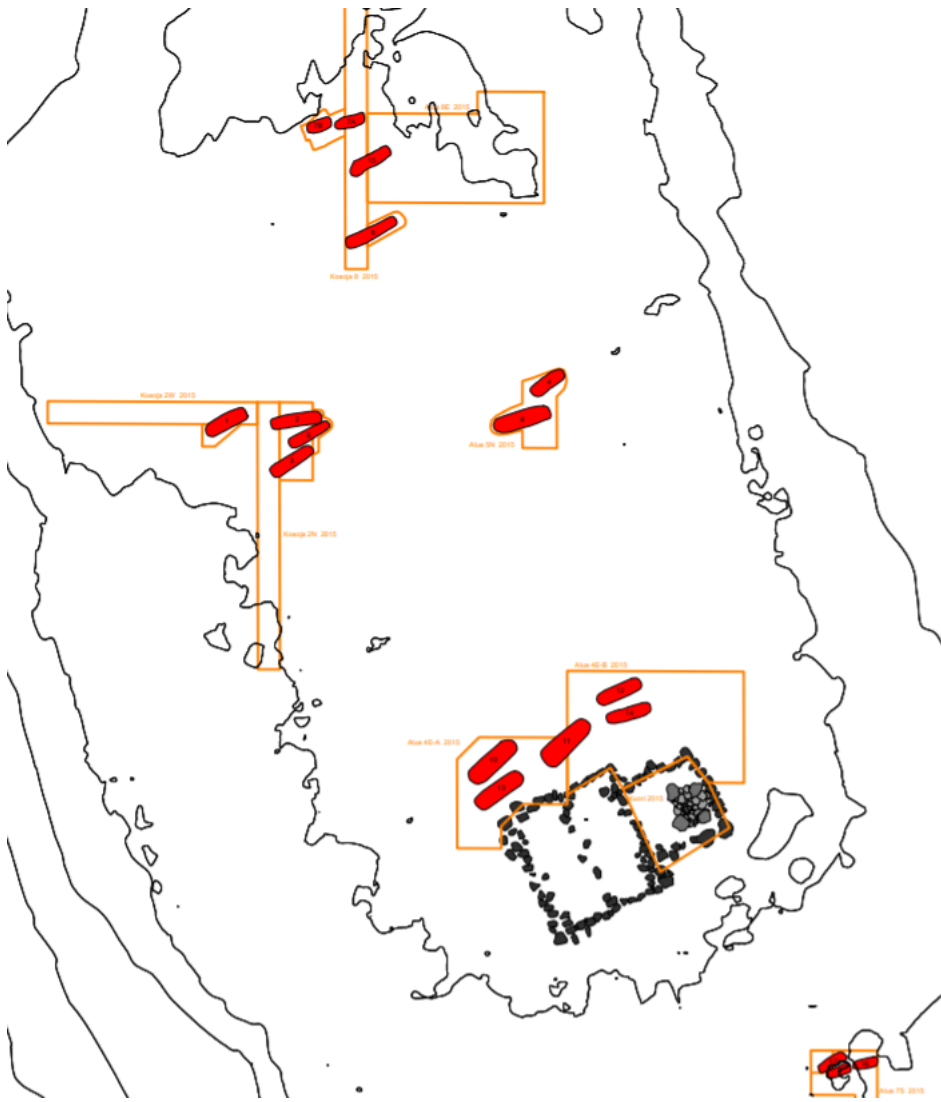
Liitteet:

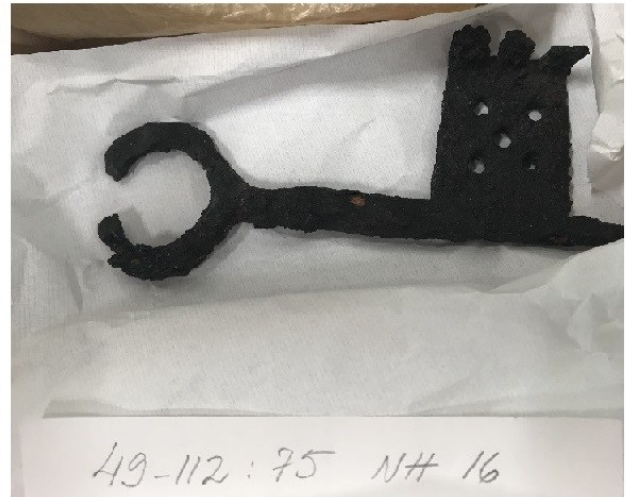
Liite 1. Ravattulan Ristimäen yleiskartta vuoden 2015 kaivausten keskenkäisistä kaivausraportista (Ruohonen 2018). Karttaan merkitty vuosien 2010 (punaisella), 2011 (sinisellä), 2012 (vihreällä), 2013 (ruskealla), 2014 (violetilla) ja 2015 (harmaalla – paksumpi viiva) avatut uudet tasokaivausalueet sekä koekuopat. Osaa tutkimusalueista on kaivettu useana eri vuotena. Kartassa myös kiintopisteet (kp 1–6) sekä kiviröykkiö. Korkeuskäyrät esitetty 5 cm välein. Kartoitus tehty vuosien 2010–2016 aikana. Kuvasta puuttuu koeoja 5N. (Ruohonen 2018)

Liite 2a. Ravattulan Ristimäen vuoden 2014 kaivauksilla avatut haudat (Ruohonen 2015a: 139).

Liite 2b. Ravattulan Ristimäen vuoden 2015 kaivauksilla avatut haudat (Ruohonen 2018).

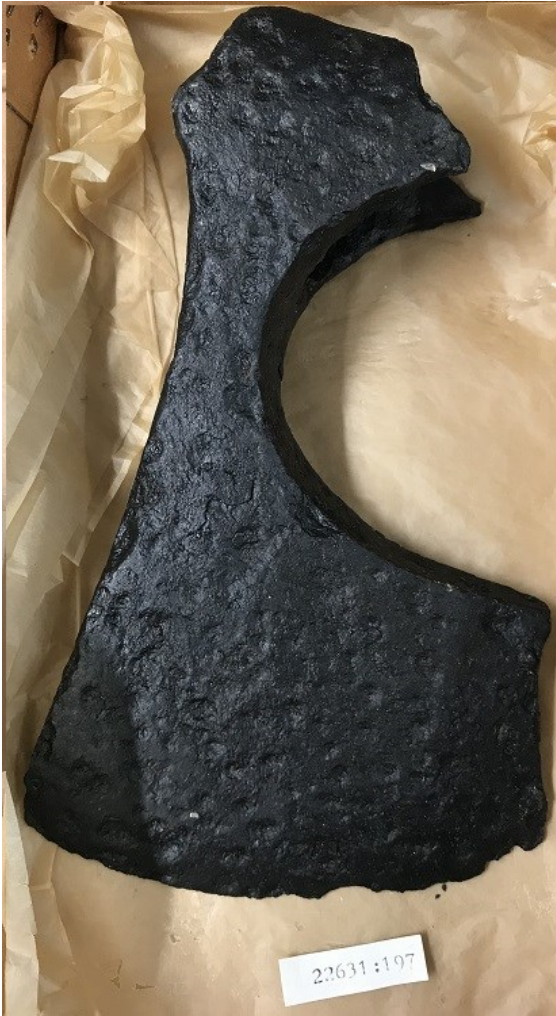
Liite 3. Ristinpellon naisvainajan haudan 56/1949 esineistöä: eläinriipus (KM49-122: 74), kulkunen (KM49-112: 71), tulusrauta (KM 49-112: 77) ja avain (KM49-112: 75). Suomen Kansallismuseo. Kuvat: Emmi Oksanen 2018.

Liite 4. Isossa kuvassa helminauha Ristimäen haudasta 1/2015 (TYA 914:1263). Kuva otettu Turun Linnan näyttelyssä Valtapeliä – Reformaatio Suomessa. Pienissä kuvissa helmiä Kirkkomäeltä. Ylemmässä kuvassa helmi haudasta D/1984 (KM22631: 58) ja alemmassa helmi haudasta Fs/1984 (KM22631:200). Suomen kansallismuseo. Kuvat: Emmi Oksanen 2018.

Liite 5. Veitsi ja vyönsolki Ristimäen haudasta 1/2010 (TYA 863: 224 ja TYA 863:217). Turun Museokeskus. Kuva: Emmi Oksanen 2018.

Liite 6. Kirveet Kirkkomäen haudoista Fs/1984 (KM22631: 197) ja Fn/1984 (KM22631: 198). Suomen Kansallismuseo. Kuvat: Emmi Oksanen 2018.

Liite 7. Vasen pronssinen solki on Ristinpellon haudasta 84/1950 (KM50109: 4). Oikealla oleva hopeinen solki on Kirkkomäen haudasta D/1984 (KM22631:56). Suomen Kansallismuseo. Kuvat: Emmi Oksanen 2018.

Liite 8. Pronssi- ja hopeaheloin koristellun vyön jäänteitä sekä tekstiiliä Ristinpellon haudasta 111/1950 (KM50109: 70b). Suomen Kansallismuseo. Kuva: Emmi Oksanen 2018

Liite 9. Vasemmassa kuvassa Kirkkomäen miesvainajan hauta 37/ 1992. Oikealla kuva Ristimäen miesvainajan haudasta 11/2014 (Asplund & Riikonen 2007: 23; Ruohonen 2015: 181).

	Kirkkom. Naiset	Kirkkom. miehet	Kirkkom. muut	Ristinp. Naiset	Ristinp. miehet	Ristinp. muut	Ristim. naiset	Ristim. miehet	Ristim. muut
ho solki	1	5	1L				1		
pr solki	12	5	1L			1	10		3
ho sormus	1	2							
pr sormus	4								
helmet	209	2,5	54L			1L, 2	119		2
rannerengas	2pr						1pr		
reiällinen raha	14	2	1L						
riipus	1				1				
kulkunen			2L		1				
vyönsolki		9					3	1pr	1ku
neula	2			2pr					

Taulukko 1. Haudoista löydettyt korut. ”Muut” sarake edustaa lapsia sekä aikuisia vainajia, joiden sukupuolta ei ole määritetty. Lapset on merkitty kirjaimella L. Muut lyhenteet: ho = hopea, pr = pronssi, ku = kupari.

	Kirkkom. naiset	Kirkkom. miehet	Kirkkom. muut	Ristinp. naiset	Ristinp. miehet	Ristinp. muut	Ristim. naiset	Ristim. miehet	Ristim. muut
veitsi	2	2 (3)	2L (1)			12	2 (1)		1
puukko	7 (1)	8 (1)		1		1+1L	2 (2)	3	1 (1)
tappara		7	1L			1			
kirves	1	1							
keihäänkärki		8						1	
miekka		2							
viikate		5							
sirppi	5								
sakset	2	2							
tulusrauta		5	1L	1					
pii		6							
hioinkivi		8							

Taulukko 2. Haudoista löydetyt teräaseet ja työkalut. ”Muut” sarake edustaa lapsia sekä aikuisia, joiden sukupuolta ei ole määritetty. Lapset on merkitty kirjaimella L. Suluissa oleva luku tarkoittaa esinettä, jota ei ole varmuudella tunnistettu.

	Kirkkom. naiset	Kirkkom. miehet	Kirkkom. muut	Ristinp. naiset	Ristinp. miehet	Ristinp. muut	Ristim. naiset	Ristim. miehet	Ristim. muut
astia	4	5 (1)	2L (1L), 2			1L			
vaaka	2								
vaakarasia		1							
punnus	1	14	1L						
raha	2	7							
avain				1			1		
kampa		2							
tuohirasia	2		1L				1		

Taulukko 3. Haudoista löydetyt muut esineet. ”Muut” sarake edustaa lapsia sekä aikuisia, joiden sukupuolta ei ole määritetty. Lapset on merkattu kirjaimella L. Suluissa oleva luku tarkoittaa esinettä, jota ei ole varmuudella tunnistettu.